2020•2

dzūkų kultūros žurnalas

DAINAVA

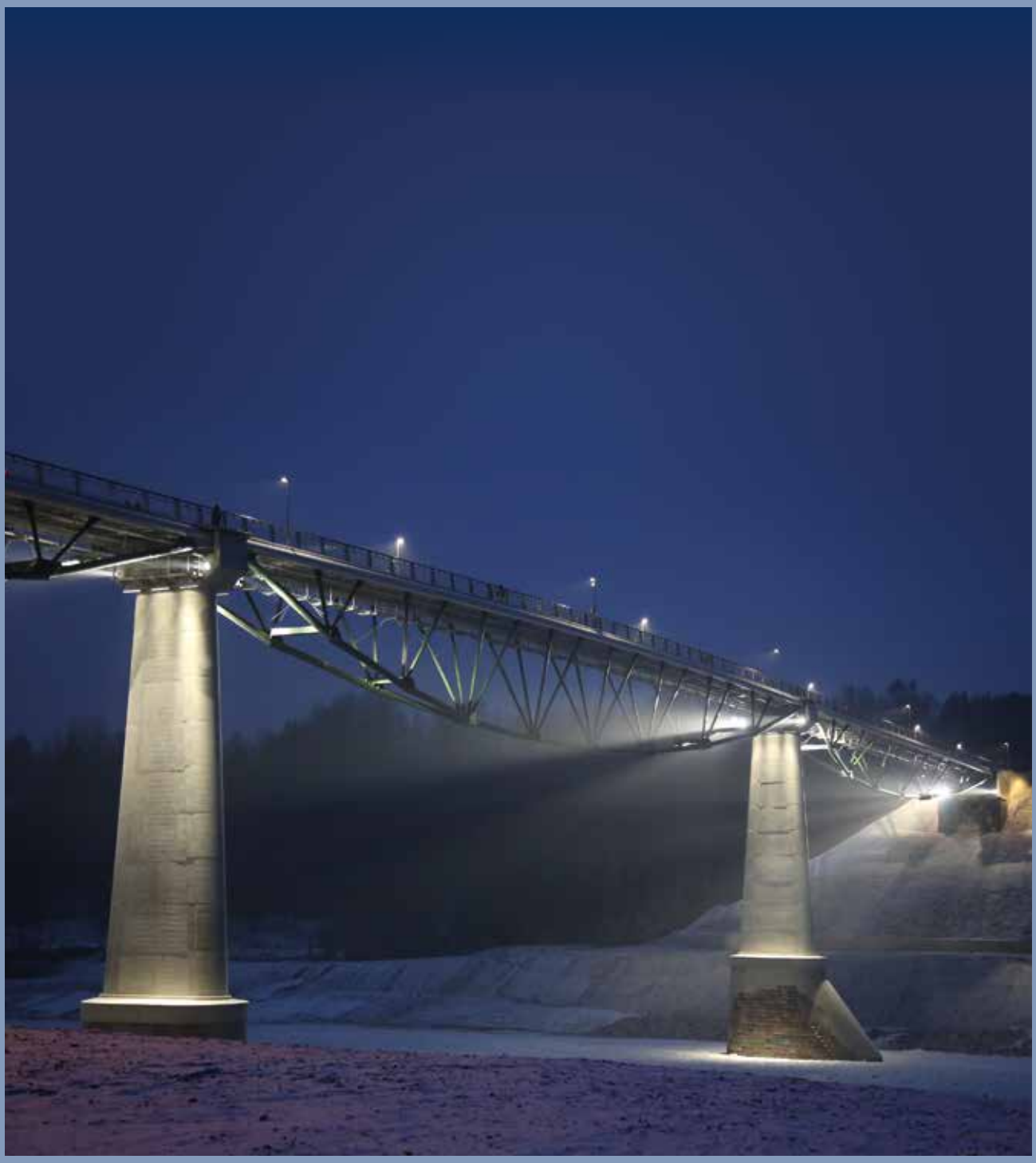

TURINYS

ISTORIJA

Vilmantė Petrusevičienė
Šešios dešimtys nuoširdaus darbo metų – dėl didžiojo ekrano 3

Virginija Pugačiauskienė
Marcinkonių parapinė Šv. apaštalų Simono ir Judo Tado bažnyčia 9

Birutė Malaškevičiūtė
Kaip Juozas Gabrys-Paršaitis sumušė Antaną Smetoną 18

Vytautas Bingelis
Už Lietuvos laisvę kovojo ir vaikai 22

KRAŠTOTYRA

Dalia Blažulionytė
Grybų pardavimo verslo tradicija šilinių dzūkų krašte 27

Miglė Banytė
Paulius Galaunė: per liaudies meną esame patrauklūs sau ir pasauliui 35

DAILĖ

Dr. Vidas Poškus
Audrius Janušonis: tarp Scilės ir Dailidės 39

Dr. Margarita Janušonienė
Elvyros Teresės Petraitienės paroda „Molinukai iš seno sodo“ 45

Henrikas Gudavičius
Ką pasakoja Petras Rimša 50

TEATRAS

Andra Kavaliauskaitė
„9.18“ – apie meilę, kurios alkstame 55

GAMTA

Dr. Stasė Dapkūnienė, Irma Maciulevičienė, dr. Vilija Snieškienė
Senieji kaimo darželių augalai Lazdijų rajono pasienio sodybose: invaziniai ir populiariausi 59

LITERATŪRA

Jūratė Čėsnaitė
„Imbiero vakarai“: be gyvo bendravimo žavesio, bet su nemeluotu jauduliu 67

Rolandas Rastauskas
Oranžinė saulė 69

Jurga Tumasonytė
Vargšas Jacekas 72

Povilas Šklėrius
Kekšės 75

ANOTACIJOS

Vida Grišmanauskienė
„Alytaus teatras“. Prakalbintas laikas – trys teatro dešimtmečiai 76

Dr. Margarita Janušonienė
Simno bažnyčiai 500 metų 77

Dr. Margarita Janušonienė
Asmenybės šviesoje. Dalios Tamulevičiūtės profesionalių teatrų festivalio dešimtmetis Varėnoje 78

Dzūkiškas kalendorius, atveriantis grybavimo slėpinio gelmes 79

APIE AUTORIUS 80

Redakcinė kolegija nereikalauja, kad spausdinamų straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę.

dzūkų kultūros žurnalas

DAINAVA

2020 / 2 (40)

Leidžia
Dzūkų kultūros draugė ir
Alytaus apskrities literatų klubas „Tėkmė“
Savanorių g. 6, LT-62142 Alytus
Tel. (8 315) 51 990
Leidžiamas nuo 2000 m.

ISSN 1648-0384
UDK 82(474.5) (51)
Da-109

REDAKCINĖ KOLEGIJA
Giedrė Bulgakovienė
Algimantas Černiauskas
Dr. Margarita Janušonienė
Emilija Krušinienė
Daina Pledienė
Juozas Žitkauskas

RĖMĖJAI

LIETUVOS KULTŪROS TARYBA

ALYTAUS MIESTO SAVIVALDYBĖ

Redaktorė – Audronė Jakunskienė
Dailininkė-dizainerė – Neringa Kononova
Viršelio dailininkas – Zenonas Bulgakovas

Žurnalo viršeliuose – Zitos Stankevičienės nuotraukos. Pirmajame viršelyje – aukščiausias Lietuvoje pėsčiųjų ir dviračių tiltas (projekto autorius Vilius Karieta), antrajame – senojo geležinkelio tilto atramos, trečiajame – mėgstama pasivaikščiojimo vieta, ketvirtajame – Vlado Kančiausko skulptūra „Obels žiedas“ tilto prieigose.

Spausdino UAB „Kitos spalvos“,
Savanorių pr. 287-320, LT-50127 Kaunas
El. paštas kitosspalvos@takas.lt
Tiražas 1000 egz. Kaina sutartinė.

Dzūkų kultūros žurnalui „Dainava“ – 20 metų! Ir tai jau keturiasdešimtasis jo numeris! Džiaugdamiesi, kad atsilaikėme per visą šį nelengvą laikotarpį, kad pagausėjo skaitytojų gretos, norime trumpai priminti žurnalo atsiradimo istoriją.

Idėja leisti kultūros žurnalą „Dainava“ kilo 2000 metais, kai nedidelis būrelis entuziastų – literatų klubo „Tėkmė“ vadovė Danutė Jovaišienė, Stasė Nedzinskienė, Vytautas Nedzinskas, Emilija Krušinienė, Laima Stankevičiūtė, Audronė Jakunskienė padiskutavome ir apsisprendėme pasekti žemaičių, aukštaičių, suvalkiečių pavyzdžiu ir leisti savo krašto kultūros žurnalą. Nuėjome pas tuometinį Alytaus miesto vicemerą Kęstutį Miliauską ir išdėstėme jam savo ketinimus. Galima teigti, kad jis mūsų leidinio krikštatėvis. Iš karto nutarėme steigti visuomeninę organizaciją, kuri rūpintųsi žurnalo leidyba. 2000 metų rugpjūčio 29 dieną įregistravome visuomeninę organizaciją Dzūkų kultūros draugę, kuri ir turėjo imtis žurnalo leidybos. 2000 metų rugsėjo pabaigoje pirmasis numeris išvydo dienos šviesą.

„Dainava“ – Alytaus apskrities kultūrinį gyvenimą atspindintis leidinys. 1000 egzempliorių tiražu du kartus per metus išleidžiamame 80 puslapių leidinyje skelbiama krašto istorinį, etninį, gamtinį paveldą nagrinėjanti medžiaga, propaguojama dzūkiška tarmė, pristatomi Alytaus apskrities menininkai ir jų darbai, literatūrinio gyvenimo fragmentai, naujienos ir įdomybės iš gamtos pasaulio, pamąstymai ir pastebėjimai apie krašto kultūrinio gyvenimo ypatybes. Žurnale siekiame išryškinti savitus Dainavos krašto žmonių gyvenimo, buities ypatumus, itin glaudų santykį su gamta, užfiksuoti ir patyrinėti tai, kas šiandien dar išlikę ir ko po kelerių metų tikriausiai jau neberasime.

Tuo rūpinasi redakcinė kolegija, kurią šiandien sudaro Alytaus Jurgio Kunčino viešosios bibliotekos direktorė Giedrė Bulgakovienė, fotomenininkas Algimantas Černiauskas, Kultūros paveldo departamento Alytaus teritorinio skyriaus vyriausioji specialistė dr. Margarita Janušonienė, literatų klubo „Tėkmė“ pirmininkė Emilija Krušinienė, Lazdijų krašto muziejaus direktorė Daina Pledienė, literatas, kultūros veikėjas, kraštotyrininkas Juozas Žitkauskas.

Iš tiesų redakcinės kolegijos sudėtis per visus tuos metus keitėsi. Anapilin išėjo prie žurnalo ištakų stovėję D. Jovaišienė, V. Nedzinskas, S. Nedzinskienė, L. Stankevičiūtė. Visi šie žmonės nusipelnė padėkos už padarytus darbus, entuziazmą ir rezultatus.

Turime tarti „ačiū“ ir Lietuvos kultūros tarybai, Alytaus miesto, Druskininkų, Varėnos rajono savivaldybėms, kurios vienos daugiau, kitos rečiau remia žurnalo leidybą, matydamos jo išliekamąją vertę, ką pripažįsta ir regioninės spaudos tyrinėtojai.

Taigi leiskitės į kelionę po keturiasdešimtojo numerio puslapius.

Audronė Jakunskienė

Vilmantė Petrusevičienė
Muziejininkė

ŠEŠIOS DEŠIMTYS NUOŠIRDAUS DARBO METŲ – DĖL DIDŽIOJO EKRANO

(„Dainavos“ kino teatrui – 60)

Šiandieną prisiminsime vienintelio Alytaus apskrityje pagal paskirtį tebeveikiančio sovietmečiu pastatyto kino teatro istoriją. Tai Rotušės aikštės pakraštyje 60 metų stovintis pastatas su aukštai virš fasado iškeltu ir tiek pat metų išsaugotu užrašu „Dainava“. Apie visus kitus Alytaus kino teatrus – tarpukariu veikusius „Palas“ ir „Kapitol“, Pirmojo Alytaus „Dzūkiją“, sovietmečiu klestėjusią „Jaunystę“ – likę tik įrašai miesto istorijoje, o jų pastatai seniai praradę buvusią paskirtį ir grožį.

Kino teatrų augimas Lietuvoje

Kino teatras „Dainava“ Alytuje atsirado XX amžiaus 7-ojo dešimtmečio pradžioje, kai visoje Lietuvoje buvo sparčiai plečiamas kino teatrų tinklas. Kinas sovietmečiu laikytas stipriausiu propagandos įrankiu. Įvardijamas kaip menų menas, siejamas su dvasiniu žmonių ugdymu, švietimo sistema. Nuo 1946 metų darbui pagerinti bei vadovavimui kinui sustiprinti įsteigta LTSR kinematografijos ministerija. Taip atsirado visiška valstybės kontrolė kino teatrų tinklui ir kino rinkai.

Propagandinio kino meno svarba inspiravo spartų kino teatro pastatų augimą Lietuvoje, atsirado tipinių projektų taikymas. 6-ajame dešimtmetyje Lietuvoje buvo statomi socialistinio realizmo stiliaus kino teatrai. Šio stiliaus architektūra mūsų miestuose, skirtingai nuo kitų Tarybų Sąjungos respublikų, neįgavo ypač puošnių ir nesaikingų formų, bet išlaikė monumentalumą, masyvumą, tikslią simetriją, klasikinį orderį. Tipiniais šio periodo stilistikos pavyzdžiais tapo kino teatrai Vilniuje – „Tėvynė“ (1954 metai) ir „Draugystė“ (1956 metai), Kaune – „Taika“ (1953 metai, sugriauta), Klaipėdoje – „Aurora“ (1953 metai), Ukmergėje – „Draugystė“ (1957 metai).

7-ojo dešimtmečio pradžioje prasidėjo esminis kino teatrų architektūros atnaujinimas, atsisakyta pompastiškų socrealizmo formų. Savus pokyčius diktavo ir 1959 metais Tarybų Sąjungoje pradėtas diegti plačiaformatis kinas. Plačiam ekranui pritaikyti kino teatrai tapo išskirtiniais moderniosios architektūros pavyzdžiais. Pirmieji kartotiniai 300 ir 400 vietų kino teatrų projektai buvo parengti Miestų ir kaimų statybos projektavimo instituto Kauno filiale. Didesni kino teatrai turėjo būti statomi pagal Maskvoje parengtą plačiaekranio stereofoninio 800 vietų kino teatro projektą.

Projektuojant sąmoningai siekta universalumo, kad pastatus būtų galima statyti prie gatvių, aikščių arba žaliuose masyvuose. Kino teatrai turėjo ne tik atliepti kino meno poreikius, bet ir tapti sovietinio miesto estetinėmis dominantėmis. Interjero projektavimą lėmė pastatų paskirties specifika – lankytojų judėjimas vykdavo viena kryptimi. Žiūrovai į pastatą įeidavo per pagrindinį fasadinį įėjimą, perėję vestibiulį patekdavo į žiūrovų salę, o išeidavo pro šonines arba galines, dažnai dvejas, duris. Todėl kino teatro vidaus architektūra turėjo kompozicinį aiškumą, lakoniškumą ir paprastumą.

„Dainavos“ kino teatro pastatas

Alytaus kino teatras „Dainava“ buvo pastatytas 1960 metais pagal tipinį projektą – tokį patį kaip ir „Neringa“ Kaune (Tilžės g. 20). Šis atidarytas tais pačiais metais šiek tiek anksčiau (projektas parengtas 1958 metais, architektas Rimantas Dičius, projekto vadovas architektas Jonas Putna). Buvusio kino teatro „Neringa“ pastatas šiuo metu nebenaudojamas, apleistas, praradęs pirminę išvaizdą.

Tai buvo pirmieji modernios dvasios, plačiam ekranui

Kino teatras „Dainava“. Apie 1962 m. *Gintaro Juškausko nuotrauka iš Alytaus kraštotyros muziejaus rinkinio*

pritaikyti kino teatrai, priskiriami ankstyvojo sovietinio modernizmo stiliui. Pastato planas tipinis, 400 vietų, tūris kvadratinis. Stogelis, įsiterpęs centrinėje pastato dalyje, išryškina pagrindinį fasadą ir laiptus, įkomponuotus ties pastato centru. Statinio simetriška kompozicija, tinkuotas fasadas bei simetriškas stogelio panaudojimas būdingas pereinamojo laikotarpio architektūrai. Pagrindiniame fasade išryškėja kontrastas tarp vientisų langų eilių ir aklinos sienos. Šoniniuose fasaduose esantys langeliai primena, kad tai tik užuomina į modernizmą. Dabartinė kino teatro išvaizda neatitinka pastato architektūrinės koncepcijos – sumažinti langai nutrynė esminį modernizmo ženklą. Statinys labiau primena dėžutę.

Vieta naujam kino teatrui buvo parinkta centrinės miesto aikštės pakraštyje, šalia Kurorto parko pušyno. Kaip pamena senieji alytiškiai, statybvietė buvo aklinai aptverta medinių lentų tvora. Statybos darbus vykdė kas rytą iš įkalinimo vietos automobiliais atvežami nuteistieji. Ir štai – 1960 metų spalio 22 dienos laikraštyje „Komunistinis rytojus“ pasirodė trumpa, mažai informacijos apie patį objektą pateikianti, bet džiugi žinutė: „Šiomis dienomis puikią dovaną gavo Alytaus darbo žmonės. Čia atidarytas naujas plačiaekraninis kino teatras. Į naują kino teatro salę susirinko miesto įmonių ir organizacijų, rajono tarybinių ūkių ir kolūkių atstovai.“ Išvardyti visi sveikinimo kalbas sakę oficialūs asmenys. „Rajono vykdomojo komiteto pirmininkas drg. J. Gibas perkerpa juostelę. Atsiskleidžia ekrano uždanga. Naujas kultūros židinys stoja į rikiuotę.“

Alytaus kinų direkcija pradeda veiklą

Alytuje veikę du seni kino teatrai „Taika“ ir „Dzūkija“ jau nebetenkino kino paslaugų paklausos. Modernus kino teatras atvėrė galimybes rengti įvairius kino menui skirtus renginius, pagyvino alytiškių domėjimąsi kinu. Pradžioje Alytaus kino tinklų įmonė veikė Kultūros skyriaus žinioje, o 1963 metų gegužę buvo įsteigta Alytaus kinų direkcija. Jai vadovauti paskirtas buvęs Kultūros skyriaus vedėjas Vytautas Radavičius.

Deja, ne visada darbas vyko sklandžiai. Štai 1969 metais laikraštyje „Komunistinis rytojus“ skelbiamas šaldytuvų gamyklos darbuotojos S. Mačionytės skundas: „Paskutiniuoju laiku „Dainavos“ kino teatre labai blogai demonstruojami filmai. Taip ir žinok, kad eini ne pailsėti, bet nervų gadint, nes jeigu yra garsas, tai nėra vaizdo, jei yra vaizdas, tai nėra garso, o jei yra ir garsas, ir vaizdas, tai rodo per pusę ekrano ir dar su pertraukom.“ Pranešimo autorė klausia: „Kodėl taip skriaudžiami žiūrovai?“

Tarybų Sąjungos vyriausybė ir Komunistų partija kino menui dėl jo masiškumo suteikė ypatingą reikšmę

ir jį naudojo „žmonių auklėjimui komunistinių idealų dvasia, naujos visuomenės kūrėjų ugdymui, tarybų valdžios pasiekimų ir tautų draugystės propagavimui“. Nepaisant primestos valstybinės propagandinės programos, kino menas tapo viena svarbiausių kultūros sričių.

Alytuje buvo organizuojamos įvairių tautų: latvių, estų, rusų, baltarusių, turkmėnų ir kitų – filmų savaitės. Į Alytų atvykstančius svečius prie rajono ribos su duona ir druska sutikdavo LKP Alytaus rajono komiteto sekretorė Halina Stankevičiūtė, rajono Vykdomojo komiteto vadovai, Kinų direkcijos vadovas V. Radavičius. Visą savaitę mieste ir rajone vykdavo kinematografininkų susitikimai su visuomene, rodomi tų šalių meniniai, dokumentiniai ir multiplikaciniai filmai.

Alytaus miesto kinų direkcijos kolektyvas. 1982 m. *Nuotrauka iš Aldonos Jaciunskienės asmeninio archyvo*

Kino teatras „Dainava“. 1987 m. *Zenono Bulgakovo nuotrauka*

1972 metais Kinų direkcija mieste ir rajone surengė lietuviškų kino filmų festivalį, skirtą TSRS 50-mečiui. „Dainavos“ kino teatro žiūrovai susipažino su lietuviškais kino filmais „Tas prakeiktas nuolankumas“, „Jausmai“, „Akmuo ant akmens“. Kino teatruose buvo rengiami kino lektoriumai, kino panoramos, kūrybiniai susitikimai, pašnekesiai apie kino aktorius, parodos, kino viktorinos moksleiviams. Daugelyje miesto įmonių, kurios turėjo sales, savą kino įrangą, taip pat dažnai buvo demonstruojami dokumentiniai filmai, vyko teminių filmų savaitės.

Kino festivaliai Alytuje

Susitikti su visuomene ir pristatyti naujausių filmų į Alytų atvykdavo Lietuvos kino kūrėjai. Kaip pamena buvusi Kinų direkcijos administratorė Aldona Jaciunskienė, čia viešėjo bemaž visi garsiausi Lietuvos aktoriai. Susitikimai su žiūrovais, neformalus bendravimas palikdavo neišdildomus įspūdžius. 1979 metų lapkričio mėnesį Alytaus kino mėgėjus pradžiugino pirmas tokios didelės apimties kino festivalis „Ekranas. Laikas. Žmogus“. Jo dalyvius ir svečius pasitiko Alytaus rajono ir miesto valdžios atstovai su dzūkišku pyragu ir sūriu. Gausioje svečių delegacijoje buvo Valstybinio kinematografijos komiteto atstovai, režisieriai, kino aktoriai. Susitikimuose su žiūrovais dalyvavo kino aktoriai: Vaiva Mainelytė, Elvyra Žebertavičiūtė, Regina Varnaitė, Vladas Bagdonas, Algimantas Masiulis, Ingrida Kilšauskaitė. Alytiškiai buvo pamaloninti naujais Lietuvos kino studijos filmais: „Nesėtų rugių žydėjimas“, sukurtu pagal Vytauto Bubnio romaną, ir melodrama „Markizas ir piemenaitė“, sukurta remiantis tikra istorija, įvykusia Alytuje 1944 metais. Kinematografininkai viešėjo miesto pramonės įmonėse, rajono tarybiniuose ūkiuose, susitiko su jaunimu, moksleivija.

Per tris festivalio dienas renginiuose apsilankė 30 tūkst. alytiškių, parodyta daugybė meninių ir dokumentinių filmų, išėjo kino žurnalas „Tarybų Lietuva“ apie Alytų. Iškilmingas festivalio uždarymas įvyko Sporto rūmuose.

Vienu ryškiausių tradicinių renginių tapo 1981 metais organizuotas kino festivalis „Žydėk, jaunyste“. Dvi dienas Alytaus mieste ir rajone vykusio festivalio metu su žiūrovais susitiko populiarūs kino kūrėjai. Tarp jų ir režisierius Gytis Lukšas, Valentinas Masalskis, Eglė Gabrėnaitė. Parodytas naujas Lietuvos kino studijos filmas „Kelionė į rojų“.

Darbuotojai ir jų laimėjimai

Alytaus kino ūkio rodikliai buvo vieni geriausių šalyje. 7-ajame ir 8-ajame dešimtmečiuose laikraštis „Komunistinis rytojus“ nuolat skelbdavo apie viršytus planinius surenkamų pajamų ir kino teatrų lankomumo rodiklius. Dažnai per mėnesį Alytaus kino teatrus aplankydavo 40–50 tūkst. žmonių. Vienas Alytaus miesto gyventojas per 1980 metus kine apsilankė vidutiniškai 13,2 karto. Ne sykį miesto Kinų direkcijos kolektyvas tapo respublikinio socialistinio lenktyniavimo nugalėtoju ir buvo apdovanotas Lietuvos TSR valstybinio kinematografijos komiteto bei kultūros darbuotojų profsąjungos Lietuvos respublikinio komiteto pereinamąja Raudonąja vėliava. Tokiomis progomis Alytaus kino darbuotojus sveikindavo Valstybinio kinematografijos komiteto, LKP Alytaus skyriaus bei Alytaus miesto vykdomojo komiteto vadovai.

Geriausio respublikos kino mechaniko pažymėjimai buvo įteikti J. Jurgelioniui ir J. Baravykui. Direktoriaus V. Radavičiaus publikuotuose straipsniuose pažymima, kad gerai dirbo Ona Andriuškevičienė, Kazys Andriuškevičius, Marijona Bražinskienė, Regina Norkuvienė, Antanas Marcinkevičius, J. Pilvelis, Jonas Uloza, veteranai Kazimieras Mankevičius, Kazimiera Tuminauskienė, Kazimiera Džiaugienė, Petronė Saulevičienė. Nuoširdžiai savo darbą atliko ir kiti darbuotojai: Marytė Ališauskienė, Ona Glušauskienė, Janina Gražulytė, Jonas ir Monika Grečnai, Elvyra Jauneikienė, Feliksas Jegelevičius, Ona Kalendauskienė, Antanina Katelynienė, Leokadija Lyčienė, Gema Maloškienė, Angelė Milienė, Antanas Pangonis, Marija Petkevičienė, Sofija Petkevičienė, Ona Rainienė, Kęstutis Repečka, Birutė Rinkevičienė, Stefa Šivokienė, Leonora Ulozienė, Vytautas Žemaitis, Audronė Žilinskienė.

Iki 1986 metų kontroliere dirbusios A. Katelynienės dukra Roma Sakalauskienė prisimena tuos metus, kai kino teatras Alytuje buvo nepaprastai populiari ir visiems prieinama laisvalaikio leidimo vieta. Beveik kas savaitę su šeima eidavo žiūrėti naujų filmų. Vaikams taip pat patikdavo eiti į kiną, nors mažasis seanso metu dažnai užmigdavo.

Ilgametės „Dainavos“ kino teatro kontrolierės Petronės Saulevičienės anūkė Vita Baublienė sako, kad ji, galima sakyti, užaugo „Dainavos“ kine. Močiutės darbo laikas paprastai prasidėdavo po pietų ir trukdavo iki nakties, kol baigdavosi vakariniai seansai, todėl ir šeimos nariai daug laiko praleisdavo kino teatre. P. Saulevičienė dažnai pagailėdavo vaikų namų auklėtinių ir kitų žiūrovų, kuriems pritrūkdavo

Aytaus kinofikacijos darbuotojai. *Nuotrauka iš Romutės Udrakienės šeimos archyvo*

Aktorę Oną Knapkytę sveikina direktorius Vytautas Radavičius. 1987 m. *Nuotrauka iš Alytaus kraštotyros muziejaus rinkinio*

bilietų ar pinigų bilietams nusipirkti. Geroji kontrolierė Petronėlė, prasidėjus kino seansui ir salėje užgesus šviesoms, jiems atkabindavo šonines išėjimo duris ir leisdavo susėdus ant laiptų pažiūrėti filmą.

Alytaus kinas po 1990-ųjų

Atkūrus valstybės nepriklausomybę kinui Alytuje, kaip ir visoje Lietuvoje, prasidėjo išbandymų metas. 1992 metais už nedidelę kainą buvo privatizuotas didžiausias Alytaus kino teatras „Jaunystė“. Iš pareigų pasitraukė Alytaus kinų direkcijos vadovas V. Radavičius.

10-ajame dešimtmetyje du kartus skelbtas ir „Dainavos“ pastato pardavimas, bet, neatsiradus pirkėjų, čia įkurdinta Valstybinė televizijos ir kino įmonė, kurios direktoriumi dirbo Saulius Bartkus, inžinieriumi – K. Repečka. Šią įmonę reorganizavus, 1993 metais miesto taryba įsteigė savivaldybės įmonę „Alytaus telekinas“. 1995 metais įmonės direktoriumi tapo didelę patirtį kino įmonėse sukaupęs K. Repečka.

Pastatas buvo nešildomas, stogas kiauras, filmai buvo demonstruojami tarybine kino technika. Iš buvusio „Jaunystės“ kino teatro įsigijus beveik naują kino projekcinę aparatūrą, pradėjus nuomotis filmus iš UAB „Cinemark“ ir įmonės „Lietuvos kinas“, atsirado galimybė rodyti garsių JAV kino kompanijų produkciją. Pagerėjo demonstruojamų filmų kokybė, padaugėjo lankytojų. Vienintelis Alytaus kino teatras vėl pradėtas šildyti, sulopytas stogas. Įmonės direktorius K. Repečka tuomet sakė: „Mes, kino darbuotojai, stengiamės padaryti viską, kad Dzūkijos gyventojai neliktų be kino didžiajame ekrane.“

„Dainavoje“ nuo 1988 metų veikė viena pirmųjų miesto videotekų – įrengti filmų demonstravimo kambariai, sukaupta nemaža vaizdo juostų kolekcija. 1996 metais kino teatro videoteka pirmoji mieste pradėjo nuomoti licencijuotas vaizdo juostas. Žmonės videoteką ėmė lankyti aktyviau negu kino salę.

Nors 1997 metais „Alytaus telekinas“ dar dirbo nuostolingai, „Dainavoje“ buvo įrengta stereogarso sistema, o 1998-ieji tapo permainų metais. Įmonė už banko paskolą ir savivaldybės lėšas instaliavo modernią analoginę penkių kanalų garso atgaminimo sistemą „Dolby Surround“. Buvo suremontuota kino salė, atliktas pastato išorės, stogo ir fojė remontas, vėliau – atnaujintos kėdės. Žiūrovų padaugėjo 2,6 karto. Tam pasitarnavo pasaulyje populiarumą pelnę kino filmai. Geriausiai lankomu filmu Alytuje pripažintas „Titanikas“, demonstruotas 1998 metų gegužę, per 3 savaites už parduotus bilietus surinkęs 83 tūkst. litų. Prie kasų buvo nusidriekusios nematytos eilės, į pirmuosius filmo seansus ne visiems pakako bilietų.

„Dainavos“ kinas šiandien

Kino teatras dirba pelningai nuo 2012 metų, kada buvo investuota į dar vieną svarbų kokybinį atsinaujinimą – įrengta nauja skaitmeninio kino rodymo sistema su galimybe rodyti filmus ir 3D formatu. Rodomi populiarūs filmai pritraukė daugybę kino mėgėjų. 2012 metų liepos mėnesį buvo pasiektas

Inžinierius Kęstutis Repečka aparatinėje. *Nuotrauka iš asmeninio archyvo*

Kontrolierė Petronėlė Saulevičienė. *Nuotrauka iš Romutės Udrakienės šeimos archyvo*

Parodos atidarymo fragmentai. 2020 m. *Galinos Tamošiūnienės nuotraukos*

rekordinis – 5 tūkst. 700 žiūrovų skaičius.

Šiandien yra galimybė „Dainavos“ kine rodyti visas pasaulinių filmų premjeras, kai jos tik pasiekia Lietuvą. Bet filmų įvairovė tokia didelė, kad per savaitę neįmanoma jų parodyti vienoje kino salėje. Kartais ir vietų nebeužtenka salėje, kur telpa 170 žiūrovų. Kino teatrą lanko ne tik miestiečiai, atvyksta Alytaus rajono, aplinkinių rajonų gyventojų.

Šiemet dėl COVID-19 pandemijos kino teatras, kaip ir kitos kultūros įstaigos, susidūrė su iššūkiais: pavasarį buvo uždarytas dėl karantino, neįvyko daugelis filmų premjerų, šiuo metu salėje apribotas žiūrovų skaičius iki 100.

Nuo 2019 metų sausio įstaigai vadovaujanti Simona Butrimienė sako, kad pandemija pakoregavo ir filmų repertuarą. Sumažėjus naujų juostų pasiūlai, įstaigos darbuotojai išrenka tik pačius geriausius, pratęsia jų rodymo laiką ir laukia sugrįžtant savo žiūrovų.

Siekiant patenkinti šiuolaikinio žiūrovo poreikius, 60-ies metų kino teatrui šiandien reikalingos didelės investicijos: senojo pastato atnaujinimui bei iškabos restauravimui, naujos aparatūros, baldų įsigijimui, senos svajonės įgyvendinimui – mažosios salės įrengimui.

Analizuojant sovietmečiu statytų kino teatrų likimą didžiuosiuose Lietuvos miestuose (2010) paaiškėjo, kad daugiau nei pusė šių pastatų pritaikyti komercinei veiklai (parduotuvės, kavinės ir pan.), daugiau kaip trečdalis pastatų nenaudojami arba nugriauti ir tik apie 12 proc. kino teatrų vis dar atlieka savo funkciją – teikia kino paslaugas. „Dainavos“ kino teatras – vienas iš jų. Per šešiasdešimt gyvavimo metų „Dainava“ įsiliejo į Alytaus urbanistinį veidą, tapo svarbiu kultūriniu miesto simboliu.

Jubiliejaus proga įstaigos kolektyvui norisi palinkėti įveikti visus laiko siunčiamus išbandymus ir toliau džiuginti kino meno mėgėjus.

Spalio 22 dieną kino teatro fojė buvo atidaryta paroda „Dainavos“ kino teatrui – 60“, kurioje eksponuojamos istorinės Alytaus kino teatrų veiklos nuotraukos, „Dainavos“ kine naudota aparatūra bei dalis 1964–1990 metų kino afišų iš Alytaus kraštotyros muziejaus fondo.

Šaltiniai

Vaidas Petrulis. Kino teatro pastatas sovietinėje Lietuvoje: architektūra, skirta suvokti greitai. http://www.ndg.lt/media/83618/tekstu_katalogas-web.pdf

Vaidas Petrulis. „Planetos“ kino teatras Kaune (Išlikęs). http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/1046

Lina Baublienė. Sovietmečiu Lietuvoje statytų kino teatro pastatų analizė. Magistro baigiamasis darbas. VDU. Kaunas. 2010. https://vb.vdu.lt/object/elaba:1882680/

Vytautas Radavičius. „Iš visų menų mums svarbiausias…“ // Komunistinis rytojus. 1981-08-27.

Alma Mosteikaitė. Daugiau kaip 30 metų egzistuojantis kino teatras „Dainava“ vis dar kviečia filmų mėgėjus // Alytaus naujienos. 1995-03-09.

Henrikas Rimkus. Vytautas Radavičius – mūsų kultūros uola. // Alytaus naujienos. 2003-11-14.

Virginija Pugačiauskienė

MARCINKONIŲ PARAPINĖ ŠV. APAŠTALŲ SIMONO IR JUDO TADO BAŽNYČIA

Lietuvos krikšto 600 metų jubiliejus. 1987 m. *Iš Dzūkijos nacionalinio parko Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcijos archyvo*

Lietuvoje nuo seno statytos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės yra reikšminga tautos kultūros paveldo dalis. Tai ne tik nuostabūs architektūros kūriniai, bet ir neįkainojami mūsų protėvių dvasinės kultūros paminklai, artimai susiję su jų gyvensena. Visas kaimo žmonių gyvenimas – gimimas, vestuvės, mirtis, kalendorinės šventės ir eiliniai sekmadieniai – buvo susietas su bažnyčia. Medinės bažnyčios buvo statomos bažnytkaimiuose ir miesteliuose. Sakralinio pastato dydis būdavo apskaičiuojamas taip, kad jame tilptų 2/3 parapijos žmonių[1].

Straipsnyje trumpai nagrinėjama Marcinkonių bažnyčios, šiais metais skaičiuojančios 250 metų, istorija. Marcinkonių bažnyčia sudėtingiausiais tautai laikotarpiais buvo svarbiu dvasiniu ir kultūriniu gyvenvietės ir visos parapijos centru.

Marcinkonių bažnyčios kūrimosi istorija

Marcinkoniškius pasistatyti bažnyčią paskatino Trakų dekanas Juozapavičius, kad tikintiesiems nereikėtų vaikščioti 18 varstų (apie 19 kilometrų) iki artimiausios bažnyčios Merkinėje. S. Stanaitis mini, jog iki to laiko čia buvo nedidelė koplytėlė, į kurią retkarčiais atvykdavo mišių laikyti Merkinės ku-

nigai[2]. Nuo 1770 m. marcinkoniškiai jau turėjo savo bažnyčią. Po aštuonerių metų įkuriama ir parapija[3]. B. Kviklio teiginys, kad „bažnyčia po 8 metų sudegė, tačiau buvo atstatyta“[4], ginčytinas, nes pirmoje mums žinomoje bažnyčios vizitacijoje apie tai neužsimenama, tik teigiama, kad, 1770 m. pastačius bažnyčią, po aštuonerių metų ji pripažinta parapine[5]. 1784 m. Marcinkonių parapijai priklausė šie kaimai: Darželiai, Dubininkas, Kabeliai, Kapiniškiai, Marcinkonys, Mančiagirė, Milioniškė, Margionys, Paūliai, Pamusteika (dabar Musteika), Pagrūda, Randamonys, Šklėriai, Trakiškiai, Zervynos, Žiūrai. 1797 m. parapija turėjo tiktai 1583 gyventojus katalikus[6].

1797 m. vizitacijos akte nurodoma, kad bažnyčia pastatyta apie 1770 m. Varėnos seniūno grafo Mykolo Bžostovskio (1772–1784) nurodymu ir seniūnijos lėšomis. Medinės bažnyčios būta nedidelės ir kukliai įrengtos: sakykla paprasto darbo, po penkis suolus abiejose bažnyčios pusėse paprasto dailidės darbo, „staliaus darbo klausyklos senos ir ko gero sugadintos, o trečioji iš lentų paprastai sukalta“, dalis bažnyčios nuo altoriaus pusės atskirta lentomis, o grindys buvo plūkto molio[7]. 1820 m. Merkinės parapijos vizitacijoje pateikiama daugiau žinių ir apie Marcinkonių bažnyčios išorę. Joje nurodoma, kad bažnyčia buvo medinė, stačiakampio plano 33x18 uolekčių (apie 21,4x11,7 metro) dydžio, žemais pamatais, dengta gontais, turėjo dvi zakristijas, 11 didesnių ir 2 mažesnius langus. 1818 m. kunigo Jono Beniaševskio rūpesčiu ir lėšomis pastatyta varpinė, nes iki tol jos nebuvo. Vienas varpas buvo pakabintas ant stulpų, o kiti du – virš bažnyčios stogo. 1819 m. pastatytas ir medinis gyvenamasis namas kunigui. Liturginio inventoriaus ir reikiamą kiekį rūbų bažnyčia turėjo[8]. XIX a. pr. nebuvo nei špitolės, nei varguolių prieglaudos. Bažnyčia ir kapinės įrengtos „gerokai tolėliau“ nuo kaimo[9]. Jų pakanka, nes kiekvienas kaimas laidojo mirusiuosius savo kapinėse. Vėliau kapinės tapo parapinės, be Marcinkonių, jose laidojami mirusieji iš Kašėtų ir Darželių kaimų.

Prie bažnyčios stovėjo keletas klebonijos pastatų. Vizitacijoje pažymima, kad klebonija šviesi su koklių krosnimi, tačiau stogas reikalauja remonto, kiti pastatai itin apleisti: „kluonelis, svirnelis į žemę įlindęs, o stogas nukritęs“, (…) tvartai labiau tinkantys sudeginimui nei kitokiam panaudojimui“. Didelių kapinių viena dalis aptverta medine tvora, kitoje dalyje ji suirusi, o trečioji – neaptverta. Joje nėra varpinės, tačiau du varpai pakabinti ant stulpų, o trečias užkeltas ant bažnyčios stogo. Galutinis vizituotojo Trakų dekanato dekano Jono Višnevskio pastebėjimas išties neguodžiantis: „klebonija, esanti dideliame lauke, atrodo kaip tuščia“. Apie kleboną Petrą Kozlovskį vizitatorius atsiliepia nepalankiai dėl bažnyčios nepriežiūros. Klebonas buvo išlaikomas iš Varėnos seniūnijos iždo, jam skirta 800 auk. metinė alga[10]. Bažnyčiai, parapijos pastatams ir kunigo daržams buvo skirti 3 margai (apie 2,13 hektaro) smėlėtos žemės. Nei miško, nei pievų bažnyčia neturėjo.

Po valdytojo M. Bžostovskio mirties Varėnos dvaras duotas valdyti admirolui Čičagovui. Jis Marcinkonių klebono algą sumažino, mokėjo tiktai 60 sidabro rublių ir tai nereguliariai. Dėl menko aprūpinimo apie 1805 m. Marcinkonių parapija buvo panaikinta ir prijungta prie Merkinės parapijos kaip šios filija[11].

Rusijoje buvo vyraujanti stačiatikių religija. Todėl valstybinis Varėnos dvaras neprisidėdavo prie Marcinkonių bažnyčios remonto. Visa bažnyčios išlaikymo našta teko parapijiečiams.

Tolesnę bažnyčios raidą atspindi 1835 m. Celestino Sorokos vizitacijos aktas. Bažnyčios vizitatorius konstatavo visiškai kitokią situaciją ir nurodė, kad Marcinkonyse bažnyčia prižiūrima ir išlaikoma „puikiame stovyje“. Filialistas Dominykas Latukevičius rūpinasi bažnyčia ir pastatais, padedamas Varėnos seniūnijos įgaliotinio ir parapijiečių. Bažnyčios vidus ir išorė remontuota: pamūryta, išorės sienos lentomis ištiesintos ir sutvirtintos geležimi, viduje taip pat sienos apkaltos gražiomis pušinėmis lentomis, o sijos sutvirtintos kolonomis[12]. 1836 m. įsigyti keturi tapyti paveikslai, dvi vėliavos. Vietoj senosios pastatyta nauja varpinė, gyvenamasis namas vargonininkui. 1837 m. bažnyčiai uždengtas naujas gontų stogas[13]. C. Soroka pažymi, kad jokių dokumentų, paliudijančių bažnyčios įkūrimą, nepavyko rasti, išskyrus tik minėtos 1797 m. vizitacijos aktą[14].

Tolesni įvykiai liudijo apie bažnyčios reikalų gerėjimą, mat parapijiečiai nutarė rasti pinigų naujiems vargonams, kurie buvo „su aštuoniais balsais, žvaigžde, trimis varpeliais ir būgnu“. Meistrui Titmanui sumokėta 260 sidabro rub. ir 5 gorčiai medaus. Už vargonų atgabenimą iš Vilniaus ir pastatymą meistrams sumokėta dar 22 sidabro rub., tačiau meistrų išlaikymui pristigo lėšų, todėl buvo pasiskolinta dar 45 rub. Skolai grąžinti nuspręsta viešu būdu parduoti keletą senų bažnytinių daiktų, už kuriuos pirkėjas sumokėjęs 30 sidabro rub.[15]. Daugiausia, net 80 rub., paaukojo Jonas Jezukevičius, kunigas Jonas Mazurevičius – 12, o Jonas Tamulevičius – 10. Dar 12 asmenų skyrė nuo 2 iki 6 sidabro rub., o kiti – įvairias kuklesnes sumas. Iš bažnyčios iždo tam tikslui paimta 94 sidabro rub.[16]. Iki XIX a. vidurio mažų miestelių parapinėse ir filinėse bažnyčiose buvo kabinami grafiniai Kryžiaus kelio paveikslėliai. Kryžiaus kelio stotys nuo 1837 m. minimos ir Marcinkonių bažnyčioje[17].

Bažnyčios pastatas, išstovėjęs apie 90 metų, buvo gana prastos būklės, todėl 1858 m. Marcinkonių kuratu paskirtas kunigas Juozapas Mackevičius ėmėsi rinkti aukas ir ruoštis naujos bažnyčios statybai. Kad buvo rengiamasi bažnyčią tvarkyti, rodo ir tas faktas, jog dar 1858 m. per Varėnos valsčiaus

valdybą buvo gauta nusipirkti medienos, nes 1860 m. Vilniaus valstybės turtų rūmai pakartotinai reikalavo, kad Varėnos ir Marcinkonių kunigai sumokėtų 1260 rub.

Kilus 1863 m. sukilimui vėl reikėjo gauti gubernatoriaus leidimą bažnyčios remontui ar statybai. Buvo gana sudėtinga, nes gubernatorius atsiklausdavo generalgubernatoriaus, be to, rusų valdžia siekė mažinti katalikybės įtaką, bažnyčios buvo uždarinėjamos[18]. 1865 m. rudenį parapijiečiai kreipėsi į Merkinės dekaną Motiejų Petrikovskį su prašymu leisti „perstatyti beveik sugriuvusią bažnyčią“. Jie skundėsi, kad kaip dori katalikai negali dalyvauti mišiose, o dėl didelių atstumų iki artimiausių bažnyčių ir prastų kelių negali skubiai atsivežti kunigo įvairiems patarnavimams. Galima daryti išvadą, kad tuo metu savo kunigo neturėta[19]. Dekano prašymu vyskupijos valdytojas kreipėsi į Vilniaus gubernatorių dėl bažnyčios remonto darbų. Parapijiečių prašymas buvo atmestas, motyvuojant tuo, kad artėja žiema ir laikas nėra tinkamas statyboms[20].

Prie bažnyčios perstatymo darbų grįžtama 1867 m., kai parapijai paskiriamas kunigas Mykolas Jurevičius. Tačiau ir vėl buvo siūloma darbus atidėti dėl artėjančios žiemos. 1868 m. pradžioje dėl bažnyčios perstatymo kreipiamasi į Trakų apskrities karinį viršininką. Šis pareikalavo apskrities policijos pareigūno išvados. Joje buvo nurodyta, kad bažnyčios remontui yra paruoštos medžiagos, o už darbus parapijiečiai atsiskaitys savo turimomis lėšomis[21]. 1868 m. Vilniaus gubernijos valdyba patvirtino leidimą dėl bažnyčios remonto darbų[22]. Nors buvo rašę prašymą ir gavę leidimą bažnyčios remonto darbams, marcinkoniškiai bažnyčią statė naujai. Vietinės valdžios atstovas dėl vykdomų bažnyčios statybos darbų parašė skundą Trakų apskrities viršininkui. Šis atsiuntė į Marcinkonis antstolį, jis sustabdė darbus, nes formaliai buvo leisti tik remonto darbai. Beveik tuo pat metu dėl naujos bažnyčios statybos darbų gautas pranešimas ir iš žandarmerijos, kad Marcinkonyse ant naujų pamatų statoma nauja bažnyčia. Parapijiečiai vėl rašė prašymą gubernatoriui leisti baigti bažnyčios statybos darbus. Prašymas patenkintas, tik reikalauta išlaikyti ankstesnės bažnyčios planą ir naujai statomos neišdidinti[23]. Dar nebaigtą įrengti bažnyčią 1868 m. gruodžio 8 d. (20 d.) pašventino jos kuratas Jonas Haličius[24].

Tačiau parapijiečiams neilgai teko džiaugtis savo ranko-

Marcinkonių Šv. apaštalų Simono ir Judo Tado bažnyčia. 2020 m. *Virginijos Pugačiauskienės nuotrauka*

mis atstatyta bažnyčia – 1878 m. birželio mėnesį apie 12 val. ji sudegė su visu joje esančiu turtu. Gaisro priežastis neaiški, sprendžiant iš kunigo Pranciškaus Truskovskio ataskaitos Merkinės dekanui Vincentui Živoronokui, gaisro židinio būta pastato viduje – „atidarius duris liepsna įsiveržė į lauką, todėl nebuvo galima patekti į vidų ir išgelbėti inventorių“[25]. Taigi bažnyčia sudegė visiškai, o varpinė išliko. Po dviejų savaičių parapija išrinko atstovus Vincą Tamulevičių ir Motiejų Miškinį, šie parapijiečių vardu parašė prašymą Vilniaus vyskupijos valdytojui Žilinskiui su prašymu leisti atstatyti bažnyčią, o kaip vieną iš svarbių argumentų pabrėžė, kad kitos bažnyčios nutolusios 23 ir 35 kilometrus, todėl tai apsunkina jų lankymą, ypač pavasario polaidžio metu[26].

Pirmiausia iš Vilniaus gubernijos valdžios buvo gautas leidimas varpinėje įkurti laikiną altorių, kad parapijiečiai turėtų galimybę dalyvauti mišiose[27]. Kunigas P. Truskovskis paprašė vyskupijos kurijos dovanoti būtiniausio liturginio inventoriaus, rūbų ir kitko iš Vilniaus katedros sandėlio. Prašymas patenkintas[28]. Tuomet papildomos iniciatyvos ėmėsi klebonas P. Truskauskas ir įsipareigojo dvasinei vyresnybei imtis statyti bažnyčią paties (jis savo turtą, vertą 300 rublių, paliko bažnyčiai[29]), parapijiečių ir rėmėjų, tarp kurių buvo paminėtas pirklys Kaplanas Jankelis, paskyręs 100 statybai tinkamų medžių, lėšomis. Vilniaus gubernijos valdyba patvirtino naujos bažnyčios projektą ir biudžetą, sudarantį 3126,50 rub.[30].

Tačiau, netikėtai mirus kunigui P. Truskovskiui, darbai sustojo, kol kitų metų pavasarį į Marcinkonis buvo paskirtas naujas kunigas Antanas Dilkevičius. 1878 m. rudenį patvirtintas bažnyčios projektas ir statybos darbų sąmata ir kurija kreipėsi į Vilniaus gubernatorių leidimo atstatyti Marcinkonių bažnyčią pagal parengtą projektą. Visgi tik po metų Marcinkonis pasiekė džiugi žinia – Vilniaus gubernijos valdyba pranešė, kad Rusijos vidaus reikalų ministras pasirašė leidimą bažnyčios statybai[31]. Pagal tuomet galiojusią tvarką leidimus bažnyčių statyboms išduodavo vidaus reikalų ministras. Jam generalgubernatorius ir pranešė apie kurijos prašymą ir nuo savęs pareiškė neprieštaraująs tenkinti tokį prašymą. 1879 m. lapkritį vidaus reikalų ministras leido atstatyti Marcinkonių bažnyčią su sąlyga, kad statybos darbus bus galima pradėti tiktai turint visas sąmatoje numatytas lėšas[32]. 1880 m. balandžio 3 d. Varėnos bažnyčios klebonas A. Tiaro pašventino naujos bažnyčios kertinį akmenį ir pamatus[33].

Sprendžiant iš 1895 m. bažnyčios vizitacijoje pateiktų duomenų, statybos darbai neužsitęsė, mat „rudenį kun. A. Dilkevičiaus parapijiečių lėšomis iš pušinių rąstų ant senosios sudegusios bažnyčios pamatų atstatė naują“[34]. Jau 1880 m. spalio 28 d., tai yra per Šv. apaštalų Simono ir Judo Tado atlaidus, naująją Marcinkonių bažnyčią pašventino Merkinės dekanas kunigas V. Živoronokas. 1881 m. bažnyčia iš Vilniaus katedros gavo papildomo liturginio inventoriaus: monstranciją, taurę su dubenėliu, tris arnotus, net medinę sakyklą[35]. Kunigas A. Dilkevičius uoliai rūpinosi baldų, indų ir kitų reikmenų įsigijimu ką tik pastatytai Marcinkonių bažnyčiai. Iš Vilniaus katedros lobyno jis gavo sakyklą, baldakimą, monstranciją, taurę su patena, arnotų. Daug kas atiduota iš uždarytų šventovių turto: dvi klausyklos iš Vilniaus Trinitorių, Šv. Dvasios nužengimo paveikslas, sena klausykla, kapos, arnotai iš Dubičių ir medinis altorius iš Trakų (nenurodyta kurios) bažnyčių[36].

1888 m. inventoriuje nurodoma, kad bažnyčia pastatyta ant senų pamatų ir yra stačiakampio plano 11x6 sieksnių (apie 21,45x11,7 metro) dydžio. Bažnyčios priekyje – du aukšti dviejų tarpsnių bokštai, dengti skarda. Stogas dengtas gontais. Jo gale ties didžiuoju altoriumi iškilęs dviejų tarpsnių kupolas. Viduje – trys altoriai. Bažnyčioje buvo net 17 paveikslų. Marcinkonių kuratui kurija mokėdavo 60 rub. metams. Panašiai bažnyčia aprašyta ir 1895 m.[37].

Po gaisro atstatytos bažnyčios stogas buvo dengtas gontais. Ši stogo danga tarnauja apie 30 metų. Tad 1908 m. į Marcinkonis atkeltam kunigui A. Petruliui teko rūpintis bažnyčios remonto darbais. Bažnyčia buvo remontuojama 1909–1910 m. To meto spauda rašė: „Pasirūpino apdengti bažnyčią nauju ir gražiu stogu, apdažė iš oro ir iš vidaus, nes pirma bažnyčia buvo visiškai apleista.“[38] 1921 m. buvo atkurta parapija[39]. Marcinkonių parapija seniau priklausė Gardino, o pokario metais – Varėnos dekanatui. 1925 m. ji turėjo 1650, o 1939 m. – 3005 parapijiečius[40]. 1968 m. klebono Nikodemo Pakalkos (1893–1985) ir parapijiečių iniciatyva bažnyčia vėl buvo remontuojama[41]. Tvarkomas vidus ir išorė.

2000–2001 m. atnaujintos koplytėlės (Kryžiaus kelio stotys), išdėstytos mūrinėje šventoriaus tvoroje. Jos statytos 1901 m. kunigo J. Šoblicko iniciatyva ir parapijiečių lėšomis tvarkant šventoriaus aplinką. Šventorius buvo aptvertas mūrine tvora, o joje įmūryta keturiolika koplytėlių – Kristaus kančių stočių[42]. Kryžiaus kelio stotys atkeltos iš uždaryto Valkininkų pranciškonų vienuolyno[43]. Koplytėlės puoštos piliastrais abipus nišos ir išraitytomis viršutinėmis dalimis[44]. Koplytėlėse buvo patalpinti Varšuvos meistro Špatovskio gaminti bareljefiniai vaizdai. Šventoriaus tvarkymo darbai baigti 1902 m.[45]. Šis Kryžiaus kelias buvo sumūrytas kaip padėkos ir atminties ženklas krikščionybės jubiliejui paminėti[46]. Lentelėje tai įamžinta žodžiais: „Ant atminties / laimingai pabajkto dewiniolikto / amžio, no užgimimo chrystuso / jžganitojaus swieto1901 m.“

1997–2002 m. Marcinkonyse kunigavusio iš netolimo Paūlių kaimo kilusio kunigo Gintauto Stanevičiaus ir parapi-

jiečių pastangomis buvo tvarkomos ne tik koplytėlės, atnaujintas ir bažnyčios vidus, perdažyta jos išorė, tvarkomas šventorius, įrengiami laiptai[47].

2018 m. Marcinkonių parapijos bažnyčia vėl buvo remontuojama: perdažoma išorė, tvarkomos varpinė ir keturiolika Kryžiaus kelio stočių koplytėlių bei akmeninė bažnyčią juosianti šventoriaus tvora. Visi remonto darbai vyko parapijiečių ir kitų geros valios žmonių, kurie suaukojo reikiamas lėšas, dėka. Darbus, gavusi kunigo P. Paukšto pritarimą, inicijavo ir organizavo viešoji įstaiga „Marcinkonys“. Jie atlikti per labai trumpą laiką – vos šešetą mėnesių. Pradžioje ketinta atnaujinti tik bažnyčią, o koplytėlių bei šventoriaus tvoros remonto darbai planuoti 2019 m. Prie Marcinkonių bažnyčios remonto didele pinigine auka (8000 eurų) prisidėjo Marcinkonyse kunigavusio Nepriklausomybės Akto signataro Alfonso Petrulio giminaičiai. Jie buvo atvykę į Dainų šventę iš Amerikos ir lankydamiesi Marcinkonyse sužinojo apie čia vykstančius darbus. Pasak Juozo Šilansko, VšĮ „Marcinkonys“ direktoriaus, tai buvo didelė paskata toliau rinkti aukas ir tais pačiais metais baigti visus suplanuotus atnaujinimo darbus[48].

Tokia dabartinės bažnyčios statymo istorija, o jos išorė per 140 metų laikotarpį išliko beveik nepakitusi.

Marcinkonių bažnyčios architektūra ir meno paminklai

Kalbant apie bažnyčios architektūrą reikia pažymėti, kad dvibokštis pastatas priskirtinas neogotikiniam stiliui, tačiau stačiakampis planas ir vientisas tūris sukurti dar pagal klasicizmo ir romantizmo tradiciją. Bažnyčią išorėje pirmiausia reprezentuoja du nuo žemės kylantys bokštai. Fasadas suskaidytas vertikališkai į tris tarpsnius ir horizontališkai į du. Kampiniai bokštai ir jų pagrindai fasade yra rizalitiškai patraukti priekin. Jų antstatai virš bažnyčios sienų yra dviejų aukštų, palaipsniui laibesni. Dengti laužytais keturšlaičiais stogeliais. Centrinėje fasado dalyje trijų padalų durys su vienu trikampiu ir su dviem puslankių sandrikais. Virš durų įdėtas dvigubas langas su gotiškomis arkomis ir su daug stiklo padalų. Tokie patys langai matomi frontone ir bokštuose. Anksčiau buvę įstiklinti frontono langai dabar užkalti lentomis. Frontono stogo krašteliai papuošti ažūriniais pjaustiniais, kaip ir durų sandrikai. Virš frontono uždėtas mažas bokštelis. Ant apsidės yra aštuoniasienis bokštas su plačiu kupoliniu pagrindu. Tokio pavidalo neteko matyti niekur kitur. Bokštą puošia barokinis šalmas. Visi keturi bokštai turi gražius ažūrinius kryžius. Sienos suskaidytos trimis siaurais piliastrais, turi po keturis langus. Visos sienos statmenai apkaltos lentomis. Šoninių sienų langai turi stačiakampius sandrikus ant gotiškų arkučių[49].

Pastato viduje erdvė suskirstyta į tris vienodo aukščio navas. Viduje šviesi kupolo erdvė atsiveria į presbiteriją. Anot Algės Jankevičienės, neobaroko poveikį bažnyčios interjerui liudija arkomis sujungti tarpnavių stulpai, virš zakristijų įrengtos koliatorių ložės, plastiškų barokinių formų altoriai ir sakykla[50]. Pirmą ir antrą didžiojo altoriaus tarpsnius jungia originalios augalinės ornamentikos voliutos[51].

Prie bažnyčios yra medinė varpinėlė su praplatintu pagrindu ir atvirų sienelių skardininku. Varpinės planas kvadratinis, stogas piramidinis[52]. Joje trys skambūs varpai, kuriuos nupirko kunigas J. Šoblickas. 1915 m. jie buvo išvežti į Maskvą, o po karo atsidūrė kažkur netoli Šiaulių. Tuometinio kunigo A. Ruko pastangomis jie sugrąžinti atgal į Marcinkonis[53].

Bažnyčioje yra reikšmingų meno paminklų. Minėtini šv. Pranciškaus (XIX a. pr.), šv. Roko (1710 m.) paveikslai, pas-

Bažnyčios globėjų šv. apaštalų Simono ir Judo Tado paveikslas. 2020 m. *Virginijos Pugačiauskienės nuotrauka*

Šv. Barboros paveikslas. 2020 m. *Virginijos Pugačiauskienės nuotrauka*

tarasis sukurtas vietos tapytojo. Paveikslo apačioje esančiame įraše sakoma, kad jis skirtas Merkinės bažnyčios altoriui. Apie 1856 m. apnykęs paveikslas buvo atkeltas į Marcinkonių bažnyčią, o Merkinės bažnyčioje palikta kopija, daryta dailininko P. Kendrackio. Šv. Barboros paveikslas (XVIII a.) sukurtas pasimokiusio tapytojo. XIX a. Nukryžiuotojo skulptūra pagaminta liaudies meistro. Figūros proporcijos, formų modeliavimo ypatybės rodo, kad autoriui turėjo poveikio profesionalioji skulptūra[54]. Didžiajame altoriuje įkomponuota Jėzaus Nazariečio skulptūra, kuri atitinkamomis progomis uždengiama Rožinio Švč. Mergelės Marijos paveikslu. Antrame altoriaus tarpsnyje yra titulinis šv. apaštalų Simono ir Judo Tado paveikslas[55]. Prie dailės kūrinių priskirta 1740 m. ir 1763 m. šventinės žvakidės bei 1805 m. Vilniuje varpų liejėjo Johano Samuelio Vėnerio lietas metalinis varpas. Taip pat virš bažnyčios pagrindinio fasado frontono bokštelio esantis XX a. pirmojoje pusėje nukaltas geležinis ornamentuotas kryžius[56].

Medinė architektūra – itin svarbi Lietuvos architektūrinio įvaizdžio ir palikimo dalis. Tai mūsų tautos savasties istorijos metraštis, kuriame atsispindi vietos statybos tradicijos bei regionų architektūros savitumas. 2019 m. Marcinkonių Šv. apaštalų Simono ir Judo Tado bažnyčios kompleksas įtrauktas į Kultūros vertybių registrą kaip architektūrinis paminklas[57].

Klebonijos pastatai

Iš bažnyčios vizitacijų žinome ne tik kokia buvo pačios bažnyčios būklė, jose aprašomi ir kiti priklausę pastatai. Klebonijos kompleksas susidėjo iš keleto įvairios paskirties statinių. Klebonija ir jai priklausę ūkiniai pastatai bei juose buvę daiktai yra aprašyti Marcinkonių bažnyčios 1879 m. vizitacijos akte.

Iš vizitacijos žinome, kad klebono namas buvo senas šiaudiniu stogu. Viduje įrengtas ganėtinai paprastai: trys krosnys, „angliška virtuvė“, dvylika langų, du kambariai skirti tarnams. Baldai patys reikalingiausi, dauguma prastos būklės: dažytas ir keletas paprastų stalų, aštuonios įvairios būklės kėdės, komoda su keturiais stalčiais, „aukšta raudona“ spinta, antra spinta prastos būklės, senos girnos grūdams malti, sena sofa, „beveik netinkama naudojimui“ lova, vienintelis naujas daiktas – sofa.

Šalia gyvenamojo namo – kvadrato formos svirnas, pastatytas iš apvalios medienos, kuriame du kambariai be grindų. Priešais gyvenamąjį namą – senas pastatas, kuriame buvo sandėlis su trimis mažais langais, be grindų. Ledainė šiaudiniu stogu, rūsys kartu su arklidėmis, nedideli tvartai gyvuliams laikyti. Prie daržo pirtis dengta skiedromis, su dviem langais ir krosnimi iš akmenų, t. y. greičiausiai dūminė. Dar vienas

Medinė varpinė. 2020 m. *Virginijos Pugačiauskienės nuotrauka*

dviejų kambarių namas buvo skirtas tarnams, šalia jo – nedidelis rūsys ir du tvartai.

Taigi, palyginę XVIII a. pab. ir XIX a. pr. klebonijos kompleksą, matome didžiulį skirtumą. Klebonui taip pat priklausė 7 dešimtinės „skraidančio smėlio“ žemės, daržai, pušų miškas, tinkamas tik malkoms, ir laukai prie Grūdos upelio, iš kurių šienaujama 25–30 vežimų šieno[58].

1900 m. kunigo J. Šoblicko iniciatyva pastatyta nauja klebonija, nes senoji buvo jau prastos būklės. Kiti pastatai įvertinti kaip esantys geros būklės. Kapinėse pastatytas svirnas bažnytiniams daiktams sudėti, tačiau kurį laiką buvo naudojamas kaip lavoninė[59].

Klebonija – švietimo ir kultūros centras

1860–1861 m. vykdyta visų Merkinės dekanato parapijų ir filijų kunigų apklausa. Ji atlikta kurijos reikalavimu, norint geriau administruoti parapiją, suskaičiuoti lietuviškai ir lenkiškai mokančius kunigus ir oficialiai sankcionuoti vienos ar kitos kalbos vartojimą pridėtinėse pamaldose ir per religinius patarnavimus. Iš pranešimų matyti, kad Merkinės parapijoje bei jos Nedzingės, Marcinkonių ir Ratnyčios filijose visi kalba ir išpažinties eina lietuviškai[60]. Iki 1898 m. Marcinkonių bažnyčioje buvo giedama ir meldžiamasi lenkų kalba, nors parapijiečiai kalbėjo tik lietuviškai. Kunigas J. Šoblickas, kurį kunigas Nikodemas Švogžlys pavadino Marcinkonių lietuviškojo sujudimo pradininku, čia atgaivino lietuviškus pamokslus, pamaldas, lietuvišką vaikų katechizaciją[61]. Tiktai lenkų oku-

Bažnytinis choras su kunigu P. Purliu apie 1985 m. *Iš Dzūkijos nacionalinio parko Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcijos archyvo*

pacijos metais lenkų valdininkams buvo įvestos 9-os valandos lenkiškos pamaldos[62].

J. Šoblickas Marcinkonyse darbavosi 10 metų, mirė užsikrėtęs šiltine[63]. 1908 m. spalio 31 d. Vilniaus vyskupijos administratoriaus K. M. Michalkevičiaus įsakymu į lietuvišką Marcinkonių parapiją atkeliamas kunigas A. Petrulis[64]. Tai žymus visuomenininkas, Vasario 16-osios akto signataras[65]. Jis rūpinosi ne tik sielovadiniu, kultūriniu darbu, bet ir pastatų priežiūra[66]. Bažnyčia buvo turtinga ir bažnytinių rūbų[67]. Kunigo rūpesčiu bažnyčioje buvo įrengti nauji Jono Garalevičiaus fabriko dešimties balsų vargonai[68]. Vėliau kunigo A. Petrulio vietą užėmė kunigas K. Stašys. Jis rūpinosi dzūkiškų dainų išsaugojimu, skatino jaunimą ne tik mokytis liaudies dainų, bet ir jas dainuoti[69].

Vėliau kunigavo P. Raštutis, kurį marcinkoniškiai žinojo kaip gerą sielų ganytoją, puikų daktarą, agronomą ir sodininką. Jo dėka šalia bažnyčios ant Kunigo kalno ir dabar liepų alėja žaliuoja[70].

1937 m. į Marcinkonis atkeliamas kunigas Z. Butkevičius. Jis buvo didelis technikos mėgėjas, turėjo savo elektros fabrikėlį. 1938 m. jo dėka Marcinkonyse įvedama elektra. Elektros šviesa naudojosi ne vien bažnyčia, kooperatyvas, vaistinė ir valsčiaus įstaigos, bet ir kai kurie ūkininkai[71]. Čia jisai kunigavo neilgai, 1939 m. pabaigoje buvo iškeltas[72]. Z. Butkevičius paragino parapijiečius sutvarkyti klebono kunigo P. Raštučio kapą ir pastatyti paminklą[73].

Minėti kunigai labiausiai prisitarnavo stiprindami lietuvybę ir švietimą, skleisdami ūkines naujoves ir praturtindami kasdienį kaimiečių gyvenimą naujų patirčių. Jie rėmė marcinkoniškių norą išsaugoti savo tautiškumą, patys prie to daug prisidėjo[74]. Bažnyčios šventoriuje palaidoti Marcinkonių parapijos klebonai: J. Šoblickas, P. Raštutis (kenotafas), N. Pakalka ir G. Stanevičius.

Tituliniai parapijos atlaidai

Spalio 28-ąją Marcinkonių Šv. apaštalų Simono ir Judo Tado parapijos bažnyčioje švenčiami tituliniai atlaidai – Simajudas. Kasmet į medinę 1880 m. statytą bažnyčią tikintieji susirenka iš visos parapijos. 2018 m. atlaidai buvo ypatingi, nes tądien buvo švenčiamos ir bažnyčios atnaujinimo iškilmės, kuriose dalyvavo Vilniaus arkivyskupijos vyskupas Arūnas Poniškaitis ir buvo dėkojama bažnyčios atnaujinimui aukojusiems žmonėms.

Marcinkoniškiai savo atmintyje buvo išsaugoję prisiminimus apie atlaidų metu vykusį rudeninį kermošių. Prieš keletą metų ši graži tradicija sugrąžinta. Dabar titulinių parapijos atlaidų metu parapijiečiai vėl turi galimybę apsilankyti Simajudo turgelyje ir parvežti šeimynai lauktuvių.

Bažnyčios funkcionavimas kaimo erdvėje siejosi ne tik su dvasiniu, bet ir su tautiniu bei kultūriniu gyventojų tobulėjimu. Kunigai J. Šoblickas, A. Petrulis, P. Raštutis, Z. Butkevičius pasitarnavo stiprindami lietuvybę ir švietimą, skleisdami ūkines naujoves ir praturtindami kasdienį kaimiečių gyveni-

1989 m. liepos 9 d. Eucharistiniai metai. *Iš Dzūkijos nacionalinio parko Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcijos archyvo*

mą naujų reikšmingų patirčių. Fiksuojamas dar vienas kaimo specifiškumas – bažnyčia, kitaip negu Vilnijos krašte, aktyviai palaikė ir stiprino lietuvybę ne tik tarp kaimo, bet ir tarp visos parapijos gyventojų.

Marcinkonių parapija visada pasižymėjo tuo, kad jos parapijiečiai buvo suinteresuoti turėti savo maldos namus ir išsiskyrė savo iniciatyva bažnyčios tvarkymo reikaluose. Aktyvių parapijos žmonių ir kunigų dėka medinė Šv. apaštalų Simono ir Judo Tado bažnyčia iki šiol yra parapijos vienybės, susitelkimo ir susiklausymo simbolis.

Nuorodos

[1] Jankevičienė, A. Lietuvos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007, p. 3.
[2] Stanaitis, S. Dzūkijos nacionalinis parkas: kaimai ir gyventojai. Vilnius: Valgra, 2001, p. 127.
[3] Marcinkonių bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1301, l. 5–8.
[4] Kviklys, B. Mūsų Lietuva. Vilnius: Mintis, 1989, t. 1, p. 346. Marcinkonys priklausė Merkinės parapijai, tačiau B. Kviklys netiksliai nurodo priklausomybę Pariečės parapijai. Kviklys, B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija. Čikaga: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1986, t. 5, d. 2, p. 208.
[5] Marcinkonių bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1301, l. 5–8.
[6] Misius, K. Iš Marcinkonių bažnyčios ir parapijos istorijos. Vai toli girdėc, 2016 m. gegužė, Nr. 1, p. 3.
[7] Marcinkonių bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1301, l. 5–8.
[8] Misius, K. iš Marcinkonių bažnyčios ir parapijos istorijos. Vai toli girdėc, 2016 m. gegužė, Nr. 1, p. 3.
[9] Marcinkonių bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1301, l. 5–8.
[10] Ten pat.
[11] Misius, K. Iš Marcinkonių bažnyčios ir parapijos istorijos. Vai toli girdėc, 2016 m. gegužė, Nr. 1, p. 3, Marcinkonių bažnyčios 1797 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1301, l. 5–8.
[12] Marcinkonių bažnyčios 1835 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1301, l. 1–4.
[13] Misius, K. Iš Marcinkonių bažnyčios ir parapijos istorijos. Vai toli girdėc, 2016 m. gegužė, Nr. 1, p. 3.
[14] Marcinkonių bažnyčios 1835 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1301, l. 1–4.
[15] Marcinkonių bažnyčios klebono Jono Mazurevičiaus 1840-10-18 raštas, LVIA, f. 694, ap. 7, b. 1508, l. 2.
[16] Ten pat, l. 3.
[17] Internetinė prieiga, žiūrėta 2020-10-11: https://books.google.lt/books?id=MKWJDgAAQBAJ&pg=PA170&lpg=PA170&dq=marcinkoni%C5%B3+ba%C5%BEny%C4%8Dia&source=bl&ots=soFn49scs&sig=ACfU3U3qDHOjDBvRCi1LpFkYCNsPfnPLqw&hl=lt&
[18] Misius, K. Iš Marcinkonių bažnyčios ir parapijos istorijos. Vai toli girdėc, 2016 m. gegužė, Nr. 1, p. 3.
[19] Marcinkonių parapijiečių 1865-08-28 prašymas Merkinės dekanui, klebonui M. Petrikovskiui, LVIA, f. 694, ap. 4, b. 1871, l. 2; Vilniaus gubernijos valdybos 1868-05-17 raštas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, ten pat, l. 17.
[20] Misius, K. Iš Marcinkonių bažnyčios ir parapijos istorijos. Vai toli girdėc, 2016 m. gegužė, Nr. 1, p. 3.
[21] Misius, K. Iš Marcinkonių bažnyčios ir parapijos istorijos. Vai toli girdėc, 2016 m. gegužė, Nr. 3, p. 4.
[22] Marcinkonių parapijiečių 1865-08-28 prašymas Merkinės dekanui, klebonui M. Petrikovskiui, LVIA, f. 694, ap. 4, b. 1871, l. 2; Vilniaus gubernijos valdybos 1868-05-17 raštas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, ten pat, l. 17.
[23] Misius, K. Iš Marcinkonių bažnyčios ir parapijos istorijos. Vai toli girdėc, 2016 m. gegužė, Nr. 3, p. 4.
[24] Ten pat.
[25] Marcinkonių kunigo P. Truskovskio 1878-06-07 raštas, LVIA, f. 694, ap. 4, b. 3276, l. 2.
[26] 1878–1882 m. dokumentacija dėl Marcinkonių bažnyčios gaisro ir atstatymo, ten pat, l. 2–4; 1879 m. Vilniaus gubernijos Baudžiamųjų ir civilinių bylų teismas rudenį nesuradęs gaisro kaltininko nutraukė iškeltą bylą. Ten pat, l. 46.
[27] Ten pat, l. 11.
[28] Misius, K. Iš Marcinkonių bažnyčios ir parapijos istorijos. Vai toli girdėc, 2016 m. gegužė, Nr. 3, p. 4.
[29] Ten pat.
[30] Kunigo P. Truskovskio raštas 1878-07-25 Vilniaus dvasinei konsistorijai, ten pat, l. 18.
[31] Vilniaus gubernijos valdybos 1878-09-29 raštas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, ten pat, l. 22; Vilniaus gubernijos 1879-11-29 raštas Vilniaus Romos katalikų dvasinei konsistorijai, ten pat, l. 44.
[32] Misius, K. Iš Marcinkonių bažnyčios ir parapijos istorijos. Vai toli girdėc, 2016 m. gegužė, Nr. 3, p. 4.
[33] Marcinkonių bažnyčios vizitacijos aktas, LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1301, l. 5–8.
[34] Ten pat.
[35] Misius, K. Iš Marcinkonių bažnyčios ir parapijos istorijos. Vai toli girdėc, 2016 m. gegužė, Nr. 3, p. 4.
[36] Internetinė prieiga, žiūrėta 2020-10-13: http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/1392-1002/2011/1/29-47.pdf
[37] Misius, K. Iš Marcinkonių bažnyčios ir parapijos istorijos. Vai toli girdėc, 2016 m. gegužė, Nr. 3, p. 4.
[38] Misius, K., Šinkūnas, R. Lietuvos katalikų bažnyčios. Vilnius: Pradai, 1993, p. 582.; Katilius, A. Vasario 16-osios Akto signataras kunigas Alfonsas Petrulis. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017, p. 38.
[39] Misius, K., Šinkūnas, R. Lietuvos katalikų bažnyčios. Vilnius: Pradai, 1993, p. 582.
[40] Kviklys, B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija, Čikaga: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1986, t. 5, d. 2, p. 213.
[41] Internetinė prieiga, žiūrėta 2020-09-29:
https://lt.wikipedia.org/wiki/Marcinkoni%C5%B3_%C5%A0v._apa%C5%A1tal%C5%B3_Simono_ir_Judo_Tado_ba%C5%BEny%C4%8Dia

[42] 1939 m. Marcinkonių bažnyčios vizitacijos aktas, MBA, l. 3.
[43] Internetinė prieiga, žiūrėta 2020-10-21:
https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search
[44] Internetinė prieiga, žiūrėta 2020-10-11: https://books.google.lt/books?id=MKWJDgAAQBAJ&pg=PA170&lpg=PA170&dq=marcinkoni%C5%B3+ba%C5%BEny%C4%8Dia&source=bl&ots=soFn49scs&sig=ACfU3U3qDHOjDBvRCi1LpFkYCNsPfnPLqw&hl=lt&
[45] Misius, K. Iš Marcinkonių bažnyčios ir parapijos istorijos. Vai toli girdėc, 2016 m. rugpjūtis, Nr. 4, p. 8, 9.
[46] Internetinė prieiga, žiūrėta 2020-10-11: https://books.google.lt/books?id=MKWJDgAAQBAJ&pg=PA170&lpg=PA170&dq=marcinkoni%C5%B3+ba%C5%BEny%C4%8Dia&source=bl&ots=soFn49scs sig=ACfU3U3qDHOjDBvRCi1LpFkYCNsPfnPLqw&hl=lt&
[47] Internetinė prieiga, žiūrėta 2020-10-14:
https://www.localprayers.com/LT/Marcinkonys/506063379411877/Marcinkoni%C5%B3-%C5%A1v.-apa%C5%A1tal%C5%B3-Simono-ir-Judo-%28Tado%29-ba%C5%BEny%C4%8Dia
[48] Internetinė prieiga, žiūrėta 2020-09-29:
https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/marcinkoniu-parapijos-baznycia-atnaujinta-geros-valios-zmoniu-lesomis-56-1049520
[49] Kviklys, B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija. Čikaga: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1986, t. 5, d. 2, p. 208.
[50] Jankevičienė, A. Lietuvos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007, p. 204–205.
[51] 153 įdomiausios Lietuvos bažnyčios, sud. L. Šinkūnaitė. Kaunas: Terra Publika, 2009, p. 69.
[52] Kviklys, B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija. Čikaga: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1986, t. 5, d. 2, p. 209.
[53] Averkienė, R. Marcinkonys istorijos verpetuose. XXI amžius, 1996 m. vasario 14 d., Nr. 12, p. 5.
[54] Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, t. 1, d. 2, p. 251; 153 įdomiausios Lietuvos bažnyčios, sud. L. Šinkūnaitė. Kaunas: Terra Publika, 2009, p. 69; Averkienė, R. Marcinkonys istorijos verpetuose. XXI amžius, 1996 m. vasario 14 d., Nr. 12, p. 5.
[55] 153 įdomiausios Lietuvos bažnyčios, sud. L. Šinkūnaitė. Kaunas: Terra Publika, 2009, p. 69.
[56] Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, t. 1, d. 2, p. 251–252; Kviklys, B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija. Čikaga: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1986, t. 5, d. 2, p. 213; Averkienė, R. Marcinkonys istorijos verpetuose. XXI amžius, 1996 m. vasario 14 d., Nr. 12, p. 5.
[57] Internetinė prieiga, žiūrėta 2020-10-21:
https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search
[58] Marcinkonių bažnyčios 1879 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 604, ap. 4, b. 5920, l. 5–7.
[59] 1939 m. Marcinkonių bažnyčios vizitacijos aktas, MBA, l. 3.
[60] Merkys, V. Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m. Vilnius: Versus Aureus, 2006, p. 328.
[61] Zinkevičiūtė, A. Nuo šventoriaus. Dienovidis, 1991 m. balandžio 20–27 d., p. 4.
[62] Maminskaitė-Kulbokienė, V. Rytų Lietuva: vietovės, organizacijos, įvykiai, žmonės. Čikaga, 1997, p. 72.
[63] Kviklys, B. Lietuvos bažnyčios. Vilniaus arkivyskupija. Čikaga: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1986, t. 5, d. 2, p. 209.
[64] Alekna, V. Nepriklausomybės Akto signataras kun. Alfonsas Petrulis. Trakai–Vilnius: Voruta, 1996, p. 17.; Katilius, A. Vasario 16-osios Akto signataras kunigas Alfonsas Petrulis. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017, p. 35.
[65] Miškinis, J. Manoji Dzūkija. Londonas: Nida, 1966, p. 23.
[66] Misius, K., Šinkūnas, R. Lietuvos katalikų bažnyčios. Vilnius: Pradai, 1993, p. 582.; Katilius, A. Vasario 16-osios Akto signataras kunigas Alfonsas Petrulis. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017, p. 38.
[67] Marcinkonys (Trakų apskr.). Šaltinis, 1910 m. rugsėjo 27 d., Nr. 38, p. 604.
[68] Katilius, A. Vasario 16-osios Akto signataras kunigas Alfonsas Petrulis. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017, p. 40.
[69] Miškinis, J. Manoji Dzūkija. Londonas: Nida, 1966, p. 23.
[70] Averkienė, R. Marcinkonys istorijos verpetuose. XXI amžius, 1996 m. vasario 14 d., Nr. 12, p. 5.
[71] Liaudies namas, vakaras, kooperatyvas, elektra. Aidas, 1939 m. birželio 20 d., Nr. 71, p. 3.
[72] Pateikėjos Grigienės-Jezukevičiūtės Juzės, gimusios 1928 m. Marcinkonių k., 2009-02-04 informacija.
[73] Marcinkonys pagerbs savo buvusį vadą. Aidas, 1939 m. rugpjūčio 8 d., Nr. 92, p. 3.
[74] Čaplikas, J. Marcinkonių praeitis. Gimtinė, 1994 m. balandžio 1–30 d., Nr. 4, p. 6.

Birutė Malaškevičiūtė

KAIP JUOZAS GABRYS-PARŠAITIS SUMUŠĖ ANTANĄ SMETONĄ

Šios muštynės įvyko 1925 metų birželio 27-ąją ir ne kokioje alinėje kalbant apie politiką ir lukštenant džiovintus karosus, o kultūringoje vietoje – dzūkų skulptoriaus Antano Aleksandravičiaus darbų parodoje Vytauto Didžiojo universitete.

Pripažinimo link

Skulptorius A. Aleksandravičius gimė 1885 metų gruodžio 3 dieną Gluosninkų kaime, Simno parapijoje, Alytaus apskrityje. Savo vaikams yra minėjęs, kad mama pasakojo jį pasaulį išvydus ketvirtadienį 9 valandą ryto.

Eidamas 20-uosius metus A. Aleksandravičius išvyko studijuoti menų į Varšuvą. Čia apsistojo savo kraštiečio Ksavero Sakalausko-Vanagėlio namuose. Prieš pat 1906 metų Kalėdas išvyko į Ameriką. Joje mokėsi ir dirbo ketverius metus. Grįžo į Lietuvą. Paskui gyveno Peterburge, Maskvoje, Kijeve, Polocke ir daugelyje kitų Rusijos miestų, kur mokėsi ir sėmėsi patirties.

1919–1922 metais dėstė piešimą Marijampolės gimnazijoje, tuo metu išleido vadovėlį „Braižinėliai ir paišinėliai pradžios mokykloms“. Būtent Marijampolės gimnazijoje įvyko ir pirmoji skulptoriaus A. Aleksandravičiaus darbų paroda. Tai nutiko 1921 metais. Apie ją poetas K. Sakalauskas-Vanagėlis spaudoje rašė: „Marijampolės valstybinėje gimnazijoje užima visą didelę salę p. Aleksandravičiaus kūrinių paroda. Yra daug stovylų, biustų, reljefų. Sienos iškabintos gipso ir molio reljefais ir skulptūros reprodukcijomis.

Iš visų darbų ypač metas į akis lietuvių mitologijos ir legendų biustai: Perkūno, Pikuolio, Patrimpo, Aitvaro, Kovo, Mildos, Lazdynos, Laimės ir kitų; vis tai tikri Lietuvos tipai, ir jų dvasia gyvai dievų vaizdus piešia.

Labai gražūs biustai Lietuvos veikėjų, kurių gana daug gyvai padarytų. Be to, yra daugybė Lietuvos tipų – vyrų ir gražių mergelių: Vitukas, Onutė, Mariutė, Katriukė, Antosėlė ir t. t.

Skulptūros grupės: Belaisvis, Basakojai, Vaikelis ant kelmo ir daug kariškių grupių. Taip pat per šimtą liet. tipų nupieš-

Skulptorius Antanas Aleksandravičius jaunystėje.
Nuotrauka iš Ramunės Aleksandravičiūtės-Korsakienės albumo

ta paišiuku ir daugybė puikių gipso ornamentų ir skaptuotų ąžuolinių reljefų. Taip pat mačiau daug gamtos piešinių.

Gerb. skulptorius dirba savo darbą salėj prie svečių.“

Marijampolėje A. Aleksandravičius ilgai neužsibuvo, vedamas ambicijų išpopuliarėti, 1922 metais uždūmė į Kauną. Čia asmeninėmis lėšomis 1923 metais išleido dešimt savo darbų atvirukų, kad jie pasklistų ir pamačiusieji įsimintų skulptoriaus pavardę. Sukūręs nemažą skaičių darbų, 1925 metų

birželio 23–liepos 7 dieną surengė parodą (pradžioje ji buvo planuota trumpesnė, tačiau, susiklosčius aplinkybėms, teko pratęsti). Šiam reikalui išsinuomojo patalpas Vytauto Didžiojo universitete. Eksponavo daugiau kaip 100 darbų – biustus, skulptūras, įvairias reprodukcijas, reljefus. Pagal pirminius planus paroda turėjo vykti savaitę ir per tą laiką reikėjo parduoti bent keliolika darbų, kad būtų padengtos nuomos išlaidos.

Sėkmingai pasirinkta data (birželio 24 dieną Kaune atidaryta žemės ūkio paroda) A. Aleksandravičiaus nenuvylė – lankytojų netrūko. Darbus atidžiai apžiūrinėjo ne tik kauniečiai, bet ir gyventojai iš tolimesnių vietovių. Atvažiavus į žemės ūkio parodą būtų nuodėmė, aplankius veislines karves ir kiaules, nepaganyti akių ir į meną. A. Aleksandravičius save labiau laikė amatininku nei menininku, todėl jo darbai patiko visiems – buvo tikroviški, be didelių meninių įmantrybių, skulptūrų simbolika suprantama.

Ir čia pasirodė Juozas Gabrys-Paršaitis

Įpusėjus parodai į ją išdidžiai įžengė J. Gabrys-Paršaitis. Žymus politinis ir visuomeninis veikėjas, Lietuvos generalinis konsulas Karaliaučiuje. Dar žinomas kaip 1905 metų pabaigoje prisidėjęs prie Didžiojo Vilniaus Seimo organizavimo, Seimo posėdžio sekretorius, jo nutarimų vienas redaktorių ir platintojų. J. Gabrys-Paršaitis garsėjo neapykanta Antanui Smetonai. Laikė jį niekinga, pagarbos ir bet kokio dėmesio neverta ypata.

J. Gabrys-Paršaitis po parodą vaikštinėjo papūtęs krūtinę, elegantiškai švytuodamas lazdele. Kol… pamatė A. Smetonos biustą. Šį vaizdą gal dar būtų ištvėręs. Tačiau kai priešais A. Smetonos biustą išvydo Vytauto Didžiojo – neištvėrė: „Kaip pasakoja žmonės, p. Gabrys pasipiktinęs, kad Smetonos biustas neužsitarnautai sugretintas su Vytauto biustu ir jam ne vieta priešais Vytauto biustą stovėti."

Viskas nesibaigė pasipiktinimu ir trypčiojimu kojomis: „Pamatęs A. Smetonos biustą, suširdo ant Smetonos, kad šis esąs toks ir anoks, ir norėjo jį lazda sudaužyti. Bet p. Aleksandravičius ėmė ginti, kad esą negalima taip daryti ir kelti tokio skandalo. Gabrys paskui klausė, kiek vertas tas biustas, tai jisai už jį užmokėsiąs ir vis tiek sudaužysiąs. Aleksandravičiui vis tik pavyko įsikarščiavusį parodos lankytoją sulaikyti nuo tokio negarbingo žygio."

Rytas už vakarą protingesnis. Bet kartais tai ir lieka tik patarle. Atlėkęs rytojaus dieną į parodą, J. Gabrys-Paršaitis susirado A. Aleksandravičių, suderėjo kainą už A. Smetonos biustą ir ėmė suvedinėti neapykantos sąskaitas: „J. Gabrys rytojaus dieną iš tikro nupirko p. A. Smetonos biustą už 500 litų ir, susikvietęs į antrąjį parodos kambarėlį tuo laiku parodoj esančius kelis kaimiečius paklausė jų ar jie pažysta jį. Šie atsakė vieni pažystam, kiti nepažystam. Tad Gabrys jiems pasakęs, kad tai esąs toks ir toks blogas žmogus ir šių akivaizdoj taukšt su lazda vieną antrą kartą – ir numušė biustui nosį ir skruostus. Tai pamatę kaimiečiai ir atsiradęs Aleksandravičius prišokęs sulaikė Gabrį nuo to nekultūringo darbo, kuriuo, matyt, Gabrys norėjo pagarsėti, kaip senovėj istoriškasis Gerostratas sudeginęs Efezo Dianos šventinyčią. Ten buvusieji sustatė protokolėlį, po juo pasirašė ir Gabrį išprašė lauk."

Juozas Gabrys-Paršaitis taip nekentė Antano Smetonos, kad negalėjo ramiai praeiti net pro jo biustą. *Nuotrauka iš Lietuvos albumas. Kaunas, 1921 (saugomas Alytaus kraštotyros muziejaus fonduose)*

Taip ir liko A. Smetonos biustas parodoje stovėti su nuguryta nosimi. Iki tol žmonės ėjo pasižiūrėti skulptoriaus darbų, o dabar „visi eina pasižiūrėti sumušto A. Smetonos biusto". Beje, liudininkai sakė, kad J. Gabrys nesirengė apsiriboti A. Smetona: „Sumušęs A. Smetonos biustą p. Gabrys ieškojęs dar Voldemaro biusto, bet neradęs."

Antanas Smetona ramiai reagavo į incidentą ir paskelbė, kad jam būtų žema dėl to bylinėtis su Juozu Gabriu-Paršaičiu. *Nuotrauka iš Lietuvos albumas. Kaunas, 1921 (saugomas Alytaus kraštotyros muziejaus fonduose)*

Prabilus apie teismą pasipūtimas dingo

Po šio nutikimo prasidėjo diskusijos spaudoje ir visuomenėje. „Lietuvis“ nedelsdamas paskelbė užuojautą A. Smetonai, pasmerkė J. Gabrio-Paršaičio poelgį bei juo pasibjaurėjo. Netrukus ir jiezniškiai „Lietuvyje“ pagarsino žinutę „Užuojauta Pirmajam Lietuvos Prezidentui p. Smetonai“: „Šių metų birželio mėn. 28 d. Jiezne, Alytaus apskr., iškilmingai atidengtas ir pašventintas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę kariams paminklas. Dalyvavusieji tose iškilmėse, sužinoję apie įvykusį šio mėn. 27 d. Aleksandravičiaus parodoje Kaune incidentą, reiškia p. Gabriui papeikimą, o p. Smetonai užuojautą, kartodami tris kartus: Valio Pirmasis Lietuvos Prezidentas Smetona!“

Daugelis patarė A. Smetonai kreiptis į teismą – nėra čia ko nuolaidžiauti visokiems išsišokėliams. Tuomet J. Gabrys-Paršaitis laikraštyje „Lietuva“ viešai išsižadėjo savo poelgių, pareiškė, jog biusto nedaužė ir A. Smetonos žodžiais neužgauliojo, tik pasakė, ką galvoja, o geras jis ar blogas, gali spręsti kiekvienas pats sau: „Aš nesmi sakęs Aleksandravičiaus parodoj, kad p. Smetona yra blogas ar geras vyras, aš pasakiau susirinkusiai publikai ties A. Smetonos biustu: „Šis vyras yra praradęs Vilnių, nes jis, būdamas Lietuvos valstybės tarybos prezidentas 1918 m., užuot gynęs mūsų sostinę nuo priešų, pats pirmutinis pabėgo. Jeigu ne jis, tai mes šiandien būtume Vilniuje. Šio vyro biustui ne vieta čia stovėti prieš Vytauto Didžiojo biustą – tai yra profanacija! Virš jo galvos kybo Lietuvos vytis, šį biustą negalima gretinti nei gi su vyčiu – taigi šalin jį iš čia!“ Netiesa, kad kažkieno buvęs statomas „protokolėlis“ ir kad aš buvau pašalintas iš parodos. Tai yra vaisius lakios jūsų reporterio vaidentuvės. Aš, pareikalavęs iš p. Aleksandravičiaus, kad tuojaus pašalintų biustą iš parodos, pats ją apleidau.“ Baigdamas pridūrė, jog tas biustas buvo ne kažin kokio meninio lygio ir publika nedaug prarastų, jei jo nebūtų.

A. Smetona gan ramiai reagavo į J. Gabrio-Paršaičio išsišokimus ir paskelbė: „Tą Gabrio žygį, lazda rankoje, laikau tolygų išdykusio kaimiečio tuščiai fanaberijai, kurs kam kreitėdamas atkeršyti paleidžia savo vyžos apivarą, kad kreitėjamasis jį užmintų ir duotų progos kreitėjui išsipūsti ir kumštimi pamosuoti. Man nebūtų garbės su juo nei teisme, nei kitur kur susitikti.“

„Paršas norėjo suėsti Smetoną“

Po šio nutikimo Amerikos lietuvių spaudoje pasirodė Šienpjūvėju pasivadinusio autoriaus feljetonėlis „Paršas norėjo suėsti Smetoną“: „Šįmet Kauno parodoje, tarp kitko, buvo išstatyta ir Smetona. Tarpe daugelio žiūrėtojų, eina ir Paršas parodos aikšte. Beeidamas ir besidairydamas, Paršas pamatė Smetoną ir puolė prie jos, idant ją suėdus. Smetonos savininkas, matydamas tokį paršišką Paršo elgesį pasakė: „Jukš! Esi dar tik Paršas, o jau elgiesi, kaip didžiulė kiaulė! Smetona priklauso man ir tu neturi tiesos jos net paragauti.“

Paršas pradėjo aiškinti, kad buvę laikai, kuomet Smetona norėjo suėsti Paršą, todėl dabar Paršas nori atsikeršyti. Smetonos savininkas atsako, jog tokių stebuklų jis niekad negirdėjęs. Pagaliau gi, jei Paršas nori paragauti Smetonos, tai pirmiausia turi užmokėti 500 litų. Paršas sumokėjo reikalaujamą pinigų sumą ir jau prasidėjo ėdimo darbas. Bet kadangi Smetona buvo gerai sušaldyta, pavyzdžiui kaip amerikoniška šalta košė, tad Paršui pavyko nukąsti tik galiuką Smetonos nosies.

Už tokį pasielgimą dabar Kauno žydai paršą niekuo kitu nevadina kaip tik „Hazar“.

Tai mat kokių paršų Kaune esama. O kas bus, kaip šitas Paršas išaugs didele kiaule?“

Viena istorija baigėsi, kita – prasidėjo

Dėl šio nutikimo paroda buvo pratęsta. Jai baigiantis beveik visi darbai jau buvo parduoti, gauta daug naujų užsakymų. Po poros savaičių A. Smetonos ir J. Gabrio-Paršaičio istorija pamiršta. Kaunas ją prisiminė rugsėjo mėnesį, kai A. Aleksandravičiui gražiuoju nepavyko iš J. Gabrio-Paršaičio atgauti pinigų už sudaužytą biustą. Skulptorius žymųjį veikėją padavė į teismą: „Skaičiau Lietuvos ir Amerikos spaudoje, kad būk laike mano parodos 1925.VI.27 p. J. Gabrys nusipirkęs p. A. Smetonos biustą ir jį tik paskui daužęs. Turiu pranešti, kad p. J. Gabrys, kad ir suderėjus 500 lt. už p. A. Smetonos biustą, bet yra man davęs tik vieną šimtą litų rankpinigių. Be to, išgąsdinta p. J. Gabrio pasielgimu publika, bebėgdama pro duris, sudaužė kelias figūras. O ir mane p. J. Gabrys fiziškai užgavo, dvi dienas skandalindamas mano parodoje. Aš traukiu jį teismo atsakomybėn."

Tik dabar vietoj 400 litų pareikalavo 3 tūkst. (už sugadintą biustą, per sąmyšį sudaužytus darbus ir už tai, kad „dvi dienas teko nervus gadinti"). Teisėjui suma pasirodė įtartinai didelė, ir jis A. Aleksandravičiaus paklausė, kiek laiko reikia tokiam ar panašiam biustui padaryti. Skulptorius nieko neslėpdamas atsakė – poros valandų. Teisėjas, nesitikėjęs tokio atsakymo, suglumo ir klustelėjo, ar ponas A. Aleksandravičius ne per griežtas ir ar ne per daug reikalauja iš pono J. Gabrio-Paršaičio.

A. Aleksandravičiaus būta nepėsčio, žaibiškai atsakė: ne per griežtas ir ne per daug reikalauja, nes tam ir mokėsi 30 metų, kad nulipdytų biustą per dvi valandas. Nuskambėjus tokiems argumentams J. Gabrio-Paršaičio biudžetas sumažėjo 3 tūkst. litų, o A. Aleksandravičius ir toliau lipdė biustus.

Naudoti šaltiniai

1. Aleksandravičiaus kūrinių paroda // Lietuvos aidas. 1928 m. liepos 10 d., Nr. 128, p. 5.
2. Aleksandravičius A. Gerbiamoji redakcija // Lietuvis. 1925 m. rugsėjo 11 d., Nr. 36, p. 15.
3. Apie Antaną Aleksandravičių // Rytas. 1925 m. birželio 28 d., Nr. 138, p. 3.
4. Dėl skaudaus įžeidimo… // Lietuvis. 1925 m. liepos 3 d., Nr. 26, p. 1.
5. Gabrys J. Gerbiamas redaktoriau // Lietuva. 1925 m. liepos 4 d., Nr. 146, p. 5.
6. Jakštas A. Antano Aleksandravičiaus skulptūrų paroda // Rytas. 1925 m. birželio 28 d., Nr. 138, p. 3.
7. Smetona A. Pro parte mea // Lietuvis. 1925 m. liepos 10 d., Nr. 27, p. 1–3.
8. Smetonai numušė nosį // Lietuvos žinios. 1925 m. liepos 1 d., Nr. 143, p. 4.
9. Šienpjūvėjas. Paršas norėjo suėsti Smetoną // Vienybė. 1925 m. rugpjūčio 11 d., Nr. 96, p. 4.
10. Uždarė // Rytas. 1925 m. liepos 7 d., Nr. 144, p. 3.
11. Užuojauta pirmajam Lietuvos Prezidentui p. Smetonai! // Lietuvis. 1925 m. liepos 10 d., Nr. 27, p. 1.
12. Vanagėlis Ksav. Aleksandravičiaus kūrinių paroda // Lietuva. 1921 m. liepos 22 d., Nr. 160, p. 2, 3.
13. Vis tik pagaliau sudaužė // Lietuva. 1925 m. liepos 1 d., Nr. 143, p. 5.

Vytautas Bingelis

UŽ LIETUVOS LAISVĘ KOVOJO IR VAIKAI

Gyvenimas eina… Jau galiu atsisukti atgal, peržvelgti nueitą kelią ir prisiminti visus, su kuriais susitikta, eita, išsiskirta ar prasilenkta… Mūsų, pokario vaikų, kartai teko daug išbandymų. Mes negalėjome likti nuošaly, nes istoriniai įvykiai įtraukdavo į savo sūkurį. Reikėjo neklysti, nes tos kovos klaidų nebuvo lemta ištaisyti. Kliovėmės savo sąžine ir artimųjų pavyzdžiu. Šis mano pasakojimas – tai skausminga mano šeimos, paprastų Dzūkijos kaimelio gyventojų, istorija ir noras įamžinti dėdės, Lietuvos partizano Roko Bingelio-Vaidevučio vardą, nepelnytai pamirštą 50-iai metų…

Mano senelis Tomas Bingelis, jo žmona Ieva Bingelienė (mano močiutė), taip pat senelio sesuo Kristina Bingelytė (mano teta) turėjo 11 hektarų miško ir 6 hektarus dirbamos žemės. Senelis pasistatė ūkinius namus: vieno kambario su kamara trobelę, kluoną, tvartą ir pirtį. Prieš mirdamas šį nekilnojamąjį turtą paliko savo trims sūnums: Mykolui (g. 1901 m.), Adomui (g. 1905 m.) ir Rokui (g. 1921 m.). Seneliui mirus, pagal nusistovėjusią kaimo tradiciją ir visų šeimos narių sutarimą ūkis atiteko vyriausiajam sūnui – būsimam mano tėvui, su sąlyga, kad jis rūpinsis kitais šeimos nariais. Todėl labiausiai knygas pamėgusį Roką šeima išleido mokytis. Jis baigė Merkinės gimnaziją ir įstojo į Karo mokyklą Kaune (jos nebaigė: sutrukdė 1940 metais įvykusi sovietinė Lietuvos okupacija). Dėdei Adomui pasiūlyta išmokti amato arba susirasti dorą merginą ir tapti jos tėvų žentu.

Su mano tėveliu Mykolu liko gyventi jo mama Ieva Bingelienė (mano močiutė) ir jos sesuo Kristina Bingelytė (neištekėjusi mano teta). Taigi visi žinojome, ko norėjome. Dalijomės laime ir nelaime tol, kol Purplių padangėje pasirodė „išvaduotojų“ iš nacių okupacijos lėktuvai.

Mano tėvelio Mykolo žūtis. 1944 metų liepos 10-osios vakaras. Tarybinis lėktuvas riaumodamas apsuko ratą virš mūsų sodybos ir pradėjo iš kulkosvaidžio šaudyti į namus. Dėdė Rokas sušuko, kad visi paskui jį bėgtume slėptis į bulvėms pilti paruoštą duobę. Jis pagriebė mano jauniausią broliuką Joną (5 metų, g. 1939 m.) ir išbėgo pro duris. Dėdė Adomas ant rankų išsinešė kitą mano broliuką Juozuką (6 metų, g. 1938 m.). Aš, Vytautas (man buvo 8-eri), įsikibęs seseriai Onutei (jai buvo 10 metų, g. 1934 m.) į rankovę, taip pat laimingai pasislėpėme duobėje. Deja, mano tėvelis Mykolas tuo laiku sirgo. Dėl jo užtruko mano močiutė Ieva ir teta Kristina. Jos nespėjo pasislėpti nuo kulkų ir ant gyvenamojo namo numestos bombos skeveldrų. Todėl buvo mirtinai sužeistos: močiutei kiaurai peršovė plautį, o tetai Kristinai pataikė į galvą. Abi maždaug po mėnesio mirė.

Mūsų namas paskendo liepsnose. Suprantama, sudegė ir visas šeimos turtas. O baisiausia, kad nuo mestos bombos žuvo mano tėvelis Mykolas Bingelis. Jo broliai Rokas ir Adomas kitą dieną (liepos 11-ąją) degėsiuose rado sumaitoto ir sudegusio kūno likučius. Tos pačios dienos pavakare įvyko tėvelio laidotuvės. Į sukaltą iš lentų dėžę sudėjome kūno liekanas. Garsiai raudodami ir suaugusieji, ir vaikai, net ir sužeistos leisgyvės mano močiutė ir teta laikinai užkasėme dėžę su tėvelio palaikais darže šalia kiemo.

Liepos 12-ąją su mūsų šeima „atsisveikino“ ir vokiečiai. Jie, matyt, skubėjo savo mantą išvežti į Užnemunę, todėl kaimuose ieškojo traukiamosios jėgos – arklių. Vokiečiui į rankas pakliuvo mūsų šeimos arklys. Dėdė Rokas, Merkinės gimnazijoje pramokęs vokiečių kalbos, įkalbinėjo vokietį nuo rusų nukentėjusiai šeimai palikti arklį. Deja, okupantas žiaurus kaip okupantas – gyvulį nusivedė. O žemės ūkyje be arklio kaip be rankų… Man, aštuonmečiui, tas arklys buvo gyvenimo dalis. Aš jį pašerdavau iš saujos duona ar kitu skanėstu. Tėvelis užkeldavo mane ant jo. Su kokiu malonumu lengva ristele jodinėdavau!.. Tėvelis arba dėdė Adomas suardavo laukus, o aš juos suakėdavau. Dabar plėšiko vokiečio vedamą arklį išlydėjome į pražūtį su mama šluostydamiesi ašaras, o dėdė Rokas – buvęs laisvos Lietuvos kareivis – tylėjo dantis sukandęs…

Rokas šeimoje buvo mokyčiausias ir bebaimis laisvės paukštis: jis kažkur išvykdavo ir tik po kelių dienų sugrįždavo, mus drąsindavo, kad netoli tas laikas, kai pasaulio visuomenė pareikalaus iš sovietų palikti Lietuvą. Patyrę minėtus okupantų žiaurumus ir pokario NKVD su stribais siautėjimą, mes laukėme laisvės, tapome Lietuvos partizanų rėmėjais.

Adomas, kadangi buvo vyresnis už Roką, pagal seną tradiciją tapo namų šeimininku. Jam taip pat rūpėjo laisvos Lietuvos ateitis, ir jis rėmė savo jaunesnį brolį, už tai tarybinio teismo sprendimu buvo įkalintas ir nuteistas.

1944-ųjų liepos vidurys. Karas pasitraukė toliau į Vakarus, palikdamas mūsų šeimai netektis ir vargą. Sunkias fizines kančias kentėjo mano močiutė Ieva ir teta Kristina. Jas paguldė kluone ant šiaudų dėdės Adomas ir Rokas. Mano mama gamindavo joms valgį pirtyje (namas liepos 10 dieną buvo subombarduotas ir sudegintas). Aš ligonėms nešiodavau tą maistą, atlikau ir slaugos darbus. Palengvėjo, kai tetą pasiėmė į Perloją jos sesuo (ten seniai ištekėjusi ir gyvenanti). Teta Kristina palaidota Perlojos kapinėse. Mano močiutė Ieva mirė rugpjūčio mėnesį. Atgulė Purplių kaimo kapinaitėse.

Bingelių šeimos palikuonims visam gyvenimui liko baisūs liepos 10-osios vaizdai: trys nekaltai nužudytos aukos, o vėliau ir sovietinių okupantų valdžios mėginimai šį faktą nutylėti. Mano močiutės ir tetos žūtys jokiuose dokumentuose nepaminėtos (lyg jų ir nebuvo). Apie tėvelio žūtį kiek aiškiau užsiminta mano dėdės Adomo Bingelio baudžiamosios bylos Nr. 40993/3 L. 17 paskutiniame sakinyje: „(…) Bingelis (dokumente Bengelis) Adomas gyvena su bombarduojant žuvusio brolio (mano tėvelio Mykolo – V. B.) žmona (mano mama – V. B.).“ Tai sovietinio agento Kudašiovo ypač slaptas 1950 metų sausio 17 dienos pranešimas. Tačiau mirties liudijime mirties priežastis apibūdinta vienu žodžiu – „žuvo“. Grafa, kurioje turėjo būti nurodyta mirties priežastis, tuščia… Toks įrašas paliktas mirties metrikų knygoje 1950 metų gegužės 26 dienos teismo sprendimu. Jeigu mano tėvelį būtų nužudę vokiečiai, apie mūsų šeimos tragediją to meto gausi spauda, bent jau Alytaus apskrities laikraščiai, būtų rašiusi, ir ne kartą.

Mes, Purplių kaimo gyventojai, išgąsdinti sovietinių bombų ir jų sukelto gaisro (sudegintas mūsų namas), pasislėpėme šilų miškuose, prie Merkio upės. Su baime laukėme tarybinės armijos „išvaduotojos“. Ten išsivežėme kilnojamojo turto dalį, išsivedėme gyvulius. Ir ne be reikalo!

NKVD kariuomenė, žygiuodama Merkinės link, padeginėjo paplentėje esančius pastatus. Jai tai buvo malonus darbas: vasaros sausra, šiaudiniai namų stogai. Ir taip iki pamatų sudegino šešias sodybas: Kosto Bingelio, Juozo Jezukevičiaus, Roko Volungevičiaus, Izidoriaus Bingelio (mamos brolio, mano dėdės), Viktoro Bingelio, Jono Batulevičiaus.

Tačiau enkavėdistai parodė „gailestį“ Martynui Bingeliui – sudegino tik jo kluoną. Gal todėl, kad jį rado nepasislėpusį ir vienintelį kaime. Jam paliko trobą, kurioje buvo įsikūrusi Purplių kaimo pradinė mokykla ir kurioje aš buvau baigęs 3 skyrius – klases (ketvirtoji artimiausia buvo Merkinėje, apie 6 kilometrai nuo namų). Martynas kaimo mokyklą pavertė kluonu. Tai viena iš priežasčių, kodėl likau mažaraštis.

Rokas Bingelis-Vaidevutis.

Šeši ūkininkai neteko savo sodybų pastatų, bet liko gyvi. Šia prasme mūsų šeimos tragedija padėjo kaimo žmonėms suprasti, iš kur ateina mirtis. Mano, našlaičio, gyvenimas susiklostė taip, kad iš trijų broliukų buvau vyriausias, todėl pagal kaimo tradiciją turėjau rūpintis jaunesniais ir būti vieninteliu mamos pagalbininku. Už mane dvejais metais vyresnė sesuo Onutė išėjo tarnauti pas ūkininkus. Dėdę Adomą užgulė ūkio darbai, o dėdė Rokas mažai būdavo namie – dalyvavo Lietuvos išlaisvinimo veikloje.

1944-ųjų gruodžio 24-oji – Kūčios. Enkavėdistai Merkinės valsčiuje „(…) Klepočių, Ryliškių, Lizdų ir Bugonių kaimuose padeginėjo sodybas ir šaudė beginklius žmones. (…) Gyvi sudegė ar buvo nušauti 96 žmonės.“ (Nijolė Gaškaitė. Pasipriešinimo istorija 1944–1953 metai, 2018 m., p. 22) Purplių kaimas taip pat priklausė Merkinės valsčiui. Iškilo būtinybė gintis!

1945-ųjų pavasaris. Mūsų namai tapo 18–35 metų vyrų, besislapstančių nuo kariuomenės, slaptų susirinkimų vieta (su Roku jie sprendė įvairius reikalus). Kai Roko nerasdavo namie, klausinėdavo mano mamą, kada jis parvažiuos. Vyrai tiesiog laukdavo jo grįžtant. Dėl to mamai būdavo labai neramu: Merkinės stribynas buvo netoli, tik už 6 kilometrų nuo

Purplių. Todėl ji manęs prašydavo eiti pasižvalgyti: ar kaime ramu, ar neatvažiuoja plentu stribai. Iš trijų sūnų buvau vyriausias (1945 metų gegužės 15 dieną man sukako devyneri), o dėdės Adomo, suaugusio žmogaus, žvalgyba stribams galėjo sukelti įtarimų. Taigi pasiėmęs pintinėlę eidavau „grybauti". Pasitaikiusį grybą įsimesdavau į pintinėlę, kad galėčiau netikėtai sutiktiems stribams įrodyti, jog esu grybautojas. Pastebėjęs įtartinus asmenis, turėjau skubiai grįžti namo pasišokinėdamas – tai buvo ženklas partizanams. Tokių gudrybių mane išmokė dėdės Adomas ir Rokas.

1945-ųjų vasara, ruduo. Rokas kartais parvykdavo lyg iš kautynių: supurvintais drabužiais ir labai išvargęs. Sunku buvo į jį žiūrėti ir dar sunkiau – su juo kalbėtis. Mama jautė nuolatinę baimę, todėl prašė Roką išvykti kur nors į kitą apskritį, kur jo niekas nepažinojo, ten įsidarbinti, jos įsitikinimu, geriausia – mokytoju (tada labai trūko mokytojų), ir paimti su savimi Vytuką (mane), kurį ne kartą buvo žadėjęs išmokyti. Liepos mėnesį Rokas bandė savo pažadą ištesėti. Tai pats paliudijo duodamas parodymus tardytojui: „1945 metų liepos mėnesyje gavęs pasą, aš nusprendžiau išvažiuoti darbui į Kauną."

Mamos pasiūlymui ir mano džiaugsmui – išvažiuoti su dėde Roku ir mokytis – nebuvo lemta išsipildyti. Sutrukdė Kazimieraičio įsakymas: „Vaidevuti, įsakau tau niekur nevažiuoti be mano leidimo." (Vytautas Vitkus. Pulkininkas Kazimieraitis, 2001 m., p. 133) Ten pat ir motyvas, dėl ko Kazimieraitis neleido mano dėdei išvažiuoti: „Kazimieraitis pavedė jam organizuoti ryšius, rūpintis partizaninės spaudos leidimu ir ją platinti. Vaidevutis pakluso." Šiandien turiu pagrindą pareikšti, kad Vaidevutis paaukojo save ir mus mūsų varganos tėvynės labui.

Rokas dažnai, kaip vėliau (2007-aisiais) sužinojau, važinėjo per Marcinkonių geležinkelio stotį į Vilnių ir iš ten – į Kauną (Varėnos vengdavo, nes ten jį daug kas pažinojo). Prieš išvažiuodamas pasipuošdavo išeiginiu kostiumu, pasirišdavo kaklaraištį ir pasiimdavo lagaminą. Manau, kad stengėsi atrodyti taip, kaip buvo parašyta jo pase, – „tarnautojas". Mama, apžiūrėjusi šį dokumentą, nusiramino… Taigi aš tapau dėdės Roko „vežiku". Mūsų „tarnautoją" nuveždavau į Kasčiūnų kaime gyvenančių Pečkauskų sodybą (apie 7 kilometrai nuo namų). Pečkauskai turėjo valtį, kuria Vaidevutį perplukdydavo per Merkį, o iš ten kažkas jį nuveždavo į Marcinkonių geležinkelio stotį. Iš dalies tai patvirtino ir tariamasis partizanas Jonas Ivavičius-Kizilaitis-Aušra, Prano sūnus. Jis liudijo: „Pečkauskas gyvena ant Merkio kranto, turi valtį, kuria perkelia „banditų" dalyvius. 1945 m. lapkritį ar gruodį Pečkausko namuose gyvenau aš, mano žmona ir Bengelis (Bingelis – V. B.), kur spausdinome pogrindinę literatūrą." (Lietuvos ypatingasis archyvas, T-Z, B.B.P – 16153, L. 153, 21 punkto 6 eilutė) Belieka pridurti, kad mūsų šeimos „supažindinimas" su Aušra ir jo žmona – Adomėliu įvyko maždaug mėnesiu anksčiau brolių Adomo su Roku slėptuvėje Kazimieraičio iniciatyva.

Jonas buvo geras specialistas – fiktyvių dokumentų padirbinėtojas. Tačiau „(…) Aušra jau buvo chroniškas alkoholikas. (…)" (Adolfas Ramanauskas-Vanagas. Daugel krito sūnų… Partizanų gretose, 2017 m., p. 110) Todėl reikėjo jį saugoti nuo samanės paieškų ir nuo sovietinių šnipų. „(…) Gyventojai, norintys pasidaryti dokumentus, kreipdavosi į partizanus. Šie reikiamus duomenis pateikdavo Aušros pagalbininkui Vaidevučiui. Paruoštus karinius bilietus užpildydavo Vaidevutis (kilęs iš Purplių kaimo), taigi Aušra net nežinodavo, kam jie bus įteikiami." (A. Ramanauskas-Vanagas. Daugel krito sūnų… Partizanų gretose, 2017 m., p. 110–116)

Man su mama Aušrą ir jo žmoną reikėjo maitinti. Mama maistą gamindavo, o aš atnešdavau 11 val. ryte ir apie 17 val. vakare. Už aukšto kadagio manęs laukdavo partizanas su tuščiais indais… Apie slėptuvės gyventojus 1946 metų birželio 5 dieną tarybiniam saugumui plačiau papasakojo areštuotas J. Kizilaitis-Aušra: „300 metrų nuo Bingelio namo yra slėptuvė, kurioje keletą kartų pabuvojo Vanagas, Daktaras ir kiti nacionalinio pogrindžio vadovai. Dirbdamas A grupės štabo slaptoje slėptuvėje, aš kasdien darbe susitikdavau Bingelį, kuris duodavo man atskiras užduotis ir pats betarpiškai dalyvavo antisovietinės literatūros, o taip pat ir fiktyvių dokumentų gamyboje." (Lietuvos ypatingasis archyvas, B.B.P – 2938, L. 54 – N7)

Mano dažnas maisto ir tuščių indų nešiojimas buvo pavojingas: galėjau sutikti pašalinį asmenį – mūsų priešą. Įvertindami galimas liūdnas pasekmes, broliai Rokas ir Adomas įrengė slėptuvę (be jokios pagalbos iš šalies) mūsų kluono šalinėje. Taip supaprastėjo ryšys tarp Aušros su jo žmona ir šeimininkės, gaminančios jiems maistą, – mano mamos. O man labai sutrumpėjo kelias į naują Aušros slėptuvę. Saugumo dėlei maistą sukraudavau į kibirą plačiu dugnu ir, eidamas palei tvartą (pastebėjęs stribus galėjau maistą išmesti kiaulėms kaip sugedusį), nešiodavau valgį į kluoną, o iš ten parnešdavau mamai tuščius indus.

1945-ųjų lapkritis. Atvėsęs oras Aušrai ir jo žmonai apsunkino darbo sąlygas. Šaldavo rankų pirštai, o tai buvo kliūtis kruopščiam darbui gaminant fiktyvius dokumentus. Todėl Aušra su visa įranga atsikraustė į mūsų gyvenamąjį namą – vienintelį šildomą kambarį. Tai mamą išgąsdino. Ji pasiskundė parvykusiam Rokui. Tokia padėtis, ko gero, išgąsdino ir dėdę Roką. Jis skubiai ėmėsi priemonių galimam pavojui pašalinti. Pirmiausia laikinai sustabdė dokumentų blankų gamybą.

Spausdinimo mašinėlę ir kitas priemones sukrovė į maišus ir su Aušra išnešė į kluoną. Po to abu kažkur išvyko. Tikėtina, kad pas Kazimieraitį. „(…) XI. 6. Pavakare (…) Kazimieraitis palydi Aušrą su Vaidevučiu pas Briedį ir apsvarsto jo apgyvendinimo klausimus.“ (Laisvės kovų archyvas, t. 9, p. 35) Maždaug po savaitės, pavakare, atvyko iš Kasčiūnų kaimo Banado Rimšos sūnus Vaclovas ir išsivežė Aušrą su žmona, kartu ir visus jų darbo įrankius. (N8)

Tą pavakarę gerai atsimenu. Pūtė šiaurys vėjas. Šalta. Žemė jau buvo pašalusi, nors sniego dar nesimatė. Mama pagailėjo išvažiuojančios moters: jai atnešė paklodę ir padėjo apsivynioti kojas. Gal ji pagailėjo ir mano mamos: saugumo tardoma, nei pati, nei jos vyras Aušra nekalbėjo apie mano mamą. (Su mūsų šeima susijusiose Lietuvos ypatingojo archyvo bylose nepavyko rasti Irenos Kizilaitienės-Adomėlio ir jos vyro Aušros bent kokios užuominos apie mamą.)

Taip išlydėjome į Kasčiūnus mūsų globotinius – Aušrą ir jo žmoną. Daugiau jų nei aš, nei mano mama nesutikome. Be to, man jau nereikėjo Roko vežioti į Kasčiūnus: jis gyveno su Aušra Kasčiūnuose Pečkauskų globojamas. Parvykdavo namo tik persirengti prieš kelionę į Vilnių ar Kauną, taip pat po kautynių su sovietais ir jų tarnais. Rokas buvo ten, kur buvo apygardos A štabo spaustuvė. Tačiau mūsų baimė dėl jo likimo išliko…

1946 metų kovo 18-oji – mūsų šeimos antrosios tragedijos pradžia. Tą dieną „Rokas Bingelis, Tomo, (…) buvo suimtas LSSR Vidaus reikalų liaudies komisariato (NKVD) Tardymo skyriaus ir laikomas kalėjime Nr. 1“. (Lietuvos ypatingojo archyvo 2008 metų kovo 31 dienos pažyma Nr. P2–2501) (N9) Tos pačios pažymos paskutinėse eilutėse užrašyta ir dėdės paskutinė gyvenimo diena: „Baudžiamųjų bylų abėcėlinės kartotekos Nr. 2 nurodyta, kad Bingeliui Rokui, Tomo, g. 1921 m., nuosprendis (sušaudymas) buvo įvykdytas 1947-02-07.“

Po Roko arešto, 1946 metų kovo pabaigoje, suėmė (kol kas apklausai) ir dėdę Adomą. Jį nuvežė į Lukiškių kalėjimą (turbūt kalėjimas Nr. 1). Ten sutiko ir savo brolį Roką. Sugrįžo namo su gera žinia: Rokas gyvas ir laukia teismo. Tai išgirdę tikėjomės kada nors jį dar pamatyti. Tačiau mane ir mamą nuliūdino Adomo įspėjimas, kad mūsų šeima bus įtraukta į tremtinių sąrašus. Prasidėjo slapstymosi laikotarpis. Šeima suskilo į keturias dalis. Broliai: aš, Vytautas (10-ies metų), su Juozu (8-erių metų) ir Jonu (7-erių metų) – vyrų grupė – nakvodavome kaimyno Tomo Volungevičiaus daržinėje. Keldavomės ne anksčiau kaip 6 val. ryto (kai žmonės pabudę, yra ką paklausti, ar kaime ramu). Mūsų mama, Malvina Bingelienė, su Julyte (2 metų) apsigyveno savo brolio Izidoriaus Bingelio šeimoje. Dėdė Adomas buvo vienas, nevedęs. Kur jis nakvodavo, mums nežinoma. Sesuo Onutė (12-os metų) tarnavo pas ūkininką Gudakiemio kaime nuo 1944 metų.

1946 metų gegužę areštuojamas Jonas Kizilaitis-Aušra. Jo laikyseną tarybinio saugumo atžvilgiu konkrečiai apibūdino A. Ramanauskas-Vanagas savo knygoje (N6): „(…) išdavė viską, ką tik atsiminė.“ (P. 110–111) Suprantama, Aušra negalėjo neatsiminti Adomo, pas kurį gyveno. Jo „atsiminimai“ buvo vienas iš motyvų Adomą suimti ir ištremti. Lietuvos ypatingajame archyve (B.B 40993/3) užrašyti Aušros žodžiai, kad Adomas Bingelis yra sušaudyti nuteisto Roko brolis. Laimė, 1948 metų gegužės 22–27 dienomis atvykę Merkinės ir Varėnos stribai Adomo (ir mūsų) nerado namie. Tačiau 1949-aisiais jį sučiupo. Įkalintas Vilniuje ir 1950 metų balandžio 8 dieną nuteistas: „Bingelį Adomą, Tomo, kaip Tėvynės išdaviko šeimos narį, ištremti į Krasnojarsko kraštą penkių metų laikui (…). Turtą konfiskuoti.“ (Lietuvos ypatingasis archyvas, B.B 40993/3.L.22) (N10) O tai SSRS Aukščiausiojo Teismo Kari-

LIETUVOS GYVENTOJŲ GENOCIDO IR REZISTENCIJOS TYRIMO CENTRO PASIPRIEŠINIMO DALYVIŲ (REZISTENTŲ) TEISIŲ KOMISIJOS NUTARIMU 2012 m. 03 14 d. PROTOKOLO Nr. 212
Viršila ROKAS
BINGELIS (BENGELIS)
(laipsnis, vardas, pavardė)
pripažintas
KARIU SAVANORIU
PO MIRTIES
LGGRT centro generalinis direktorius
Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos pirmininkas
A. V.
2012 m. 11 09 d.

ПАСПОРТ
II-ТЗ № 626774

Roko Bingelio pripažinimo kariu savanoriu (po mirties) pažymėjimas.

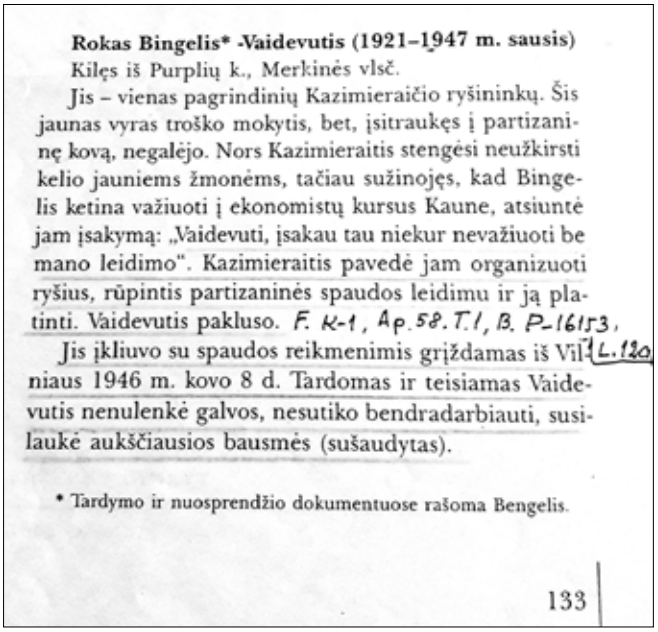

Rokas Bingelis* -Vaidevutis (1921–1947 m. sausis)
Kilęs iš Purplių k., Merkinės vlsč.
Jis – vienas pagrindinių Kazimieraičio ryšininkų. Šis jaunas vyras troško mokytis, bet, įsitraukęs į partizaninę kovą, negalėjo. Nors Kazimieraitis stengėsi neužkirsti kelio jauniems žmonėms, tačiau sužinojęs, kad Bingelis ketina važiuoti į ekonomistų kursus Kaune, atsiuntė jam įsakymą: „Vaidevuti, įsakau tau niekur nevažiuoti be mano leidimo". Kazimieraitis pavedė jam organizuoti ryšius, rūpintis partizaninės spaudos leidimu ir ją platinti. Vaidevutis pakluso. F. K-1, Ap. 58. T. 1, B. P-16153, L. 120
Jis įkliuvo su spaudos reikmenimis grįždamas iš Vilniaus 1946 m. kovo 8 d. Tardomas ir teisiamas Vaidevutis nenulenkė galvos, nesutiko bendradarbiauti, susilaukė aukščiausios bausmės (sušaudytas).

* Tardymo ir nuosprendžio dokumentuose rašoma Bengelis.

133

Laisvės kovų archyvo (Nr. 9, 1993 m.) fragmentas.

nės kolegijos 1947 metų sausio 7 dienos įsakymas: „Suieškoti šeimos narius ir juos represuoti." (N4, p. 134, 1 pastraipa)

„Turtą konfiskuoti." Kokį dar turtą? Juk 1949-aisiais areštuojant Adomą stribai pasikinkė mūsų arklį į mūsų vežimą, susirinko tai, kas jiems patiko, įsisodino dėdę Adomą ir išsivežė!

Iš suaugusiųjų liko viena mama su penkiais mažamečiais vaikais. Vyriausiajai Onutei buvo penkiolikti, o jauniausiajai Julytei – penkti. Iš trijų brolių aš buvau vyriausias: 1949 metų gegužę man sukako 13-a. Mamai iškilo klausimas: kaip gyventi ir iš ko gyventi? Vasarą nuo bado mus saugojo miško uogos, grybai ir kaimynų malonė. 1949-ųjų lapkritis. Atšalęs oras mus visus privertė sugrįžti į savo namus. Rizikavome būti ištremti. Mama įstojo į „Gegužės 1-osios" kolūkį. Gavo 60 arų dirbamos žemės ir galimybę pasinaudoti kolūkio arkliais (aš tuo metu jau mokėjau ir galėjau arti ir dirbti kitus darbus). Taigi su mama tapome kolūkiečiais.

Dėdė Adomas apie 1960 metus sugrįžo iš tremties. Pasisvečiavęs išvažiavo į Domeikavos kaimą Rožių apylinkėje, Kauno rajone. Ten vedė ir gyveno iki mirties (1976 m.). Palaidotas Purplių kapinėse.

Aš 1956 metais įstojau į Alytaus vairuotojų kursus. Juos baigęs 7-erius metus dirbau vairuotoju: Druskininkų ATK, Varėnos ATK, Druskininkų ligoninėje, taip pat autotransporto šaltkalviu įvairiose rajono įmonėse. Teko dirbti ir miško kirtėju. Dėl ligos kariuomenėje netarnavau.

1961 metais vedžiau Birutę Karlonaitę, kilusią iš Dubinyko kaimo Merkinės valsčiuje. Išauginome dvi dukras – Laimą Zdančiuvienę, gyvenančią Druskininkuose ir dirbančią

Kryžius Merkinės kryžių kalnelyje, skirtas Roko Bingelio-Vaidevučio atminimui. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka, 2020 m.*

„Ryto" gimnazijoje lietuvių kalbos mokytoja, ir Valę Grincienę, gyvenančią Radviliškyje ir dirbančią VĮ „Lietuvos geležinkeliai". Jos vyras, Gintaras Grincas, 2007-ųjų rudenį atvykęs į Vilnių, Gedimino pr. 40 / 1 namo sienoje atsitiktinai pastebėjo akmens plokštėje iškaltą įrašą: „Rokas Bingelis-Vaidevutis 1921–1947." Apie tai jis pranešė ir man. Supratome, kad daugiau nei 50 metų trukęs laukimas sugrįžtančio Roko buvo beprasmis: Vaidevutis sovietų nužudytas. Nuo 2007-ųjų rudens ir pradėjome jo žūties aplinkybių paieškas.

Mano šeimos istorija panaši į daugelio. Daug skaudžių ir nepelnytų dalykų pakelta. Nereikia aklai pykti ir kaltinti – nebepakeisi. Svarbiausia – negalima pamiršti, nes užmarštis – tai abejingumo daigas. Reikia prisiminti visus, kovojusius už Lietuvos laisvę, pasiaukojusius dėl jos, ir gyventi. Gyvenimas eina…

Dalia Blažulionytė

GRYBŲ PARDAVIMO VERSLO TRADICIJA ŠILINIŲ DZŪKŲ KRAŠTE

Jau pirmieji istorikai ir dvasininkai, aprašinėję baltus, pastebėjo, kad Lietuva – tai miškų ir pelkių kraštas. Miškas teikė medų ir vašką, maistą, statybinę medžiagą ir įrankius, šilumą ir apsaugą. Be to, miško aplinka formavo unikalią baltų pasaulėžiūrą. Ilgainiui įsivyraujant žemdirbystei, suintensyvėjus ekonominiams ir prekybiniams ryšiams miškų masyvai mažėjo, kol suskilo į mažesnes girias, kurios jau iš visų pusių buvo apsuptos dirbamos žemės. Didžiausi miškų plotai toliau vyravo dabartinės Pietryčių Lietuvos teritorijoje, ypač nederlingais dirvožemiais garsėjančiame Varėnos krašte. Čia daugiausia pušynų – šilų. Šiluose gyvenantys dzūkai vadinami *šiliniais*, dar *šyčkiniais* (dzūk. *šyčka* – pušies spyglys) arba *pieskiniais* (dzūk. *pieska* – smėlis).

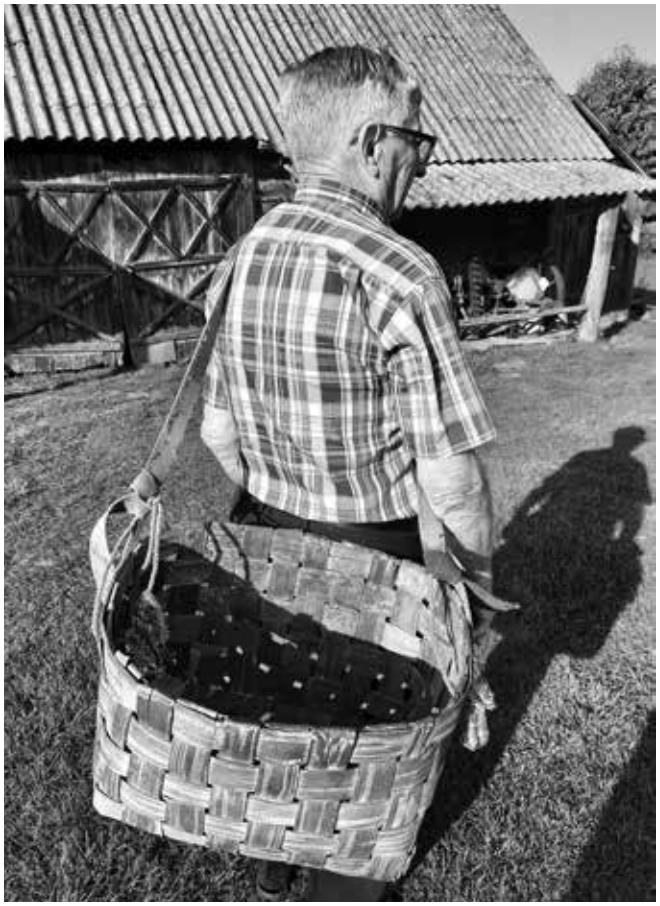

Jonas Krušas demonstruoja kašelę, į kurią seniau rinkdavo lepeškas. *Dalios Blažulionytės nuotrauka*

Šilinių dzūkų krašte ilgus šimtmečius plėtoti verslai susiję su miško gėrybių naudojimu, čia dalinai išvengta pokario kolektyvizacijos, iškraipiusios ir naikinusios senąsias tradicijas. Dar XX amžiuje grybavimas ir uogavimas, bitininkystė vaidino tokį patį ar net didesnį vaidmenį žmonių gyvenime kaip bulvių sodinimas ar rugių sėjimas. Pasitaikydavo ir taip, kad grybingais metais šiliniai dzūkai palikdavo nedirbtus laukus, o visą laiką skirdavo grybavimui. Dažnas šiame krašte pragyveno iš grybavimo, uogavimo – iš *kašelių*[1]. Buvo sakoma, kad šiliniai *vos gimį, o jau grybauc moka*. Ir nors dzūkų tradicinė virtuvė neįsivaizduojama be grybų patiekalų, grybai Dzūkijoje ilgai buvo renkami daugiausia pardavimui.

Pagrindinis už grybus uždirbtų pinigų panaudojimo tikslas – grūdų, miltų ar duonos pirkimas. Tai liudija ir XX amžiaus spaudoje aptinkamos žinutės: „Visados marcinkoniškiams duona reikėdavo pirkti.“[2] „Kalbėdami apie grybus, dzūkai dažnai pridės: grybai – tai mūsų kviečiai.“[3] Apie tai pasakoja ir senieji šilų grybautojai: „Jau mes kų prigrybaunam, tai grybai būna an duonos, o jau uogos tai būdavo ir vyrų aprangimas, ir moterų.“[4] „Mes iš grybų cik ir gyvenom.“[5] Įdomu, kaip vystėsi grybų pardavimo verslas šilinių dzūkų krašte, kodėl jis tapo toks svarbus, kad dzūkas nedvejodamas gali tarti: „Mumi miškas tai duona buvo.“[6]

Anot istoriko Rimvydo Laužiko, grybus valgantys lietuviai bene pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose fiksuoti Jogailos aplinkoje. „Štai 1389 m. gegužę ir birželį grybai, vadinami „boletis“ buvo perkami karaliaus (Jogailos) ir karalienės stalui. Tuos pačius grybus 1390 m. balandį, gegužę, birželį, rugpjūtį, rugsėjį valgė ir pilininkas, vicepilininkas bei pilies įguloje tarnavę lietuviai („Lythwanis“), o 1389 m. balandžio

Marcinkonių miške grybauja Rožė Pačkauskienė. *Dalios Blažulionytės nuotrauka*

6 d. karaliaus stalui buvo patiekta briedžiukų.“[7] Čia grybai – daugiau pasninko valgis. Senajame katalikų kalendoriuje yra keturi pasninkai, pasninkas truko iki 130 dienų per metus[8].

R. Laužikas teigia, kad laukinių gėrybių įtraukimas į virtuvę yra vienas iš trijų svarbiausių lietuvių tradicinės virtuvės bruožų. Tai atliepia ir lietuvių laukinių vaizdinį, gajų viduramžių Europoje. Štai kaimyninėje Lenkijoje tik XVIII amžiuje Lenkijos karaliaus Stanislawo Leszczynskio dėka grybai atsiduria ant valdovo stalo, iki tol jų naudojimas maistui ir vaistams Lenkijoje nebuvo paplitęs[9]. O dar XVII amžiuje gyvenęs lenkų satyrikas Hyacyntas Przetockis grybų valgymą laikė vienu iš lietuviškos virtuvės bruožų: „Lietuviškas skonis yra kopūstai su grybais, Vilniuje jie tiekiami į stalą, bet Lenkijoje grybai miške, o kopūstai – darže, ir viename dubenėlyje netinka.“[10]

Iki XV amžiaus vidurio Lietuvoje miškai naudoti laisvai, daugiausia savoms reikmėms. 1557 metais išleistame Valakų reformos įstatyme buvo ribojamas kunigaikščio girių naudojimas. Moterims ir vaikams leista nemokamai rinkti miško gėrybes – uogas, grybus, riešutus, apynius ir kt. Miškų administravimo sutvarkymas baigtas 1567 metais Knyšino karališkųjų girininkijų nuostatais, kuriuose jau plačiau kalbama ir apie grybavimą. „<…> iš tų, kurie tai girininkijai priklauso ir ims iš ten sausuolius, iš kiekvieno valdomo valako kartą prieš Kalėdas po vieną lietuvišką grašį, o nuo 10 valakų bačką ir 4 Krokuvos saikus. O už tai pavaldiniams būtų galima laisvai rinkti sausuolius kurui Karaliaus Jo Mylistos girioje, taip pat rinkti grybus [greičiausiai visus skylėtabudinius grybus – baravykus ir t. t.], rudmėses, *bedłki* [greičiausiai visus lakštabudinius grybus – ūmėdes ir t. t.], garšvas, riešutus, barščius tinkamu laiku. O sekėjai [eiguliai] turi sekti, kad jų pavaldiniai ir eiguliai jokios priespaudos ir priekabių Karaliaus Jo Mylistos vargšams žmonėms nesukeltų.“[11]

Kaip tik tuo metu vyksta girių kolonizavimas, kuriasi miško žvalgų gyvenvietės, tarp jų ir Varėnos krašto kaimai. Naujų kaimų kūrimąsi taip pat prižiūri girininkai. Istoriniuose šaltiniuose žinių apie grybavimą Dzūkijoje randame XVII–XVIII amžiuje, kada dalis duoklės kunigaikščiui ir dvarams buvo atiduodama džiovintais grybais. 1764 metais Kaniavos girininkijos inventoriuje nurodoma, kad Lynežerio kaimas paruošė 14 kapų (1 kapa – 60 vnt.) grybų, Rudnios, Kašėtų – po 10, <…> Zervynų ir kiti kaimai – po 6 kapas grybų[12].

1785 metais Varėnos mokesčių inventoriuje kiekvienas valstietis, nesvarbu, kiek žemės jis naudotų, be činšo, dar privalėjo dvarui mokėti duoklę: 2 vištas, 20 kiaušinių, 2 vainikus grybų (vainike po 60 grybų) arba pinigais: 2 vištos – 16 grašių, 20 kiaušinių – 6 grašiai ir 2 šilingai, 2 vainikai grybų – 4 grašiai[13]. „Grybų vainikas vertintas 2 grašiais, višta – 8 gr., 20 kiaušinių – 6 gr. 2 šil. 12-ka grybų vainikų sudarė 1 buntą, vertintą 24 gr.“[14] Šiliniai dzūkai *bunto* pavadinimą vartojo dar ir XXI amžiaus pradžioje: „Labai gražūs grybai buvo, vien balci. Ale, žinai, suveri tokiais bunteliais, tai gražumai tų grybų buvo.“[15]

Grybavimo veiklos priežiūra buvo sustiprinta ir iš bažnyčios pusės. „Eiguliai griežtai turi būti perspėti, jog jeigu <…> nueis į mišką tuo metu [šventadienį] su šautuvu arba kirviu, grybaus, uogaus arba riešutaus, toks turi būti dvare nubaustas 45 rykštėmis ir <…> duoti bažnyčiai prievolės po tris svarus vaško.“ (XVIII amžiaus antroji pusė, Rakantiškių dvaro (Trakų pavieto) dokumentai)[16]

Vėliau sekmadieninės veiklos buvo prižiūrimos ir bendruomenės, iki XX amžiaus pabaigos sekmadieniais vengta grybauti. „Aisi grybauc, suscikau, mano kaimynas Petrušis, kur mirė, eik, ty ana velnias mišias laiko kunigu persivertis, aik aik… Paciosa Zarvynose, jei sekmadienį išajai grybauc, kaimas tavi nubaus, kuo nubaus, kokia bauda, aha, karves ganė, vakar sumedžiojo, kad tu buvai grybauc ir parsinešei grybų, visą savaitę karvės neleis į bandą, pats kaimas baudė savo žmogų. Tai jis už virvutės gano, o po savaitės priima į bandą, ot tau grybai!“[17]

Jau XIX amžiaus pabaigoje Rusijos imperijos geografinės draugijos Varėnos valsčiaus žemės ūkio ir pramonės aprašyme Marcinkonių ir Žiūrų kaimų apylinkės išskiriamos kaip miškingiausios, čia reikšmingas buvo grybų pardavimo verslas. Pažymima, kad kadaise grybingumu garsėjo ir kitos Varėnos apylinkės, tačiau, iškirtus miškus, ten grybų nebeliko[18]. Būtent tuo metu, Lietuvai esant carinės Rusijos sudėtyje, įsitvirtino grybų pardavimo verslas. Rusija jau nuo XVII amžiaus garsėjo kaip svarbi medaus, ikrų ir sūdytų grybų eksportuotoja Europoje, o grybų vartojimas šalies viduje vaidino itin didelį vaidmenį. XIX amžiaus antrojoje pusėje Lietuvoje nutiestas geležinkelis Sankt Peterburgas–Varšuva sudarė sąlygas prekybai plėtotis. Marcinkonių kaime prie geležinkelio kūrėsi rusų ir lenkų tarnautojai, žydai prekybos tarpininkai, surinktos miško gėrybės traukiniais buvo išvežamos į Vilnių, Varšuvą ir Sankt Peterburgą.

Minėtoje geografinės draugijos ataskaitoje matome, kad 1872 metais penki asmenys Marcinkonyse supirko daugiau kaip 300 pūdų (pūdas – 16,38 kg) grybų, ir tai dar neatspindi galutinio jų pardavimo kiekio[19]. 1862 metais išleistame kelionių vadove pateiktas Vilniaus mieste vartojamų maisto produktų sąrašas, grybų vilniečiai suvartodavo 600 pūdų per metus[20].

Džiovintų grybų puikumu ir gausumu ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų garsėjo ir Merkinė, apie tai rašė keliautojas, etnografas Stanislovas Moravskis 1850 metais. „Čia jų, ypač sveikų, švarių, kuo puikiausiai paruoštų, ypatingo aromato (be to, čia visuomet jų galima nusipirkti kuo pigiausiai), tiek daug, kad dažnai – ir jau vis dažniau – skuba čia jų risčia iš Rusijos gilumos pirkliai, ir pastaraisiais metais jie jų kainą jau labai

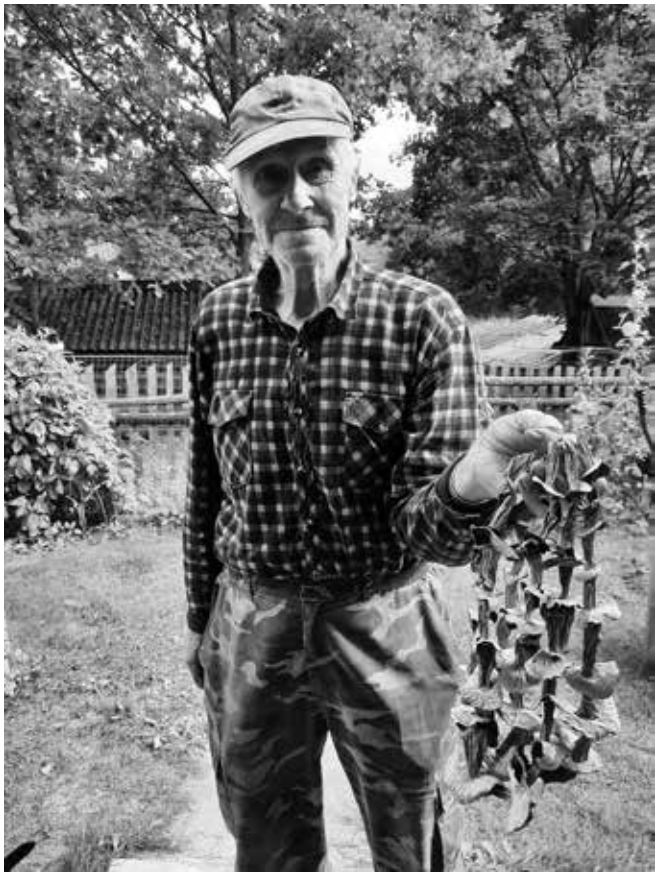

Jonas Svirnelis – geriausias grybautojas Kapiniškių kaime. *Dalios Blažulionytės nuotrauka*

pakėlė. Didžiuliai čionykščiai pušynai dosniai tiekia tą lietuvišką skanėstą. *Grybai baravykai* – tai mūsų nacionaliniai Perigoro triufeliai! Be abejo, nors ir kaip ir savo liežuvį, ir gomurį svetimų šalių virtuvių išmonėmis būtum sugadinęs, tūkstantį kartų ir lengviau, ir greičiau apsieisi be triufelių, negu be džiovintų grybų.“[21]

Grybų verslo galimybes šiame krašte išnaudojo įvairių tautybių atstovai, nuo 1912 metų iki Pirmojo pasaulinio karo Marcinkonių kaime veikė italų grybų supirkimo įmonė. „Caro laikais Marcinkonyse buvo pastatyta italų grybinė, buvo toks geležinis pečius ir ant upelio kranto buvo pastatyti barakai, kur džiovindavo grybus, tuos geltonus, didesnius raikydavo riekėm ir džiovindavo, buvo tokios lentynos padarytos, o smulkesnius marinuodavo. Tai buvo prieš karą.“[22]

Visgi daugiausia grybų supirkdavo žydai. „Žydai pirkdavo, atvarydavo vagoną. Kai jie atvarydavo vagoną, tai grybai būdavo labai pigūs, bet renka žmogus, nežino, kada bus vagonas, bet gal pranešdavo kažkaip, kad atvažiuoja vagonas, perka perka perka, trūksta ten kažkiek, tai tada moka dvigubai, trigubai, tai tada puldavo visi eit tų grybų rinkt ir vežt, kad tą vagoną pripildyt.“[23]

„Prieš Antrą pasaulinį karą grybus Marcinkonyse supirkdavo žydai Abraomas, Livčikas, Berazauskas. Jie grybus vež-

davo Varšuvon. Supirkdavo voveraites, žalius ir džiovintus baravykus. Voveraičių kilogramas kainavo 5 grašius, už žalius baravykus mokėjo 50 grašių, už džiovintus – 5–10 zlotų. <…> Per vieną sezoną surinko 5 pūdus džiovintų baravykų.“[24]

Grybų būta tiek daug, kad grybauti važiuodavo ir su vežimu. „Voveruškas su pintini niekas tavį neveš, buvo specialūs kašikai net toki ilgi, kap seniau lopšiai vaikam buvo, tai lopšys ciktai negilus, kap sako, o ten tas kašikas jau buvo gilus, tilpdavo velniškai tenais. <…> Marcinkonysa lepeškų veždavo vežimais.“[25]

Tarpukario laikotarpiu šilinių dzūkų kraštas laikinai tapo Lenkijos dalimi, kur nuo XIX amžiaus pradžios grybavimą reguliavo teisiniai ir administraciniai aktai, grybaujant valstybiniuose miškuose reikėjo įsigyti leidimą. Tuo laiku Lenkijoje intensyviai ėmė vystytis grybų supirkimo ir perdirbimo verslas, veikė daug įmonių, iš kurių vienos svarbiausių buvo „Andurski i Mechanik“ Vilniuje ir italų įmonė „Orany“ (Varėna) Marcinkonyse[26]. 1929 metais Rudnioje įsteigtas pirmasis grybų perdirbimo kooperatyvas ir veikė iki 1937 metų apsaugodamas nuo perpardavinėtojų lupikavimo, perpardavinėtojų vis dar buvo,

Agota Jeremičienė Margionių kaime perrenka lepeškas. *Dalios Blažulionytės nuotrauka*

Mardasavo grybautojai. *Nuotrauka iš Dzūkijos nacionalinio parko archyvo*

bet jie turėjo derintis prie kooperatyvo nustatytų kainų[27].

1935 metų liepos 2 dieną V. Balevičius dienoraštyje rašė: „Kai pradeda augti lepeškos (voveruškos) irgi panašiai arba ir dar gudriau žydai pasielgia. Pradžioje apšaukia visiems, kad rinktų ir vežtų jas, moka po 20–30 skatikų už kilogramą, ir pinigus iš kart grynaisiais sumoka. Valstiečiai visus darbus meta, su visomis šeimomis išvaikščioja, išvažinėja visus miškus, kuomet jau jų daug priveža, moka po 10–5 skatikus už kilogramą, o tankiai ir už 100–200 kilogramų vieną, du zlotus pasiūlo, ir kuomet valstietis ima derėtis, siūlo vežti į balų išpilti, nes jis kupčius iš jo neimsiąs, jam pakanka jų ir be jo. <…> Ir perstoja valstiečiai vežę, tuomet vėl žydai siunčia agentus į kaimus, vėl gerai perką ir grynaisiais moką. Per vieną, dvi, tris dienas, kol įklibina valstiečius, priveža daug, vėl tas pat, moka ne nuo svorio, bet sulig rinkiku, kaip jis kupčiui patinka.“[28]

Vietinius gyventojus apsaugoti nuo perpardavinėtojų žemų kainų tarpukariu stengtasi ir lietuviškoje Dzūkijos dalyje. 1931 metais J. Petruitis Merkinės miestelyje prie Stangės upelio įkūrė bendrovę „Grybas“. Tai buvo pirmoji į grybų verslą įsisukusi ano meto lietuvių bendrovė. Merkinės grybų supirktuvėje per dieną buvo apdirbama apie 500 kg grybų. Jie eksportuoti į JAV, Vokietiją, Švediją. Pelningas grybų supirki-

Prasidėjus grybapjūtei palei plentus (ir jau ne tik Dzūkijoj) rikiuojasi grybų pardavėjai. Kai kurie iš jų parduoda ne tik savo šeimynos surinktas miško gėrybes, bet ir supirktas iš kaimynų... Tai tikras išsigelbėjimas grybautojams, neradusiems miške grybų ar neturintiems laiko pasivaikščioti miško takeliais. Retas grybų supirkėjas, dirbantis stambioms grybų supirkimo ir apdorojimo įmonėms, grybus parduoda grybautojams. Merkinės plentas. 2007 m. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka*

mas nenutrūko ir 1940 metų liepos 30 dieną, sovietams vykdant Lietuvos pramonės nacionalizavimą[29].

Nenutrūkstama grybų supirkimo istorija liudija, kad grybai ištisus dešimtmečius buvo vienas pagrindinių pragyvenimo šaltinių šilinių dzūkų krašte. Tai išnaudodavo ir krašto okupantai, steigdami grybų supirkimo punktus. Iki Antrojo pasaulinio karo atvykdavo pirklių ir iš kitų kraštų (Vokietijos ir kitur); jie vietoje konservuodavo grybus bei uogas ir išgabendavo į užsienį[30].

„Per Pirmą pasaulinį karą užėjo vokiečiai, <…> tai jie pirmiausia atvežė traukiniu tokį pečių geležinį, ir tas pečius labai sunkus, tai tą pečių an tokių rąstų ir apvalių pagalių va šiteip va nurideno net an septyniolikto kilometro Arodiščion ir tenais pirko grybus, uogas, virė tan pečiun, ir vokiečiai išveždavo, o geležinkeliuką jau paskiau kai padarė, tai išvedžiojo tas po visas salas, <…> varė ir varė medienų čianais, varė vokiečiai, paskiau kaip vokiečiai išėjo, tai lenkai paėmė čia, užvaldė Vylniaus kraštų ir Marcinkonis, tai lenkai 20 metų varė tuoj geležinkeliu, paskiau užėjo rusai, rusai vežė, paskiau vėl vokiečiai atej ir vėl vežė ir vežė iš Čepkelių raisto medienų, paskiau vėl rusai užajo, ir jie vežė vežė, paskiau an pabaigos išardė tų geležinkeliukų."[31]

Prekyba daržovėmis ir džiovintais grybais Vilniaus turgavietėje. „Bilder aus Litauen". 1917, Kaunas. *Bodecker nuotrauka*

Marcinkonių kaimo grybų supirktuvės rūšiuotojos. *Iš Dzūkijos nacionalinio parko archyvo*

Sovietmečiu įsteigta Varėnos rajono paruošų kontora beveik kiekviename šilų kaime įsteigė grybų supirkimo punktus. Gyventojai buvo raginami pristatyti kuo daugiau miško gėrybių, štai mokiniai buvo skatinami ir įvairiais apdovanojimais – kelialapiais į garsiąją pionierių stovyklą Arteke, radijo imtuvais, fotoaparatais, kitomis dovanomis. Kiekvienas moksleivis turėjo savo apskaitos knygelę, kurioje buvo žymima, kada ir kokį kiekį pristatė paruošų punktui[32]. 1967 metais Marcinkonių priėmimo ir paruošų punktas pridžiovino 4 tonas baravykų, o vienai ne mažiau kaip dešimties tonų šviežių reikia[33]. 1972 metais Varėnos rajono grybų supirkimo punktai įvykdydavo planus ir net pirmavo visoje Sovietų Sąjungoje. Marcinkonių punktas pirmaudavo metai iš metų[34]. Pačiais grybingiausiais – 1977 metais Varėnos rajono paruošų punktai supirko apie 700 tonų grybų. Daugiausia voveraičių, makavykų, žaliuokių ir 45 tonas džiovintų baravykų.[35]

Tačiau per visą grybų pirkimo istoriją aktyvūs buvo ir perpardavinėtojai. „Aidavo ir kupčiai ir va tau duoda pigiau, brangiau, kap kas nuslaidzia, tai visus paima, ir aš va kų – šitų namų nupirkau [apie 1957 metus], tai dzidziulį maišų, taigi už grybus nupirktas buvo šitas. Dzygsta beveik mėnesį čėso, aini ir dziauni, veri, kad pernakc veri. Kol jiej paskelia, tai pas mani kašalė, dukart ajau grybauc, tai kų tu, vaikeli, per mėnesį čėso, sakau, maišalis, tas žmogus, iš Mardasavo, jiej turėj skylį. Kap jis tynai užsidėjo, per duris nelindo, svėrė su bezmėnu."[36]

Jokia kita veikla šilinių dzūkų krašte nenukonkuravo grybavimo. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, pajamos iš visų sričių, taip pat ir iš nuostolingo žemės ūkio, vis dar buvo daug mažesnės už gaunamas realizuojant šias miško gėrybes. Devy-

Grybautojai Rožė Pačkauskienė su dukra (dešinėje) ir vyru Viktoru. *Iš Dzūkijos nacionalinio parko archyvo*

nis mėnesius dzūkai neieško darbo, per tris mėnesius bando užsidirbti visiems metams[37]. XX amžiaus pabaiga–XXI amžiaus pradžia, anot Nijolės Marcinkevičienės, buvo grybautojų pamišimo metas, kai voveraičių kaina siekė ir 40 litų už kilogramą[38]. 2008 metais darytas tyrimas atskleidė, kad grybų rinkimas pardavimo tikslais ir asmeniniam naudojimui jau tapo lygiavertėmis grybavimo priežastimis[39]. Ir nors šiandien dažnai išgirsime nuogąstaujant, jog grybų sparčiai mažėja (kaip jau minėta anksčiau, jų buvo ir XIX amžiaus pabaigoje), grybavimo tradicija kad ir keičia mastą, vis dar yra gyva ir gaji ir kalba apie nenuslopinamą žmogaus norą ieškoti ir rasti ir apie grybo su niekuo nepalyginamą prigimtį plisti ir išlikti.

Nuorodos

[1] V. Vaitkevičius. Nematerialaus kultūros paveldo saugomose teritorijose studija, V., 2007, p. 83.
[2] Marcinkonys. Aušra, 1915 m. balandžio 1 d., Nr. 12, p. 151.
[3] P. Petryla. Grybai – dzūkų kviečiai, Ūkininko patarėjas, 1938, Nr. 38, p. 7.
[4] Pasakojo J. Ceriebiejienė, g. 1936 m. Marcinkonių k., užrašė D. Blažulionytė 2012 m.
[5] Pasakojo E. Tamulevičienė, g. 1918 m. Marcinkonių k., užrašė D. Blažulionytė 2008 m.
[6] Nacionaliniai dzūkų grybavimo ypatumai. Kaip dvi garbaus amžiaus nepailstančios grybautojos Varėnos rajone, Puvočių miške, trakinių baravykų ieškojo. Ryto suktinis su Z. Kelmickaite, 2012, LRT mediateka, prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/29014 [Žiūrėta 2020-10-05]
[7] A. Laužikienė, R. Laužikas. Senieji lietuviški receptai, V., 2020, p. 87, prieiga per internetą: https://www.anyksciai.lt/data/public/uploads/2020/09/senieji_lietuviski_receptai.pdf [Žiūrėta 2020-10-14]
[8] Rusijos istorikai taip pat pabrėžia grybų kaip maisto produkto svarbos išaugimą Rusijai pasikrikštijus X amžiuje, nuo tada grybai tapo vienu pagrindinių pasninko patiekalų produktų (stačiatikiai pasninkaudavo daugiau nei 200 dienų per metus, kitaip nei katalikai, jie pasninko metu nevalgė ir žuvies, kas dar labiau iškėlė grybų vartojimą).
[9] A. Zaprutko-Janicka. Pięć dziwacznych historycznych anegdot, którymi zagniesz swojego wujka grzybiarza, 2018, prieiga per internetą: https://twojahistoria.pl/2018/08/27/piec-dziwacznych-historycznych-anegdot-ktorymi-zagniesz-swojego-wujka-grzybiarza/ [Žiūrėta 2020-10-26]
[10] R. Laužikas. Grybų metas, 2016, prieiga per internetą: http://kulinarinispaveldas.blogspot.com/2016/09/grybu-metas_6.html [Žiūrėta 2020-09-03]

[11] A. Grzywacz. Tradycje zbiorów grzybów leśnych w Polsce, Studia i Materiały CEPL w Rogowie, 2015, prieiga per internetą: http://agro.icm.edu.pl/agro/element/bwmeta1.element.agro-c344981b-c907-4236-b59b-93987ff000b8/c/Grzywacz_1_tradycje.pdf [Žiūrėta 2020-10-26] (Į lietuvių kalbą vertė dr. M. Lapelė)
[12] L. Grudzinskas. Laiškai beržo tošyje, V., 1976, p. 129.
[13] V. Česnulis. Moliadugnis ir jo apylinkės, V., 2007, p. 8.
[14] V. Česnulis. Poringė apie Mergežerio sodžių, V., 2011, p. 13.
[15] Pasakojo J. Pigagienė, g. 1914 m. Trakiškių k., gyv. Žiūrų k., užrašė D. Blažulionytė 2008 m.
[16] E. Straševičienė. Istorinis Lietuvos valstybinių miškų ir girių priežiūros aspektas, Acta humanitarica universitatis Saulensis, 2011, t. 13, p. 4.
[17] Pasakojo V. Svirnelis, g. 1942 m. Zervynų k., gyv. Kapiniškių k., užrašė D. Vaitkevičienė ir D. Blažulionytė 2008 m.
[18] Žinios apie žemės ūkio ir pramonės padėtį Vilniaus gub. Trakų apskr. Varėnos valsčiuje. 1873, VU RS, F34-GD480, p. 23–24.
[19] Ten pat.
[20] A. H. Kirkor. Przewodnik, Wilno i koleje żelazne z Wilna do Peterburga, Rygi oraz do granic na Kowno i Warszawe, 1862, p. 79.
[21] S. Moravskis. Iš visur po truputį. Atsiskyrėlio gavenda, I tomas. Nuo Merkinės iki Kauno, V., 2019, p. 230.
[22] Pasakojo J. Averka, g. 1911 m. Marcinkonyse, gyv. Vilniuje, užrašė H. Gudavičius 1993 m.
[23] Pasakojo J. Tamulevičius, g. 1952 m. Marcinkonių k., gyv. Vilniuje, užrašė D. Blažulionytė 2020 m.
[24] E. Peikštenis. Grybavimas Rudnioje, Šalcinis, 1992, Nr. 6, p. 3.
[25] Pasakojo J. Krušas, g. 1938 m. Kapiniškių k., gyv. Darželių k., užrašė D. Blažulionytė 2020 m.
[26] A. Grzywacz. Prawne aspekty zbioru grzybów w lasach , Studia i Materiały CEPL w Rogowie, 2015, p. 194, prieiga per internetą: http://agro.icm.edu.pl/agro/element/bwmeta1.element.agro-bb8d119c-4db3-471a-8cff-f88fc4f3f17b/c/Grzywacz.pdf [Žiūrėta 2020-10-26]
[27] V. Junevičius. Kooperacinis grybų perdirbimo fabrikas, Aušra, 1984, Nr. 3, p. 26.
[28] V. Balevičiaus dienoraščio rankraščio kopija, DNPČVGR archyvas.
[29] A. Amšiejus. Grybai – dzūkų kviečiai, 2018, prieiga per internetą: http://gintarinesvajone.lt/2018/11/01/grybai-dzuku-kvieciai/ [Žiūrėta 2020-08-25]
[30] Marcinkonys. Lietuvių enciklopedija, 1959, t. XVII, Bostonas, p. 287.
[31] Pasakojo R. Tamulevičius, g. 1935 m. Zervynų k., gyv. Marcinkonių k., užrašė D. Blažulionytė 2011 m.
[32] S. Dagelis. Oi jūs grybai, grybai, Kooperatininkas, 1980, p. 18.
[33] G. Rafanavičienė. Grybautojai siautė Dzūkijoje – ieškojo savo grybų lobio, 2017, prieiga per internetą: https://www.lrytas.lt/gamta/flora/2017/09/22/news/grybautojai-kvieciami-i-dzukija-nepasigailesite-2637642/ [Žiūrėta 2020-09-24]
[34] V. Labžentytė. Grybautojų darbymetis, Raudonoji vėliava, 1974, Nr. 115, p. 3.
[35] J. Dringelis. Varėnos rajonas, V., 1983, p. 12.
[36] Pasakojo R. Puočiauskienė, g. 1933 m. Marcinkonių k., užrašė D. Blažulionytė 2020 m.
[37] S. Stanaitis. Dzūkijos nacionalinis parkas: kaimai ir gyventojai, V., 2001, p. 37.
[38] N. Marcinkevičienė. Šilinių dzūkų grybai, Liaudies kultūra, 2014, Nr. 5, p. 86.
[39] A. Karvelytė, V. Motiekaitytė. Laukinių grybų ir uogų, vaistažolių rinkimo veiklos įvertinimas pagal ekonominius, socialinius ir gamtosauginius kriterijus, Jaunųjų mokslininkų darbai, 2013, Nr. 1 (39), p. 106.

Miglė Banytė

PAULIUS GALAUNĖ: PER LIAUDIES MENĄ ESAME PATRAUKLŪS SAU IR PASAULIUI

Senovės diena Dauguose. 1937 m. Iš kairės: S. Jasinskaitė, P. Galaunė, D. Galaunytė, V. Žadeika.

Minint 2020-uosius – Tautodailės metus ir švenčiant dailininko, dailėtyrininko, Lietuvos profesionaliosios muziejininkystės pradininko Pauliaus Galaunės 130-ąsias gimimo metines neabejotinai norisi akcentuoti profesoriaus atliktus darbus liaudies meno srityje, jo rūpestį saugant, tyrinėjant ir pristatant liaudies kūrybą ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų. O darbai čia atlikti ypač reikšmingi ir neišmatuojamai dideli.

Į liaudies meno išsaugojimo darbą aktyviai įsitraukė P. Galaunės vadovaujama M. K. Čiurlionio galerija, kurioje jau nuo pat įsikūrimo laikinuosiuose rūmuose 1924 metais imtas sistemingai komplektuoti liaudies dailės fondas. Eksponatai į muziejaus rinkinius patekdavo įvairiausiais keliais: priimant dovanas, perkant kolekcijas iš privačių asmenų, o nuo 1927 metų galerija ėmėsi organizuoti ir liaudies meno ekspedicijas. Tais pačiais metais M. K. Čiurlionio galerija išleido P. Galaunės parengtą instrukciją „Padėkite rinkti tautodailę“, kurioje buvo susisteminti nurodymai, tiek pavieniams tautodailės rinkėjams, tiek ekspedicijų dalyviams pateikti aiškinimai, kaip ir kokius eksponatus rinkti, kaip fotografuoti pagal mastelį, koks turi būti negatyvų dydis, kokius duomenis fiksuoti raštu.

Suvokęs liaudies meno išsaugojimo ne tik sau patiems svarbą, bet pastebėjęs, kad savo liaudies kūryba esame patrauklūs ir pasauliui, P. Galaunė ragino tautodailę „neatidėliojant kuo plačiausiu mastu (…) rinkti ir laikyti bent kiek tinkamesniuose sandėliuose. Tatai turime daryti ne tik sau, bet ir visai žmonijos civilizacijos istorijai, tiems, kurie prieš mūsų liaudies kūrybinį grakštumą nuoširdžiai moka nulenkti galvas.“ („Lietuvos aidas“, 1923-02-20, p. 4)

Vieši P. Galaunės pasisakymai spaudoje („Gimtasai kraštas“, „Lietuvos aidas“, kt.) tautodailės rinkimo, saugojimo klausimais buvo svarbūs ir periferijoje steigiamiems kraštotyros muziejams, draugijoms, kurios tarpukariu parodė ne vieną gražią iniciatyvą puoselėjant lietuvių liaudies meną. Vienu tokių aktualių renginių laikytinos ir Senovės dienos, 1935 metais pradėtos organizuoti Alytaus kraštotyros draugijos ir Merkinės šviesuomenės pastangomis. Kartu su profesoriumi Ignu Končiumi ir dailininku Antanu Tamošaičiu padėjęs eksponuoti Senovės dienų Merkinėje metu vykusią liaudies meno ir etnografinių dalykų parodą, P. Galaunė ją

Kultūros paminklų apsaugos kursai Dubaklonio kaime. 1935 m. P. Galaunė nuotraukoje su berete.

laikė labai reikšminga: „Ypač dėl to, kad kaimai jau visur skirstomi į vienkiemius. Iš apyvartos išimtas tokias mūsų kaimo senovės liekanas labai dažnai į sodybas neima: arba sudegina, arba suvartoja kitiems tikslams. Kol neturime organizuoto tokių senovės daiktų rinkimo visame krašte, tai tokios parodos kaip ir atstoja specialius rinkėjus. Tai parodė Merkinės paroda, kur sunešta tiek daug eksponatų ir kur yra atliktas labai didelis darbas.“ („Lietuvos aidas“, 1935-06-11, p. 3)

Reikia pastebėti, kad po šios, kaip ir po kitų Senovės dienų, iki 1938 metų suorganizuotų dar ir Dauguose, Prienuose, Seirijuose ir kitur, ne tik vietos muziejų, bet ir M. K. Čiurlionio galerijos rinkiniai pasipildė ne vienu eksponatu.

P. Galaunė buvo neabejingas ir Lietuvos kultūros paminklų likimui, išsaugojimui. Dar 1919 metais įsitraukė į veiklą

Kultūros paminklų apsaugos kursai Dubaklonyje. 1935 m. P. Galaunė stovi trečias iš dešinės.

Kultūros paminklų apsaugos kursai Dubaklonio kaime. 1935 m. P. Galaunė stovi šeštas iš kairės.

Valstybės archeologijos komisijos (VAK), kuri 1919–1921 metais taip pat rūpinosi Lietuvos kultūros turtų, išvežtų prieš Pirmąjį pasaulinį karą, sugrąžinimu į Lietuvą. Vienas iš VAK uždavinių buvo parengti senovės paminklų registratorius. Sugalvota rengti senovės paminklų apsaugos kursus, kuriuose klausytojams būtų išdėstomi paminklų apsaugos pagrindai, jie būtų išmokomi tokius paminklus aprašyti. Kursams paskirtas vadovauti Vladas Pryšmantas.

Senovės diena Dauguose. 1937 m. Iš kairės: A. Galdikas, D. Galaunytė, P. Galaunė, V. K. Jonynas.

Senovės paminklų apsaugos kursų dalyviai ne tik klausė teorinių paskaitų, bet ir kartu su dėstytojais dalyvavo praktiniuose užsiėmimuose. 1935 metų birželio 8–15 dienomis vyko į ekspediciją po Dzūkiją, talkino P. Galaunei bei Senovės dienų organizatoriams Merkinėje įrenginėjant liaudies meno ir etnografinių dirbinių parodą. Birželio 11 dieną ekspedicija lankėsi etnografiniame Dubaklonio kaime, kur inventorizavo kaimo sodybas, o po poros dienų iškeliavo į Liškiavą. Vadovaujami kursų dėstytojo P. Galaunės, mokėsi aprašinėti kilnojamojo ir nekilnojamojo bažnytinio paveldo objektus, tyrinėjo bažnytinius archyvus.

A. ir P. Galaunių namų-muziejaus archyve saugoma ne viena nuotrauka iš senovės paminklų apsaugos kursų ekspe-

Nemajūnų bažnyčia. Apie 1930 m. *Pauliaus Galaunės nuotrauka*

Nemajūnų bažnyčia. Apie 1930 m. *Pauliaus Galaunės nuotrauka*

Liškiavos bažnyčia. XX a. 4 deš. *Pauliaus Galaunės nuotrauka*

dicijos: tai ir ekspedicijos dalyvių, ir aplankytų vietų vaizdai. Daugumos nuotraukų autorius – P. Galaunė.

Kiek didesnis pluoštelis nuotraukų yra su Liškiavos bažnyčios vaizdais. Ir tai tikrai neatsitiktinai, – sakralinis paveldas buvo dar vienas P. Galaunės rūpestis. Jau 1924 metais, tapęs M. K. Čiurlionio galerijos direktoriumi, P. Galaunė ėmė viešai kelti bažnytinio paveldo apsaugos klausimą, ragino saugoti bažnyčiose esančias meno vertybes. Šiuo reikalu, tikėtina, nemažai tarėsi ir su broliu kunigu Jonu Galaune, ilgus metus dirbusiu Jiezno parapijos klebonu, kiek trumpiau – Nemajūnų bažnyčios kunigu.

1924 metais P. Galaunė parengė Švietimo ministerijos rašto Žemaičių, Seinų ir Vilniaus diecezijoms projektą dėl joms priklausančio kilnojamojo ir nekilnojamojo bažnytinio paveldo objektų apsaugos, spaudoje žėrė daug ir aštrios kritikos bažnyčios vadovams: „Mūsų kunigai ilgą laiką politikavo, kol visai nusipolitikavo. (…) Aišku, politikuojant negalima minėti praeities, tad ir godonės seniems bažnytiniams meno turtams.“ („Lietuvis“, 1926-09-10, p. 8)

Didžiulį rūpestį P. Galaunei kėlė „griaunamos, naikinamos be pėdsako stilingos varpinės, bažnyčios; vertingos freskos, kaip Jiezne, užtapomos (…)“. (A. ir P. Galaunių namų archyvas)

Tai tik keletas fragmentų iš turtingos P. Galaunės biografijos, per muziejaus archyve saugomas fotografijas siejančių jį su Dainavos kraštu. Neabejotinai tų sąsajų galima atrasti daug daugiau: nuo ramių vasaros poilsio akimirkų mylimame Punios šile iki asmeninių ir dalykinių kontaktų tiek tarpukariu, tiek pokario metais su įvairių meno, kultūros sričių tyrinėtojais, kolekcionieriais, bibliofilais, atspindinčių P. Galaunės kultūrinio, mokslinio akiračio platumą, nuveiktų darbų gausą.

Dr. Vidas Poškus

AUDRIUS JANUŠONIS: TARP SCILĖS IR DAILIDĖS

Pradžioje norėčiau glaustai supažindinti su esminėmis sąvokomis – savotiškais raktažodžių raktažodžiais.

Audrius Janušonis yra menininkas. Jo biografinių duomenų: pavyzdžiui, kur gimė (Butrimonys), kada (1968 metais), kur mokėsi ir studijavo (Alytaus dailės mokykla, Vilniaus dailės akademija), galop kokiose parodose ar simpoziumuose dalyvavo, netgi kokius prizus pasiėmė, laurus nuskynė – visa tai galima pamatyti internetinėse platybėse. Ne visais iš tų skaitmeninių tezaurų reikėtų pasitikėti, pats esu tai patyręs, kada *copy-paste* principu (net nepatikrinęs duomenų) vieną tapytoją tarptautinėje parodoje (jos kataloge) pristačiau kaip M. K. Čiurlionio meno mokyklą vos dvylikos metų baigusį vunderkindą, vėliau studijavusį tapybos restauravimą. Nė vienas iš tų faktų nebuvo tikras ir tikslus. Tikėkimės, kad A. Janušonio atveju bent kai kurie faktografiniai duomenys neprasilenkia su tiesa…

Scilė (arba Skila) antikinėje oikumenoje (geografijoje, mitologijoje ir vaizduotėje apskritai) yra pabaisa. Jos „kolegė“ – Charibdė. Tai graikų Odisėjas, o romėnų – Ulisas, plaukdamas namo, savo gimtojon Itakėn, išgarsino tą dvylikakoję, šešiakaklę, šešiagalvę (natūralu, nes kiek būna kaklų, tiek egzistuoja ir jų „priedų“ – galvų), aštriadantę (besipuikavusią net trimis sveikutėlių dantų eilėmis) būtybę. Kiti teigia, kad Scilė atrodė paprasčiau – žemutinė kūno dalis šuniška (turbūt reikėtų sakyti – kaip kalės), viršutinė – moteriška. Scilė gyveno oloje ant aukštos uolos. Charibdė – priešingame sąsiaurio krante, ant kitos uolos ir kitoje oloje. Jūreiviams ir keliautojams, tokiems kaip Odisėjas-Ulisas, iškildavo dilema, kurį blogį pasirinkti, nes vienas blogis būdavo blogesnis, kitas – dar blogesnis. Odisėjos herojus pasirinko Scilę kaip mažesnį blogį (Charibdė būtų paskandinusi visą laivą), paaukodamas toms šešioms galvoms lygiai tokį patį skaičių savo įgulos narių.

Nors ir norėtųsi išvengti asmeniškumų *ad hominem* ar *at locum* principu, neįmanoma nepastebėti, jog aptariamo menininko – A. Janušonio namelis kurortinėje Alytaus dalyje, šalia garsiosios Dailidės ežero (šiaip jis labiau primena paprastą balą, kur jam ten iki jūrų ar vandenynų!), kažkuo primena Itakę, kurion mūsiškis „jūreivis“ (manau, jog tai yra tiesiog bendražmogiškas, kolektyvinėje pasąmonėje egzistuojantis vyriškosios lemties archetipas) po savo klajonių yra prisišvartavęs it kokiame saugiame užutėkyje, ir tą pačią aukštą Scilės

Suvenyras. 2017 m. *Audriaus Janušonio nuotrauka*

Stalo žaidimai. Pilvakalbis. 2019–2020 m. *Audriaus Janušonio nuotrauka*

uolą, nes menininko darbinė vieta, studija (kaip ir gyvenamoji zona) iš tiesų įkurta ant minėto vandens telkinio pakrantės.

Dailidė, kaip visi puikiai žinome (bent jau tie, kurie turi šiokių tokių sąsajų su vienu Pietų Lietuvos miesteliu), egzistuoja net keliais pavidalais (tuo primindama graikų mituose savo kūniškuosius apvalkalus keitusį Protėją): 1) nusekusiu (nuo savo ankstyvojo gyvenimo dienų žinau, kad tokia yra turbūt alytietiškoji karma, tačiau bent kažkuri iš Dailidžių privalomai turi būti nusausinta, išdžiūvusi, melioruota); 2) euroremontiniu (įsisavinus pinigus tariamos ar tikros Nemuno senvagės formoms įgavus papudruotų šimtamečių, tų garbių ponių ir ponų, kurie savo ilgą gyvenimą bando pajauninti plastikiniais ir kitaip žibančiais niekučiais, charakterį) ir 3) nostalgiškuoju (tuo, kuris egzistuoja mūsų atmintyje sentimentaliuoju kūnu, – aš pats, pavyzdžiui, pirmąją Dailidę pamenu kaip vietą, kur išmokau čiuožinėti ant ledo, ir tai įvyko visai A. Janušonio namo papėdėje, o antrojoje, tuomet upeliu virtusioje, ir žaisdavau „robinhudus“, ir paišydavau, ir raudavau žoles šalia gyvenusios močiutės miesto sąlygomis dar auginamiems paršeliams.

Tad kas bendro tarp A. Janušonio, Scilės ir Dailidės?

Pradžioje išsiaiškinkime (ar dar labiau konkretizuokime), kuo Audrius yra panašus į Odisėją. Pats aptariamasis autorius gal net ir nesutiktų su tokiu lyginimu, tačiau aš pats, kaip atsitiktinis jo parodų žiūrovas (beje, tokia jau dalia, kad ne vieną šio menininko parodą esu pirmiausia patyręs per didelį ir šviesų vitrininį galerijos langą, o tik paskui, kitą dieną, įėjęs vidun), jau senokai esu susiformavęs nuomonę, jog jo darbų visuma yra kaip toji minėtoji oikumena. *Οικουμένη* – tai antikos pasaulio žmonėms žinoma, apgyvendinta pasaulio dalis. A. Janušonio darbuose esama to, ką pamaldžiaisias viduramžiais pavadintų *Summa*, o Naujaisiais, racionalaus Proto nušviestais laikais – *Enciklopedija*. Įvairios šio menininko artefaktų formos, skirtingi kūnai ir jų apvalkalai atstovauja bendražmogiškajam šio ir ano pasaulių pažinimui. Realybė (bet kas yra toji tikrovė – ar tik ne blankūs šešėliai požeminiuose šlaituose, anot Platono?) čia susidūrusi su mitiniu erdvėlaikiu. Tad A. Janušonis, kaip po pergalingojo Trojos karo namo grįžtantis helėnas, keliauja po salas ir archipelagus. Patiria nuotykių ir nušvitimų, neišvengiamai susiduria su skausmais ir praradimais. Odisėjui (kuris graikiškojoje tradicijoje įkūnijo gudrumą ir apsukrumą) dažnai pagelbėdavo aštrus protas ir jį globojančių dievų pagalba. A. Janušoniui, pripažinkime, kad esama ir to, ir to, dar kaip tikram galeros jūrininkui, vagoti žemiškojo ir žmogiškojo pažinimo jūras padeda ironijos irklas.

Salų ar archipelagų palyginimas čia pavartotas neatsitiktinai. Kiekvienas menininko objektas yra autonomiškas, jis gyvena savimi ir kontempliuoja save. Tartum Laistrigonija,

Parodos „Signalai ir Giesmės“ fragmentai. *Audriaus Janušonio nuotraukos*

Be pavadinimo. 2020 m. *Audriaus Janušonio nuotrauka*

Sirenos. 2020 m. *Audriaus Janušonio nuotrauka*

R.E.M. 2019 m. *Audriaus Janušonio nuotrauka*

Trinakrija, Scherija ar kuri nors Odisėjo aplankyta sausumos dalis vandenyne. Žiūrinčiajam ir bandančiajam suprasti pirmiausia reikia suvokimo ir stebėjimo būdu pralaužti semantinį dirbinio / kūrinio kiautą. Panašiai anais laikais būdavo perlaužiamos vyno amforų plombos. Tam, kad būtų patirtas falerniškojo vyno aromatui tolygus svaigulys ir malonumas.

Viena didžiausių salų, kurioje egzistuoja A. Janušonio vaizdinijos pasaulis, visgi yra minėtoji Scilė. Kuo tai pasireiškia? Žinoma, į akis krintančiu hibridiškumu. Turbūt retas šio menininko protagonistas nesudarytas iš skirtingų, kartais tiesiog akivaizdžiai nesuderinamų pradų, elementų. Koks nors Horacijus, tas sveiko antikos proto ir estetinio idealo formuotojas, A. Janušonio tartum nesuprastų: „Jeigu tapytojas galvą žmogaus ir arklišką kaklą / Jungt panorėtų arba pridaigstytų plunksnų visokių, / Ar sąnarių iš visur surinkęs, išdėstytų šlykščiai, / Taip, kad gražuolė puiki bjauria žuvimi užsibaigtų, – / Argi pažvelgę į tai, draugai, sulaikytumėt juoką?“ (Hor. De arte, 1–5, vertė Dalia Dilytė) Paradoksą ir įtampą slepia tai, kad anais laikais hibridinės, keistos būtybės atstovavo tik mitologinei, religinei sferai (kitais atvejais tai laikyta prasto skonio apraiška), o A. Janušonis tai lyg koks Odisėjas, sugrįžęs iš Hado karalystės, atgabena čia – į mūsų pasaulį. Tai, žinoma, tie jo sukurti kentaurai, chimeros, sirenos, tritonai, satyrai, maskaronai, nereidės, gorgonės, hesperidės, grajos, minotaurai, moiros, cerberiai, amorai ir kiti personažai kelia juoką (išprovokuotą paties autoriaus ironijos) savo neįprastumu, „netikroviškumu“. Kita vertus, ne veltui visa tai, kaip ir toji Scilė, įsigilinus, perlaužus prasmių ir reikšmių antspaudus, savo neordinarumu kelia pagrįstą šleikštulį ir baimę. Nes toks juk yra pasaulis.

Ir didžiausiu tokio teiginio įrodymu galėtų būti tas faktas, jog kitoje sąsiaurio pusėje yra ne grėsmingoji Charibdė, galinti pražudyti laivynus, o kur kas galingesnė Dailidė. (Žinoma, bet kuris Alytų pažįstantis pilietis tartų, kad kitame krante tėra Kurortas ir respektabilioji J. Basanavičiaus gatvė su sočiu grožiu žibančiais naujais namais.) Nepradėsime čia kritikuoti konkrečios vietos ir dabarties peripetijų, juolab kad A. Janušonio kūryba labiau orientuota į globalų universalumą, atsisakant bet kokių lokalių požymių. Visgi, remiantis asmenine patirtimi ir žinant, kai kuriuose alytiškių sluoksniuose iki šiol savotišku keiksmažodžiu veikia apibūdinimai „kaimietis“, „iš kaimo“ ir panašiai. Matyt, tokį kompleksą yra sukūrusi dar sovietinė aštuntojo–devintojo dešimtmečių vietinė imigracinė banga, nulemta dirbtinio urbanistinio sprogimo (kada Alytus iš tykaus miestelio tapo tartum didele, tačiau beveide „metropolija“, į save susiurbusia artimesnių ir tolimesnių vienkiemių, kolūkinių gyvenviečių populiacijas). Regis, A. Janušonio personažuose su neretai absurdo link krypstančiomis būsenomis ir situacijomis užfiksuota toji sociokultūrinė situacija…

Pasviręs horizontas. 2019 m. *Audriaus Janušonio nuotrauka*

Gal pritemptai, tačiau tose išsiviepusiose fizionomijose, išsipūtusiuose pilvuose, gestikuliuojamai išsirietusiose galūnėse matau ne tik antikinės tradicijos ar ezoterinės ikonografijos motyvus, bet ir konkrečios vietos prie Nemuno, t. y. Alytaus (kiekvienam save gerbiančiam alytiškiui *Omphalus* – „žemės bamba“ yra ne kur nors Delfuose, o būtent čia) piliečius ir gyventojus. Subtili visuomenės kritika… Bet gal jau čia sociologizuotas ieškojimas to, ko nėra…

Vis dėlto A. Janušonį (ir tas pats Dailidės ežerėlis su dar neiškirstais Alytaus pušynais tartum dar labiau suponuoja tokią mintį) drįsčiau pavadinti kaimietiškuoju menininku. Kaimietiškuoju lotyniškosios etimologijos prasme. Prisiminkime, kad išmirusioje kalboje „kaimietis“ būdavo apibrėžiamas *paganus*, tai yra pagoniškuoju, apibrėžimu. Audriaus mąstymas iš tiesų yra pagoniškasis – nuo jo antikinės tradicijos šaknų iki ikikrikščioniškai panteistinės pasaulėžiūros…

Bet gal tiksliau ir man pačiam labiau imponuoja tai, kad šalia Dailidės gyvenantis menininkas iš tiesų yra dailininkas. Remiantis Konstantinu Sirvydu ir jo 1629 metais sudarytu trijų kalbų žodynu, *dailos, dailės, dailumo* terminai lietuviškai anuomet žymėjo jokį ten grožį ar gėrį, o tiesiog amatininkišką gebėjimą, meistrystę.

Odisėjas, virtuoziškai gebantis praplaukti tarp Scilės ir Dailidės.

Dr. Margarita Janušonienė

ELVYROS TERESĖS PETRAITIENĖS PARODA „MOLINUKAI IŠ SENO SODO“

2020 metų spalio–lapkričio mėnesiais Alytaus kraštotyros muziejuje veikė žinomos menininkės Elvyros Teresės Petraitienės keramikos kūrinių paroda. Pastaruosius keletą dešimtmečių savo darbus autorė eksponuoja ne tik Lietuvoje (Merkinės informacijos centre, Varėnoje, Vilniuje, Kaune), bet ir Prancūzijos, Italijos, Rusijos, kitų šalių miestų muziejuose bei galerijose. Jubiliejinei aštuoniasdešimtmečio parodai ji pasirinko Alytaus kraštotyros muziejaus erdves – eksponuota apie pusšimtis įvairiu metu sukurtų skulptūrinės keramikos kūrinių.

Parodoje „Molinukai iš seno sodo“ pristatyti darbai išsiskiria nesudėtingomis formomis ir ypač raiškiu dekoru. Ir nors kiekvienas kūrinys yra unikalus, visus vienija dekoratyvinis pradas. Daugumą parodos darbų sudarė stilizuotos moterų – deivių figūros. Statiškos, frontalios, romios ir mąslios figūros rimtimi ir monumentalumu primena senųjų civilizacijų (šumerų, egiptiečių, senovės graikų) skulptūrų keliamą įspūdį. Kūriniuose juntama ramybė susijusi su lėtu, neskubriu kūrybos procesu: lipdoma lėtai, dekoruojama ilgai. Dekoras labai kruopštus ir subtilus: vietomis reljefinis, švelniai įspaustas į formos paviršių, bet dažniausiai – išgautas spalvotomis glazūromis, kaligrafiškai piešiant įmantriausius ornamentus. Apima jausmas, kad dekoravimas šiuo atveju – lyg savotiškas

Jorė. 2015 m. *Gintarės Markevičienės nuotrauka*

Aušrinė ir Vienaragis. 2013 m. *Gintarės Markevičienės nuotrauka*

Parodos fragmentas. *Gintarės Markevičienės nuotraukos*

ritualas, tarsi eilėraščių rašymas ant figūrų paviršių, apeiginis deivių aprengimas ir apsaugos suteikimas. Tai daug laiko ir kantrybės reikalaujantys procesai, išryškinantys būdingiausias molio savybes: plastiškumą ir gebėjimą transformuotis. Keramika – bene nenuspėjamiausias meninis eksperimentas, kita vertus, šios seniausios meno šakos galimybių spektras nepaprastai platus.

Parodos įtaigumą sustiprino per visą salės sienų aukštį šalia kūrinių eksponuotos išdidintos jų nuotraukos bei tekstai, pasakojantys apie E. T. Petraitienės biografiją, požiūrį į gyvenimą, kultūrinėje ir gamtinėje aplinkoje vykstančius procesus. Tie trumpi tekstai padėjo adekvačiau suvokti kūrėjos vidinį pasaulį – atvirą ir jausmingą.

E. T. Petraitienė gimė Panevėžyje 1940 metais. 1960–1962 metais mokėsi Kauno taikomosios dailės technikume, 1962–1967 metais studijavo Vilniaus dailės institute. Parodose dalyvauja nuo 1970-ųjų. Lietuvos dailininkų sąjungos narė. Po studijų iki pat nepriklausomybės atkūrimo dirbo monumentaliosios keramikos srityje, sukūrė daug įsimintinų keraminių pano ne tik Lietuvos, bet ir Rusijos, Estijos, Azerbaidžano ir kitų šalių pastatų interjerams. Tenka apgailestauti, kad, netoliaregiškiems savininkams stokojant išsilavinimo, daugelis jų sunaikinti įvairių remontų metu.

Žemyna. 2015 m. *Gintarės Markevičienės nuotrauka*

Žemyna. 2015 m. *Gintarės Markevičienės nuotrauka*

Kalnų atmintis. 1994 m. *Gintarės Markevičienės nuotrauka*

Vėliau autorė susidomėjo juodąja keramika, pastaruoju metu lipdo molio skulptūras, kurias vėliau gausiai dekoruoja geometriniais ir augaliniais ornamentais. Jau tris dešimtmečius E. T. Petraitienė gyvena ir kuria „Vienaragių šilo“ sodybo-

Bangpūtys. 2015 m. *Gintarės Markevičienės nuotrauka*

je Maksimonių kaime prie Merkinės. Iš pasisakymų įvairiuose interviu galima spręsti, kad šiai kūrėjai ypač svarbus artimas santykis su pirmaprade, gaiviališka, žmonių nesuniokota gamta, chtoniškas, giliai išjaustas santykis su senąja lietuvių mitologija. Gamta ir senoji baltų kultūra – pagrindiniai keramikės inspiracijų šaltiniai.

Apsigyvenusi Dzūkijoje, E. T. Petraitienė netruko tapti aktyvia Varėnos rajono kultūrinio gyvenimo dalyve. Iš prigimties smalsi, tvirtų pažiūrų, ji jautėsi sava šiame svetingame krašte, o jos sodybos durys visuomet atviros besidomintiems keramikos meno ir amato paslaptimis.

2007 metais E. T. Petraitienei įteiktas apdovanojimas už netradicinio verslo plėtojimą.

2011-aisiais išleistas menininkės kūrybą pristatantis albumas „Pažadintas Merkinės molis“.

2013 metais E. T. Petraitienei už keramikos tradicijų puoselėjimą, ypatingą tradicinio ir profesionalaus meno dermės jungtį, vienetinius, išskirtinius keramikos kūrinius Dalios Tamulevičiūtės profesionalių teatrų festivalio nominantams ir Varėnos krašto garsinimą Lietuvoje ir užsienyje buvo įteikta „Sidabrinė bitė“ ir Varėnos rajono savivaldybės kultūros premija.

Henrikas Gudavičius

KĄ PASAKOJA PETRAS RIMŠA

Petras Rimša iš Juozo Rimanto knygos „Petras Rimša pasakoja“ (1964 m.).

Sakoma, kad kiekvieno žmogaus gyvenimas yra knyga. Bet ji turi būti parašyta. Būna, kad kitas žmogus parašo knygą apie savo bendraamžį. Ir netgi susitaręs su tuo herojumi. Taip atsitiko, kai Juozas Rimantas daug kalbėjosi su skulptoriumi Petru Rimša. Ir atsirado labai įdomi knyga „Petras Rimša pasakoja“.

Pažvelkime į šio iškilaus menininko gyvenimo datas: 1881–1961 metai. Tarsi ir aišku, kad skaitydami šią knygą ne tiktai sužinosime žmogaus gyvenimo istoriją, bet ir pagausinsime žinių apie tarpukario Lietuvą. Labai įdomu, kaip menininkai sutiko, kaip pasveikino 1918-ųjų vasario 16-ąją. Deja. Nelabai aiškiai kalbama tiktai apie laikinąją Kapsuko valdžią. Ir čia pat – apie lenkų užgrobtą Vilnių. Betgi 1920 metais, dar iki lenkų invazijos, Vilniuje buvo atidaryta lietuvių menininkų paroda. Ir štai šį laiką P. Rimša vadina „Pokario Lietuva“. Nėra nė žodžio apie vasario 16-ąją… Skaitau ir galvoju: gal knygoje trūksta puslapių? Kaip pasakojant apie svarbius to meto kultūros reiškinius nepaminėti, kad visa tai jau vyksta nepriklausomoje, demokratinėje Lietuvos respublikoje? Žiūriu į knygos išleidimo metus: 1964-ieji. O juk tai irgi virsmo metai. „Neklystančios“ Komunistų partijos pirmąjį sekretorių Nikitą Chruščiovą, dažniausiai vaizduojamą besišypsantį ir kur nors keliaujantį, netgi į Jungtines Amerikos Valstijas, arba kur nors paleidžiantį taikos balandį, keičia Leonidas Brežnevas, visada impozantiškas, rūsčiai žvelgiantis ir pasipuošęs ordinais už karinės Sovietų Sąjungos galios stiprinimą. Tai gal būtent tais metais, kai atspausdinta knyga „Petras Rimša pasakoja“, sustiprėjo cenzūra? O gal griežta savicenzūra buvo ir tuo metu, kai knygą ruošė spaudai? O gal jau be P. Rimšos žinios dingo kai kurie puslapiai? Galime spėlioti, bet kaip svarbu perspėti jaunuosius skaitytojus, kad jie, skaitydami tų metų prisiminimus, būtų atidūs ir kritiški.

O prisiminimai iš tikrųjų labai įdomūs. P. Rimša – savamokslis talentas. Tobulino tą prigimtinį talentą Krokuvoje, Paryžiuje ir net Peterburge, bet prisipažįsta, kad jokios mokyklos nebaigė ir diplomo neturi. Jis daug keliavo, aplankė turbūt visas Europos šalis, su savo parodomis buvo ir Amerikoje. Bendravo su Antanu Vivulskiu, Auguste`u Rodinu, Nikolajumi Rerichu, bendradarbiavo su Baliu Buraču, Vydūnu, Petru Kalpoku, Pauliumi Galaune, Antanu Žmuidzinavičiumi, Mikalojumi Konstantinu Čiurlioniu, ne kartą diskutavo su Gabriele Petkevičaite-Bite, Žemaite. Kūrybiškiausias P. Rimšai buvo nepriklausomos Lietuvos laikotarpis (1918–1940), kai sukūrė svarbiausius, tikrai chrestomatinius darbus – „Lietuvos mokykla 1864–1904“, „Artojas“, „Vilnius – Lietuvos sostinė“, „Žemaitė“. Bet dvi šio savamokslio *skaptoriaus* drožinėtos lazdos buvo rodomos Paryžiuje, pasaulinėje parodoje, jau 1900 metais. Tai, matyt, ir patvirtina, kad šis skulptorius buvo savamokslis talentas, drožinėti išmokęs iš tėvo. Tuo metu Suvalkijoje ne tiktai lazdos buvo puošiamos liaudiškais raštais, bet ir mediniai kibirai. Ir nereikėjo tada jokių kaltų, užteko peiliuko. Net mediniai smuikai buvo daromi peiliuku… Vėliau G. Petkevičaitė-Bitė skatino P. Rimšą nenutolti nuo savo vargo, kurti tai, kas jaudina mus iš vaikystės.

P. Rimša yra suvalkietis, bet labai mėgo Dzūkiją. Artimiausias jo bendramintis ir bendražygis A. Žmuidzinavičius buvo

dzūkas, jo tėviškė – Seirijai. Jie abu daug keliavo, ir skaitant tuos kelionių aprašymus, aiškėja knygos „Petras Rimša pasakoja“ privalumas, palyginti su kitų autorių prisiminimais ar memuarais: pokalbis visada yra geriau nei monologas. Gyvai, jausmingai pasakoja P. Rimša, o J. Rimantas sugeba taip ir užrašyti. Kaip jaučiasi šiuose pokalbiuose, kad P. Rimša yra kaimo vaikas, jis ir po daugelio metų visus menininkus vadina *skaptoriais* ir *teplioriais*. Štai kaip prisimena savo tėviškę P. Rimša: „Mano tėvas sakydavo, vagiuotai arsi, dirsių duoną valgysi… O man arti būdavo tolygu ką lipdyti, įkūnyti mintį, jausti naujo derliaus palaimą. Ir iš tikrųjų – kiek džiaugsmo turėdavau, kai visame lauke gulėdavo vaga prie vagos. Kaip rėžte nurėžtos. Tuomet, būdavo, pasigėri savo išaustu kilimu, paglostai bėrį, ir namo, linksmas palieki dirvą.“

Kai P. Rimša sugalvojo kurti „Artoją“, reikėjo pavaizduoti ne plūgą, o arklą. Tuo metu Suvalkijoje jau visi arė plūgais, arklą skulptorius rado savo tėvo sodyboje, saugiai pakabintą prie klėties… Visa P. Rimšos biografija rodo, kaip jis vis sugrįžta į savo tėviškę. Nors svarbiausias skulptūras liedina Vokietijoje ar Šveicarijoje. Lietuvos senovė skulptorių visada jaudino. O juk matė, kad kituose Europos kraštuose ūkinė ir kitokia pažanga labai palengvina valstiečio darbą, palengvina gyvenimą. P. Rimša tarsi negeidė sau to lengvesnio gyvenimo. Bet kaip jaudinosi, kad gražiausiuose mūsų miesteliuose ir istorinėse gyvenvietėse prie Nemuno kiaulės knisa pilių pamatus. Ir Kauno priemiesčiuose tuo metu buvo dar daug *dvoklino*, ir Dusetose, ir Rusnėje. P. Rimša matė visą Lietuvą ir nesuprato, kaip žmonės, jau išbrendantys iš skurdo, nesugeba apsikuopti ir apsišluoti: „Pasigrožėti galima nebent ten, kur žmogus neįsikūręs.“ P. Rimša daug galvojo apie dvasinį žmogaus tobulėjimą, jis žavėjosi Vydūnu, nors suprato, kaip sunku juo sekti. Sunku būti asketu. Todėl ir į Vydūno dramų spektaklius žmonės nėjo.

Truputį prieštaringas buvo P. Rimšos gyvenimas (dabar sunku paaiškinti, kodėl draugavo su Vladu Grybu), bet visada jis pirmiausia galvojo apie kūrybą. Ir kartais net demonstratyviai vengė darbų, kur nebuvo vietos kūrybai. Ir J. Rimanto knyga apie šį skulptorių turbūt išsiskiria iš kitų biografinių ar memuarinių knygų. Ir štai kas čia svarbu: visi tokie leidiniai jau yra bibliografinės retenybės. Kas dar savo bibliotekoje gali turėti P. Galaunės „Muziejininko noveles“ ar A. Žmuidzinavičiaus „Paletę ir gyvenimą“? Tokia pat retenybė yra ir J. Rimanto „Petras Rimša pasakoja“. Reikėtų paieškoti kultūrai neabejingų mecenatų ir pakartoti šitokių knygų leidimus. A. Rodinas ir Romainas Rollandas mums svarbūs tiek, kiek svarbūs visam pasauliui, o „mūsų vargas“, kaip sakė G. Petkevičaitė-Bitė, mums turėtų labiausiai rūpėti.

LAIVELIU NUO JAŠIŪNŲ IKI JURBARKO

Kovo 10 dieną, pasitinkant Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 30-metį, Dzūkijos nacionalinio parko „Šalcinio“ svetainės galerijoje buvo atidaryta Alytaus kraštotyros muziejaus paroda „Vandenų kultūrinė atmintis: gyvenimas prie Nemuno“. Ekspoziciją papildė knygų paroda apie Didžiąją mūsų upę – apie tą jau nutolusį gyvenimą, kurį atspindi seniausios knygos, ir apie dabartinį jau naujovišką buvimą prie upės, bet vis dar prisimenant, koks svarbus Nemunas buvo mūsų tėvams ir seneliams.

Alytaus kraštotyros muziejaus Istorijos skyriaus vedėja Vilma Jenčiulytė prisiminė, kaip sekėsi sukurti fotografijos darbų parodą, o gamtininkas dr. Mindaugas Lapelė papasakojo, ką reiškia gyventi ir kurti prie Nemuno. Pamatėme gražių, netikėtų vaizdų. Ir savotiškų atradimų. Lenkų ir baltarusių proza bei poezija apie Nemuną visiems šiek tiek girdėta, o pasirodo, kad ir garsioji rusų poetė Ana Achmatova taip pat minėjo mūsų Nemuną. Daug aiškesnis pasidarė ir Stepono Kolupailos raštuose minimas toks Didžiosios mūsų upės apibūdinimas: „naminė mano upė“. Taigi būtent tokie yra Adomo

Koplytėlė Dargužiuose kelių sankryžoje buvo pastatyta 1876 m. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka, 2014 m.*

Valkininkų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia buvo pastatyta 1837 m. Tokią ją matė ir Petras Rimša su draugais. Tik tuo metu bažnyčia nebuvo paslėpta tujų ir eglių, o švietė visu savo grožiu. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka, 2017 m.*

Mickevičiaus žodžiai. Ir Lietuva šiam pasaulinio garso poetui yra mielesnė už sveikatą, ir Nemunas labai gražiai pavadintas.

Dar daug buvo gražių prisiminimų ir vaizdų apie Nemuną, o pokalbio pabaigoje Algimantas Černiauskas priminė, ką rašė filosofas Romualdas Ozolas „Dainavos“ žurnale: Nemuną reikia ginti, būtina jį apginti kaip nacionalinę upę, kai kėsinasi ją tvenkti tie, kurie galvoja tiktai apie naudą sau. Knygas parodai paskolino Merkinės biblioteka, Černiauskų šeima, M. Lapelė. Visos knygos svarbios, bet mano dėmesį patraukė 1964 metais išleista „Petras Rimša pasakoja“. Knygą Algimantui padovanojo Aušra ir Jonas Jurašai. Dabar tai yra bibliografinė retenybė. Autorius J. Rimantas mums lyg ir negirdėtas, betgi knygoje svarbiausi autentiški skulptoriaus P. Rimšos prisiminimai, ypač iš tarpukario Lietuvos gyvenimo. O kelionė Merkiu ir Nemunu svarbi mums jau vien todėl, kad čia – Dzūkija. Tik žemiau Kauno prasideda Suvalkija. Beje, P. Rimša yra suvalkietis, o Dzūkiją labai mėgo. Šių prisiminimų autoriaus bendražygiai gamtininkas Tadas Ivanauskas ir dailininkas A. Žmuidzinavičius taip pat yra daug rašę apie Dzūkiją. Profesoriaus T. Ivanausko raštai jau seniai mums gerai žinomi, o dailininko bei muziejininko A. Žmuidzinavičiaus knygą „Paletė ir gyvenimas“, matyt, reikėtų vėl prisiminti – ten gražiai aprašytas Čepkelių raistas ir kitos unikalios Dzūkijos vietovės.

Valkininkų bažnyčios fasadas. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka*

(…) Nuo Rūdninkų jau pavakare leidomės žemyn. Kiek skubėjome, kad nakvynei pasiektume medininką. Iki nuplaukėme kokius aštuonis kilometrus, saulė buvo jau ir miegot nuėjusi. Pamatęs neįprastus svečius, medininkas neįsileido, ir mes dainuodami plaukėme tolyn. Upė kaip tyčia nepaprastai vingiuota. Paplaukę gal kilometrą, o gal du, žiūrime, kad mes vėl atsidūrėme prie to paties medininko, tik iš kitos pusės. Plaukiame toliau, ir tiek. Gyventojų nematyti: tik miškai ir miškai. Bet staiga – mažas kaimelis. Pasiunčiam moteris žmonių kelti. Joms pasisekė: nakvynei gavome visą svirną. (Didele

valtimi plaukė P. Rimša, taip pat T. Ivanauskas ir A. Žmuidzinavičius su žmonomis – red.)

(…) Pirčiupiai ir Dargužiai – du kaimai pakeliui į Valkininkus. Jie mums paliko nepaprastai malonių įspūdžių. Šių vietų dzūkai, pamatę neįprastus svečius, niekuomet neužskleę durų. (…)

Atvažiavus į Pirčiupius, pasipylė kvietimai paviešėti.

Pergulėkite mūsų sodžiuje, – kalbėjo. – Rytoj nuvešime į Valkininkus.

Nesutikę nakvoti Valkininkus pasiekėme vakare. Buvo šeštadienis. Jaunimas būriavosi ir dainos aidėjo. Miestelis plačiai garsėjo parapijos choru, kurį vedė vargonininkas B. Valušis. Jis turėjo apie šimtą narių, tokių rinktinių tyrabalsių, pasiaukojusių ir mėgstančių dainą, kaip tik dzūkai mėgsta. Mums iš Vilniaus išvykstant kažkas kalbėjo:

Būti Valkininkuose ir nepasiklausyti choro, tai jau nedovanotina.

Mes gal kiek ir pataikėme, kad sekmadienį Valkininkuose būtume. Ryto metą visi ir sugužėjome bažnyčion. Choras pasirodė esąs nepaprastai darnus. (…) Privaišinę mieli dzūkai pridėjo kelionei kiaušinių ir lašinių. Bet kai norėjome užsimokėti, neleido net kalbėti. Iš kur tas dzūkų geraširdiškumas?

Nepaprastai smagu buvo Merkiu plaukti. Tik tie sieliai gerokai erzino. (…)

Jūs nepažįstate Gudų girios, – apgailestaudamas kalbėjo T. Ivanauskas, kai nuo Ūlos leidomės Merkiu link Grūdos, atvingiuojančios nuo Marcinkonių.

(…) Tik paminėk, ir Tadas ilgai pasakos apie Gudų girią ir čia patirtus nuotykius, nupieš kaip poetas puikius jos gamtovaizdžius, prisimins, kaip, XIX amžiaus gale vykdamas atostogų arba grįždamas po jų į Varšuvą, arkliais apie šešiasdešimt kilometrų važiuodavo į artimiausią Pariečės stotį. Neužmirš net pridurti, kaip skambėdavo skambaliukas, pririštas prie arklio pavalkų, kaip tamsiomis naktimis tekdavo važiuoti su deglais. Tuomet galva būdavusi pilna fantastiškiausių vaizdų. (…)

Merkinė – didžiausia gyvenvietė mūsų kelyje į Nemuną. Miestelis atrodė gerokai suvargęs, bet jo istorija labai turtinga. Žinoma, kad čia nuolat lankydavosi didikai ir karaliai. Merkinėje lankėsi Jogaila (1418 ir 1421 m.), karalius Vladislavas Vaza (jis čia 1648 m. ir mirė peršalęs medžioklėje), rusų imperatorius Petras Didysis (1707–1708 m.) ir kiti. Visus traukė nepaprastai gražios apylinkės. Čia daug istorijos ir poezijos. Kraštas turtingas piliakalniais. Be Merkinės piliakalnio Nemuno, Merkio ir Stangės upių santakoje, dar žinomi Dubaklonio, Burokaraisčio ir Balynės. O kiek padavimų. Rieškučiomis juos sėmė Vincas Krėvė ir dar neišsėmė.

Dzūkai – savito charakterio žmonės. Juos nuo kitų lietuvių skiria tarmė, papročiai, turtinga liaudies kūryba. Nors jie užima palyginti didelį lietuvių gyvenamą plotą, tačiau jų kultūriniai turtai anuomet ar ne mažiausiai buvo pažįstami. Mat iš pačių dzūkų ilgai nebuvo kas jais domėtųsi. (…) Dzūkų buitis buvo prastesnė negu kitų lietuvių, daugiausia gal todėl, kad žemės

Įspūdinga Vilniaus gatvė Valkininkuose. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka, 2017 m.*

Merkio ir Nemuno santaka. *Algimanto ir Mindaugo Černiauskų nuotrauka, 2014 m.*

prastesnės. (…) Dzūkų pastatai, nors ir miškuose daugelis gyveno, buvo menkutėliai. (…) Duoną jie nors gražią valgo, bet turi ją tausoti. (…) Dėl to paties konservatyvumo, tapusio kietu kevalu, šviesesnei minčiai patekti į dzūko pastoges buvo be galo sunku. Bet jau labai nepaprasta, ir reikia daug kartų kartojus pasakyti: iš visų lietuvių stipriausias, šilčiausias ir gražiausias bendruomenės jausmas yra dzūkuose. Dzūkas paslankiausias padėti, sušelpti, nuraminti. Jis visuomet su tavim pasidalins paskutiniu kąsniu. Nemoku pasakyti, iš ko tai plaukia, bet tokie giliai humaniški žmonių santykiai man krito į akis.

Sudie, Merky, sveikas, Lietuvos upių tėve! – tokiais šauksmais mes įplaukėme į Nemuną ir pasukom pasroviui.

Po Merkio Nemunas mums pasirodė toks milžinas, jog išsyk pasidarė jo lyg ir baugu. Bet greit pripratom, mūsų nebegąsdino jau sieliai. Čia tiek daug erdvės, bet vis dėlto maža intymumo ir kažkaip šalčiau, negu plaukiant nedidelėmis upėmis. (…) Netoli Merkinės į Nemuną iš dešinės pusės įsilieja Strauja. Nedidelis tai upelis, tekąs iš Ilgio ežero, bet ne pagal jį slėnys, keleriopai platesnis už Nemuno. Ir būtinai jis atkreipia keleivio dėmesį. Be kitko, kaip tvirtina geologai, tai rodą, kad apledėjimo amžiuje Nemuno pirmtakai savo vandenis varę į Nerevą ir Vislą, o dabartinė Nemuno vaga žemyn nuo Straujos iki Ragainės kalnagūbrio buvusi daugelio ežerų kaskada. Tik ledynams ištirpus ir žemės paviršiui kintant, senasis Nemuno aukštupys radęs kitą kryptį pro Gardino aukštumą į Šiaurę, apytikriai dabartine Nemuno tėkme.

Nemunas turi didelę istoriją. Ir jis kažką mums kalbėjo. Tik, deja, tuomet mes mažai supratome. O gamtos reiškinių istorija įdomi kaip ir kultūros. (…) Dešiniajame Nemuno krante užtikome versmių su sūroku vandeniu. (…) Nemuno juosta tarp Nemunaičio ir Alytaus – viena gražiausių mūsų kelyje. Ja plaukėme stačiai vaizdus gerdami. Čia krantai aukšti, apaugę miškais. Štai ir trijų lelijų miestas. Taip kartais vadinamas Alytus pagal herbą, kurį jis gavo, jam suteikus savivaldybės teises (1775 m.).

Juozas Rimantas. Petras Rimša pasakoja, Vilnius, 1964.

Andra Kavaliauskaitė

„9.18“ – APIE MEILĘ, KURIOS ALKSTAME

Dmitrijaus Matvejevo nuotrauka

Mane daug kas vadina Žveju. Nors neturiu meškerės ir nemėgstu žuvies. Bijau vandens. Juo mėgaujuosi tik iš tolo. Man jis be galo gražus, kvepia, turi nuostabų balsą, bet jo giluma mane gąsdina.

Labai daug ko bijau. Ypač žmonių. Todėl su jais labai daug bendrauju.

Nebendraučiau, bet jie patys pas mane ateina. Kartais nuo jų pabėgu. Bet greitai pasiilgstu. Pasiilgstu to, ko bijau…

Turiu ydą: man labai patinka šypsotis. Nors nemoku. Gražiai.

Turiu dar vieną ydą: dievinu apsikabinimus. Tą tai moku. Ir tą galiu daryti bet kur ir bet kada. Žmones tai gąsdina. O man – kelia šypseną, nors šypsotis dar neišmokau. Gražiai. Yra manančių, kad esu bitininkas. Mano rūbas jiems kažkodėl primena bičių piemenį.

Taip. Aš esu Piemuo. Žvejys. Bitininkas. Mano medus – žmonių istorijos, išpažintys, atleidimai ir susitaikymai. Mano avilys – širdis. Pasirodo, į ją ne taip jau ir sunku įskristi. Daug kas suglumsta, nežino, kokia mano lytis. Aš ir pats nežinau. Man užtenka to, kad esu žmogus.

Kosmonautas, sako žmonės… Nors kosmose nesu buvęs ir, tiesą sakant, nenorėčiau. Bijau ne tik gylio, bet ir aukščio. Man ten būtų per aukštai.

Bijau mirties. Ne dėl to, kad nebebūsiu čia, o dėl to, kad TEN man tikrai per aukštai. Todėl kiekvieną dieną bandau užlipti vis aukščiau, kad TEN nebūtų taip baisu.

(Ištrauka iš Žvejo monologo)

Karantino rankos palytėtas laikas buvo toks, kai paviršiniai dalykai neteko galios ir ne vienas mūsų stabtelėjęs stipriai sugrįžo prie esmės. Tarsi būtume gyvenę šiltnamyje, pro kurį praskriejo netikėto galingumo uraganas, paskui save nutempdamas milijardus kilometrų siekiančią plėvę. Langai dužę, atsirado skersvėjis, darosi šalta… Taip norėtųsi prisiglausti vienam prie kito, kad būtų saugiau, kad būtų šilčiau, bet ir tą darant bent akimirksnį tampa nejauku: o kas, jeigu?.. – sako Alytaus miesto teatro aktorė ir režisierė, „Auksinio scenos kryžiaus“ laureatė Andra Kavaliauskaitė, rugsėjo 3-iąją pristačiusi spektaklio premjerą paaugliams „9.18“, prie kurios kūrybinio proceso dar kovo mėnesį kvietė prisidėti visus norinčius Lietuvos paauglius (N-16).

– Kai kurie teatrai karantino metu savo spektaklių įrašais dalijosi internete, repeticijos buvo sustojusios, niekas nežinojo, kada bus galima grįžti į sceną ir tęsti pradėtus būsimų premjerų statymus… Kaip tu dienų kontekste jautėsi kuriantysis?

– Aš pati šį laikotarpį priimu kaip stiprų ženklą mums visiems sustoti. Nebelėkti aklomis. Puikus laikas atsimerkti ir pamatyti ne tik šalia esančius, kuriuos per skubą pamiršdavome, bet ir save. Labai noriu tikėti, kad visą šį laiką po šimtmečio mūsų proanūkiai įvardys kaip sukrečiančią pasaulinę dovaną, kuri nuo žmogaus aklos sielos nuplėšė raiščius. O… alkis kūrybai, atviram bendravimui niekur nedingo. Jis tapo dar stipresnis. Ir būtent šis alkis atvedė iki šito kelio, kuriame esu.

– Spektaklis „9.18“ – trečioji dalis Jūsų sumanyto socialinio triptiko, gvildenančio nutylimas, bet itin sudėtingas ir skaudžias problemas. „Seen“ kalbėjo apie valgymo sutrikimus ir kūno kultą, „Ki(t)okia“ atskleidė ankstyvo nėštumo, abortų temą. Visos jos lydimos aplinkos patyčių ir visuomenės noro jų nematyti, nepastebėti. Kokią temą atveria „9.18“?

– Apie neišmylėtus vaikus. Šiandien taip norisi kalbėti šviesiai, apie tyrus ir jaukius dalykus, bet kurdama naują spektaklį iš paauglių išgirdau tokių istorijų, jog buvo sunku patikėti, kad tai išties egzistuoja ir beveik kiekvienądien vyksta šalia mūsų. Aš suprantu, kad šiandien pagrindinė ir pasaulinė tema yra viena, ja mes sujungti ir suvienyti, bet nori nenori sugrįžtu prie kalbintų paauglių ir pasidaro neramu: kaip jiems dabar? Ar jie turi su kuo pasikalbėti? Ar tikrai šiandien kreipsis pagalbos, jeigu ir vėl šeimoje kils smurto banga? Juk uždaromos durys ne tik tų namų, kuriuose jauku ir saugu, tiesa?

– Kodėl buvo pasirinkta būtent ši tema?

– Keliaudama su monospektakliu „Seen“ po Lietuvos mokyklas, mažuosius ir didžiuosius mūsų miestus, sutikau išties nemažai paauglių, kurie prieidavo, apkabindavo ir atvirai kalbėdavo apie tai, kas jiems kelia nerimą, kas skauda, kas padeda eiti į šviesą ir nepasiduoti. Ne vienas yra klausęs, ar parašysiu knygą, ar sukursiu spektaklį viena arba kita tema. Ir tai, kad šiuo metu kuriame apie neišmylėtuosius, nėra atsitiktinumas: po spektaklio vienas vaikinas kantriai laukė, kol merginos, apkabinusios mane, išsiskirstys, tuomet atsargiai priėjo ir virpančiu balsu paklausė: ar kalbėsite apie prievartaujamus vaikus? Tąkart sustingau, nes jau buvau pasitvirtinusi būsimo spektaklio temą ir ji buvo būtent ši. Tik nemaniau, kad kūrybine komanda taps patys paaugliai, o pjesė bus kuriama iš jų tikrų istorijų. Šįkart ir vėl nesirėmiau literatūrine medžiaga, kurią išrašė pripažinti pasaulio kūrėjai, rėmiausi tikru gyvenimu, kurį gyvena mūsų *laukų ir betono vaikai*.

Išklausiusi pirmųjų paauglių istorijas turėjau bent trumpam stabtelėti. Aš nesupratau, kaip jie visa, ką išgirdau, pakelia. Jų gyvenimas – didžioji sporto salė, kurioje kilnojami

milžiniški svarmenys, o abonementas kartais mokamas net gyvybe. Jų istorijos, jų atvirumas, jų pasitikėjimas ir yra ta vertingiausia literatūra, kurios man šiandien stinga. Noriu girdėti tiesą, ne burbulus, kuriuos kažkas sukūrė, nes yra genialus. Ne šiame etape. Noriu girdėti žmogų. Noriu, kad jų patirtys būtų veidrodis kitam. Noriu kalbėti paaugliams jų kalba.

Kai surinkau dokumentinę medžiagą ir pamačiau, kad joje nugulė sunkiasvorės (prievartos, fizinio ir psichologinio smurto, alkoholizmo, begalinio noro būti mylimam, kovos už artimą) temos, supratau: reikia ieškoti šviesos tame, kas surinkta. Dabar atėjo etapas, kai ieškome istorijų, kada kaip tik norima kažkam padėkoti, nes jo / jų dėka jautėmės mylimi tada, kada pasaulis nemylėjo. Ieškoti, kas mus džiugina. Ypač dabar, kai esame kvadratinėse dėžutėse. Kas mums yra meilė šiandien? Kuo džiaugiasi mūsų vaikai? Ko jiems stinga? Apie ką jie svajoja? Kas jiems skauda? Apie ką nutylime, nors norisi kalbėti? Kas vyksta namuose, kai priverstinai užsiveria jų durys? Ilgai svarsčiau, kaip judėti toliau, ir vienąryt gaunu žinutę: *Labas, Andra, planavome turėti su Tavimi dirbtuves, ar vis dar įmanoma? Online? Mes labai norime dalyvauti Tavo spektaklio kūrybiniame procese, ką daryti?* Taip gimė mintis nuotoliniu būdu kviesti savomis patirtimis pasidalyti ir dalyvauti spektaklio kūrimo procese ne tik trijų mokyklų aukštesniųjų klasių moksleivius, bet burti juos iš visos Lietuvos. (Tyla.) Ką gali žinoti, gal vienądien pasibelsime ir į Jūsų duris, sakydami: *Labas vakaras, skambino Jūsų sūnus, norėjo, kad pasektume Jums pasaką.*

– Pasaką?

– „9.18“ talpina šias siurrealistines pasakas: „Trys seserys“, „Generolžudys“, „7 rudenys, pavasariai, vasaros ir 6 žiemos“, „Tiltai“, „Kvėpavimas į delnus“. Vieno monospektaklio metu nuskamba dvi, taip suteikiant žiūrovui galimybę ir kitąkart susitikus su Žveju išgirsti likusias, dar neišgirstas. Taip pat šiuo metu kuriamas interneto puslapis www.918.lt, kuris taps mūsų sukurto ir kuriamo Žvejo namais. Čia žiūrovai galės bendrauti su Žveju, dalytis istorijomis, patirtimis, matyti jo kelionę, o prireikus sušukti: man reikia pagalbos! Labai tikiu, kartu galime išties labai daug. Esu dėkinga kiekvienam papasakojusiam savą istoriją ir tiems, kurie iš tų istorijų suverpė tai, kuo tyliai didžiuojamės, tad negaliu nepadėkoti kompozitoriui Adui Gecevičiui, vizualizacijų autorei Violetai Mackialo, choreografei Miglei Praniauskaitei, kostiumų dizainerėms „Between LAB“, fotografams Dmitrijui Matvejevui ir Miško Motei.

– Ar nebijote, kad kvietimas išsipasakoti gali virsti karštąja linija?

– Labiausiai bijau, kad tie, kuriems dabar reikia mūsų pagalbos, tyli ir bando ramiai išgyventi dar vieną dieną. Aš kaip tik noriu, kad mūsų vaikai žinotų, jog jie turi su kuo pasikalbėti, kad ir kas nutiktų. Man tai labai svarbu. Kaip žmogui. Kaip moteriai. Kaip būsimai mamai ir kaip kuriančiam žmogui. Kaip tam vaikui, kuriam išklausančiojo kažkada pačiai labai reikėjo.

– Kur bus galima susipažinti su Žveju ir „9.18“?

– Visų pirma visi laukiami premjeroje rugsėjo 3 dieną Alytaus miesto teatre. O po jos spektaklis iškeliaus į gastroles. Labai tikiuosi ir mūsų komandai linkiu, kad „9.18“ – „Seen“ trečiasis brolis nukeliautų tokį pat gražų kelią kaip pirmasis, kad aplankytų kuo daugiau Lietuvos mokyklų, susipažintų su kuo daugiau paauglių. Kad spektaklis keliautų iš lūpų į lūpas, skleisdamas žinią: niekas neturi teisės mūsų skriausti.

Labai laukiu to momento, kada vėl galėsime keliauti su spektakliais, kai, išgirdę: ar tikrai važiuojate su spektakliu pagal Kultūros pasą net į kaimelį, drąsiai ir tvirtai atsakysime: žinoma. Be galo džiaugiuosi, kad turime galimybę aplankyti ne tik didžiuosius miestus, bet ir tuos, į kuriuos profesionalus teatras itin retai keliauja. Nepaprastai gera nešti žinią, kuria ne tik tikime, gyvename, kvėpuojame, bet kuria tiki ir tie, kuriems ji nešama. Tai didelė dovana, už kurią esame atsakingi. Belieka palinkėti visai komandai, teatrui rasti jėgų ir daryti visa, kad kuo stipriau, kuo tvirčiau tą būsimą kelią nukeliautume.

Kiekvieną norintį pamatyti bet kurį triptiko spektaklį raginu nedvejoti, susisiekti su mumis, mes tikrai rasime būdą, kaip Jus aplankyti. Ir ne, čia ne reklama. Nebent… širdies reklama ir raginimas neužgniaužti savų norų, jais pasidalyti. Mums nesvarbu, kur žiūrovas gyvena, mums svarbu, kad jis norėtų girdėti, klausyti, būti, jausti ir kalbėti(s).

Kaip dabar menu vienas gastroles, kurių metu keliavome į mažą miestelį. Mokytoja pasikvietė mus, kad mokyklos merginos pamatytų mūsų „Seen“. Turėjome nuostabų pokalbį ir ypatingai nuskambėjusį spektaklį, po kurio sulaukėme žinios: gal galite atvažiuoti dar kartą, spektaklį nori pamatyti mokytojai ir paauglių tėvai. Su nerimu grįžome, nes nežinia, koks tikslas šio kvietimo, nes būta visko kūrybiniame procese. Laukiame spektaklio pradžios, matome, kad žiūrovai net netelpa į salę, kad jų kur kas daugiau, nei minėta. Galiausiai pasisveikinu ir suprantu, kad turėsime dar vieną ypatingą pokalbį. Taip ir buvo.

Tokie susitikimai – neįkainojama dovana. Dėl tokių susitikimų, tokių pokalbių, žiūrovų ir kuriame. Todėl visad sakau: mums nesvarbu, kur gyvenate, mes galime atvykti bet kur, svarbiausia, kad tie, pas kuriuos vykstame, norėtų to susitikimo, pabuvimo drauge, pokalbio.

Dmitrijaus Matvejevo nuotrauka

O su Žveju tikrai linkiu susipažinti daugumai. Tam, kad pradėtume kalbėtis ne vien apie rožinius dalykus, bet ir apie tuos, kurie skauda. Ne tam, kad pasidalytume, koks gyvenimas sunkus ir niekinis, atvirkščiai – tam, kad ieškotume kelio, kaip apginti tuos, kuriems mūsų prieglobsčio, globos, pagalbos labai stinga. Kurdama spektaklius kviečiu ne liūdėti ir verkti, kviečiu kalbėti(s) ir kartu ieškoti kelių… į bent šiek tiek šviesesnį ir saugesnį rytojų.

Žmonės dažnai nori paklausti, bet tyli.
Žmonėms skauda, bet tyli.
Nori pasakyti kažką gražaus, bet tyli.
Nori atsiprašyti, apkabinti, bet…

Bet tam esu aš ir mano Medelis, kad iš tų tylų suverptume garsą.

Niekas neturi teisės mūsų skriausti. Niekas neturi teisės mūsų įtikinėti, kad mes privalome su viskuo susitaikyti ir tylėti. Kartais net skaudžiausius dalykus reikia įžodinti, nors neretai žodžių pristinga.

Dr. Stasė Dapkūnienė,
Irma Maciulevičienė,
dr. Vilija Snieškienė

SENIEJI KAIMO DARŽELIŲ AUGALAI LAZDIJŲ RAJONO PASIENIO SODYBOSE: INVAZINIAI IR POPULIARIAUSI

Pristatėme etninius darželius Punsko ir Seinų valsčių pasienio su Lietuva sodybose. Kaip žinome, ši Lietuvos teritorijos dalis nuo 1920 metų priklauso Lenkijai. Priešingai negu Lietuvos pusėje, šitų sodybų nebuvo palietusi sovietinė kolektyvizacija. Gražina Žumbakienė surinko ir apibendrino duomenis apie sodybų darželių augalus. Taigi šios sodybos pasitarnavo kaip atspirties taškas lyginant su sodybose auginamais augalais Lietuvos pusėje.

Straipsnyje aptarsime tradicinius darželio augalus, aptiktus 24-iose lankytose Lazdijų rajono savivaldybės sodybose: Būdviečio ir Kapčiamiesčio seniūnijose – po 9, Kučiūnų – 4 ir Lazdijų – 2. 2017–2018 metais buvo inventorizuoti augalai (pavasarį, vasarą ir rudenį) Lietuvos ir Lenkijos pasienio sodybose, o 2019 metais – Lietuvos ir Baltarusijos, nekertant pasienio žaliosios linijos. Kokių augalų ieškoti, padėjo Lietuvoje 2010 metais išleista Zigmanto Gudžinsko knyga „Tradiciniai Lietuvos darželių augalai“[1], 2015 metais pasirodęs G. Žumbakienės leidinys „Senieji Lietuvos gėlių darželiai. Kvapnūs, puošnūs, gydantys“[2], archyvinė medžiaga apie Lietuvos etniniams regionams būdingus augalus, esanti Lietuvos liaudies buities muziejuje. Buvo nustatoma kiekvieno augalo rūšis ir veislė / varietetas (jei įmanoma). Augalai apibūdinti pagal augalų apibūdinimo vadovus[3–5]. Lietuviški ir lotyniški augalų vardai pateikti pagal Z. Gudžinską[6] ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimus[7]. Vaistiniai ar prieskoniniai augalai išskiriami pagal literatūros šaltinius[8–10]. Inventorizuoti augalai palyginti su literatūros apie Dzūkijos regiono etnografinius darželius šaltiniais[1, 2, 11]. Kada kurios rūšies augalai pradėti auginti Lietuvos kaimo darželiuose, nustatyta pagal Z. Gudžinsko[1], G. Žumbakienės[2], J. ir J. Vaidelių[12] ir J. A. Pabrėžos[13] leidinius.

Lazdijų rajonas priklauso Dzūkijos (Dainavos) etnografiniam regionui. Rajono vakarinė dalis ribojasi su Lenkija ir Baltarusija[14]. Duomenų apie šioje dalyje buvusius kaimų sodybų darželius, kaip ir apie visos Lietuvos, literatūroje labai mažai. Romualdo Misiaus[15], tyrinėjančio Lietuvos valstiečių sodybų želdinimo tradicijas, manymu, pagoniškosios Lietuvos valstiečiai, šventai laikydamiesi medžio kultūros tradicijų bei vadovaudamiesi ilgaamžiu pragmatiškumu, savita gamtos grožio samprata ir estetine kultūra, primityvius gėlių darželius sodybose galėjo pradėti kurti gerokai anksčiau, nei buvo priimtas Lietuvos krikštas ar įvykdyta gyvenviečių valakinė reforma. Rašytinių šaltinių yra tik apie Lietuvos vienuolynų ir dvarų parkus, sodus ir gėlynus. Pirmos žinios apie ten augintus augalus iš XIV amžiaus.

Iš dvarų ir vienuolynų vaistiniai, dekoratyvūs ir maistui skirti augalai plito į aplinkinius kaimus. Po valakų reformos (XVI amžiaus antroji pusė), kai valstiečiai pradėjo savarankiškai ūkininkauti, tikriausiai ir atsirado tradiciniai kaimų darželiai. Dabartinio Lazdijų rajono teritorijoje pirmieji dvarai[16] įsikūrė XVI amžiuje. Daug augintų dekoratyvių ir vaistinių augalų buvo introdukuota. Etnografinių darželių tyrėjai nesutaria dėl vietinės floros augalų auginimo kaimų darželiuose. Vieni mano, kad šių augalų buvo galima prisirinkti iš netolimos aplinkos, todėl jų kurį laiką ir neaugino darželiuose[1]. Kitų nuomone[2], kartu su introdukuotais augalais darželiuose buvo auginami ir vietiniai augalai. Svarbiausi kriterijai jų pasirinkimui: prisitaikymas prie vietinio klimato sąlygų, nesudėtinga

priežiūra, dekoratyvumas arba naudingos vaistinės, maistinės ar dažinės augalo savybės.

2017–2019 metais Lazdijų rajono savivaldybei priklausančių pasienio su Lenkija ir Baltarusija 24 kaimų sodybų darželiuose aptikome 338 dekoratyvinių, vaistinių / prieskoninių augalų rūšis: 208 rūšys buvo žoliniai daugiamečiai, 80 – dvimečiai ir vienmečiai žoliniai bei 50 rūšių medėjantys (medžiai, krūmai, puskrūmiai, krūmokšniai) augalai. Atskirais metais pasienio sodybų darželiuose augalų rūšių skaičius įvairavo (1 lentelė). Sodybų darželiuose vyravo daugiamečių žolinių augalų rūšys visose augalų grupėse. Savaiminės rūšys kasmet buvo mažiau reprezentuojamos negu tradicinės tarp visų žolinių ir medėjančių augalų. Beveik 20 proc. (67 rūšys) buvo **savaiminiai (vietiniai) Lietuvos augalai**, o likusieji – ateiviai (introducentai) iš kitų kraštų.

1 lentelė. Lazdijų rajono savivaldybės pasienio sodybų darželių augalų rūšių suvestinė, 2017–2019 metai

Augalų grupė	**Augalų rūšys, vnt.**		
Žoliniai vienmečiai / Inventorizacijos metai	**2017**	**2018**	**2019**
Bendras skaičius	11	46	55
Tradiciniai	7	17	16
Savaiminiai	1	5	7
Invaziniai	0	1	1
Žoliniai dvimečiai / Inventorizacijos metai	**2017**	**2018**	**2019**
Bendras skaičius	4	11	11
Tradiciniai	4	4	5
Savaiminiai	1	2	4
Invaziniai	0	0	0
Žoliniai daugiamečiai / Inventorizacijos metai	**2017**	**2018**	**2019**
Bendras skaičius	101	195	154
Tradiciniai	49	63	54
Savaiminiai	26	44	41
Invaziniai	1	3	4
Daugiamečiai medėjantys / Inventorizacijos metai	**2017**	**2018**	**2019**
Bendras skaičius	19	43	48
Tradiciniai	8	15	20
Savaiminiai	1	6	6
Invaziniai	0	0	2

1 pav. Invaziniai augalai Lazdijų rajono pasienio sodybų darželiuose: a – varpinės medlevos vaisiai; b – gausialapis lubinas; c – muilinė guboja; d – I. Maciulevičienė prie bitinės sprigės Kučiūnų kaime; e – rykštenė; f – dygliavaisio virkštenio žiedynas ir vaisius.

Tie svetimžemiai augalai, kurie pritapo augti Lietuvos klimato sąlygomis, buvo pamėgti sodybų šeimininkų ir auginami kaimo sodybų darželiuose nuo senų laikų ir dažnai nuo gėlių darželių atsiradimo XIV–XV amžiuose laikomi **tradiciniais (senoviniais) darželio augalais**. Senoviniai darželio augalai sudarė 27,8 proc. (94 rūšys). Būtent į tokių augalų paiešką buvo kreipiama daugiausia dėmesio inventorizuojant atrinktų sodybų gėlių darželius. Gaila, kai kurie iš jų sulaukėjo, pradėjo plisti Lietuvoje, stumti vietines rūšis iš savo augaviečių ir Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2016 metų lapkričio 28 dienos įsakymu Nr. DI-810 pripažinti **invaziniais augalais**, kurie laikomi nepageidautinais ir naikintinais. Kitados šie augalai buvo senieji tradiciniai, o dabar nepageidaujami, bet dar tarpstantys senuose kaimo sodybų darželiuose. Su jais norime supažindinti žurnalo skaitytojus.

Aptikome 7 rūšių invazinius augalus: gausialapis lubinas (*Lupinus polyphyllus* Lindl.), muilinė guboja (*Gypsophila paniculata* L), bitinė sprigė (*Impatiens glandulifera* Royle), aukštoji rykštenė (*Solidago altissima* L.), kanadinė rykštenė (*Solidago canadensis* L.), dygliavaisis virkštenis (*Echinocystis lobata* (Michx.) Torr. et A. Gray.) ir varpinė medlieva (*Amelanchier spicata* (Lam.) K. Koch).

Varpinė medlieva kilusi iš Šiaurės Amerikos. Lietuvoje jos populiacija aptikta 1934 metais[17]. Krūmas neišrankus Lietuvos klimato sąlygoms, nereiklus dirvožemiui, gerai besidauginantis sėklomis ir atžalomis. Įvežtas į Lietuvą kaip dekoratyvus, tinkamas gyvatvorėms formuoti ir dar su valgomais vaisiais – tapo invazinis (1 pav.). Ją aptikome tik 2019 metais inventorizuotose R. Žukauskienės (Bugieda) ir I. Gibienės (Kapčiamiestis) sodybose.

Ne mažiau pavojingas savaiminiams Lietuvos augalams yra **gausialapis lubinas**, kilęs iš Šiaurės Amerikos, kaip nederlingas dirvas praturtinantis azotu ir dekoratyvus augalas. Deja, buvo neįvertintas jo agresyvus paplitimas. Taigi kuo daugiau jį skinkime ir neduokime subrandinti sėklų, kad neplistų. Pasienio sodybų darželiuose šio lubino veislės buvo auginamos dviejose sodybose kasmet.

Muilinė guboja Lietuvoje įvežta kaip kopas sutvirtinantis augalas, nes pasižymi galingu šaknynu. Deja, sulaukėjo ir jau kelia pavojų vietiniams pajūrio augalams. Ją vis dar galima sutikti močiučių darželiuose kaip dekoratyvų, kvepiantį ir puokščių dekoravimui tinkamą augalą. 2018 metais muilinę guboją aptikome A. Mačionienės (Bielėnai), Maksimavičių (Akmeniai), Sakavičienės (Kučiūnai), o 2019 metais – I. Žukauskienės (Sventijanskas), R. Aleknavičienės (Varviškė) ir E. Šerkšnienės (Žmirklės) sodybose.

Iš sprigių Lietuvoje savaiminė rūšis yra paprastoji sprigė (*Impatiens noli-tangere* L.), tačiau darželiuose nuo XVII amžiaus pabaigos buvo auginama **balzaminė sprigė**, o vėliau atkeliavo **smulkiažiedė** ir **bitinė sprigės**. Pastarosios dvi nepageidautinos ir naikintinos. Trijose (iš 24 inventorizuotų) sodybose aptikome ateivę iš Himalajų kalnų – bitinę sprigę. 2018 metais ja grožėjomės Stankevičių (Strumbagalvė) ir I. Peciukonienės (Kučiūnai) sodybų darželiuose, o 2019 metais – tik F. Žukauskienės (Sventijanskas) darželyje. Tai iki 3 m aukščio vienmetis augalas, žydintis stambiais baltais, rausvais ar violetiniais žiedais, išbarstantis sėklas sprogstant dėžutei. Kad neplistų, reikia neleisti subrandinti sėklų – kelis kartus nušienauti.

Rykštenės ypač plintantys augalai. Keturios rykštenių rūšys: aukštoji, kanadinė, didžioji ir vėlyvoji – laikomos invazinėmis. Aptikome jų ir 2018–2019 metais lankytuose penkių pasienio sodybų (Irenos Dabrukienės iš Padumblių, Jurgitos Stankevičienės iš Strumbagalvės, Irenos Paciukonienės iš Kučiūnų ir Kučiūnų mokyklos gėlynuose, Reginos Žukauskienės iš Bugiedos ir Marytės Sausalienės iš Kapčiamiesčio) darželiuose. Visos kilusios iš Šiaurės Amerikos. Europos želdynuose paplito XIX amžiuje. Kadangi rykštenių rūšys išoriškai panašios, todėl nepavyko rasti duomenų, nuo kada įveistos Lietuvoje kaip dekoratyvieji augalai. Iš sodybų darželių jos pradėjo plisti po pievas, dirvonus, pamiškes, pakeles, vandens telkinių pakrantes ir kitas atviras buveines. Dabar visos invazinės rykštenių rūšys paplitusios beveik visoje Lietuvos teritorijoje, o ypač didelius sąžalynus sudaro aplink miestus, gyvenvietes ir apleistuose žemės plotuose.

Dar vienas aptiktas invazinis augalas – **dygliavaisis virkštenis**. Tai vienmetis laipiojantis moliūginių šeimos augalas kvapiais žiedais iš Šiaurės Amerikos. Virkštenis, augintas kaip dekoratyvus augalas, sulaukėjo. Lietuvoje sulaukėję aptikti 1987 metais[18]. Dabar dažni, ypač upių ir upelių pakrančių krūmynuose ir užliejamose pievose. Pasitaiko dykvietėse, pakelėse, pamiškėse ir net pasėliuose. Visur sudaro tankius sąžalynus ir brūzgynus. Draudžiama jį, kaip ir kitas invazines rūšis, auginti, dauginti ir platinti.

Mylimiausi senoviniai darželių augalai, tarpstantys daugiau nei pusėje lankytų sodybų, buvo: puikusis ir vaistinis bijūnai, darželinė tulpė, paprastasis sinavadas, poetinis narcizas, storalapė bergenija, šluotelinis flioksas, didžiagraižis jurginas, šiurpinis gvazdikas (2 pav.), darželinė našlaitė, darželinė petunija ir gvazdikinis serentis (3 pav.).

Vaistinis bijūnas kaip darželio augalas Vidurio Europoje buvo auginamas jau XV amžiuje. Lietuvoje paplito iš vienuolynų sodų tik XVI amžiuje. Laukinių vaistinių bijūnų žiedai tuščiaviduriai, o jų sodinių formų (‘Alba Plena’, ‘Rosea Plena’

2 pav. Dažniausiai pasitaikantys daugiamečiai tradiciniai darželio augalai Lazdijų rajono pasienio sodybose: a – vaistinis bijūnas ‘Rubra Plena’; b – puikusis bijūnas; c – darželinė tulpė; d – paprastasis sinavadas; e – storalapė bergenija; f – poetinis narcizas; g – šluotelinis flioksas; h – didžiagraižis jurginas; k – šiurpinis gvazdikas.

ir 'Rubra Plena') – pilnaviduriai. 2017–2019 metais inventorizuotose sodybose pavyko aptikti tik vaistinį bijūną 'Rubra Plena'. Jie Lietuvoje iki šiol mėgstami, tačiau vis dažniau juos išstumia vėliau pražystantys ir ilgiau žydintys **puikieji bijūnai**. Šie Lietuvoje pradėjo stipriai plisti nuo XX amžiaus. Darželiuose pasirodė jau žmogaus sukurtų veislių, tarp kurių buvo ir lietuviškų.

Kitas tradicinis darželio augalas – **darželinė tulpė** (*Tulipa gesniariana* L.), įvežta iš Konstantinopolio į Vieną, iki XVIII amžiaus paplitusi po visą Europą. Pasak Z. Gudžinsko, dabartinės darželinės tulpės gerokai skiriasi nuo tų, kurios augo Azijoje, bet ir nuo XVI–XVII amžiais augintų. Šiuolaikinių tulpių sukurta dešimtys tūkstančių veislių kryžminant darželinę tulpę su kitomis tulpių rūšimis. Vis dėlto dar pavyko aptikti vėliau žydinčias pilnavidures ir obuoliais kvepiančias tulpes, kurios augo močiučių ir jų močiučių darželiuose (2 c pav.).

Paprastieji sinavadai kaimo darželiuose buvo dažnai sutinkami XVIII–XX amžiaus viduryje. Dabartiniuose darželiuose aptinkami vis rečiau. Per Pietų ir Pietryčių Lietuvą eina šiaurinė paprastųjų sinavadų savaiminio paplitimo riba. Juos atskirti nuo kultūrinių sunkoka, bet dažniausiai laukiniai paprastieji sinavadai žydi šviesiai arba sodriai mėlynai, o kultūriniai – kitomis spalvomis.

Storalapė bergenija (*Bergenia crassifolia* (L.) Fritisch.) kaip ir nelaikoma senuoju darželio augalu, nors buvo aptikta 16-oje sodybų. Tai palyginti neseniai, XX amžiaus antrojoje pusėje, kaimų darželiuose paplitęs augalas.

Kitaip nei storalapė bergenija, **poetinis narcizas** (*Narcissus poeticus* L.) nuo senų laikų augintas kaip stipriai ir maloniai kvepiantis, dekoratyvus augalas. Žmonės šiuos narcizus dėl žiedo kraštelių raudonumo vadindavo „kareivėliais su raudonomis kepurėmis". Manoma, kad Lietuvoje vienuolynų soduose pasirodė XVII–XVIII amžiuose. Jis tarpo 18-oje Lazdijų rajono pasienio sodybų. Tik septyniose buvo rastas tariamasis narcizas (*Narcissus pseudonarcissus* L.), pražystantis žemyn nusvirusiais geltonais žiedais kovo–balandžio mėnesiais.

Šluotelinis flioksas (*Phlox paniculata* L.) – ateivis iš Šiaurės Amerikos, bet Lietuvos ponų soduose augintas jau XIX amžiaus pirmojoje pusėje. Populiarūs ir dabar dėl puošnių melsvų, baltų ar rožinių kvepiančių žiedų, ilgo žydėjimo ir nesudėtingos priežiūros.

Didžiagraižiai jurginai (*Dahlia pinnata* Cav.) laikomi Meksikos nacionaline gėle, bet noriai auginami ir Lietuvoje. Teigiama, kad pirmasis jurginų augintojas Lietuvoje buvo Ustronės (Jundėliškio) dvaro savininkas Stanislovas Moravskis[1], kuris juos parsigabeno XIX amžiuje iš Lenkijos. Plačiau šie augalai dėl gan sudėtingos priežiūros Lietuvoje paplito tik XX amžiuje.

Šiurpinis gvazdikas (*Dianthus barbatus* L.) Lietuvos dvaruose ir vienuolynuose pasirodė XVI amžiaus pabaigoje, bet po kaimo darželius labiau paplito tik XIX amžiaus pabaigoje–XX amžiaus pradžioje. Agronomo Justo Strazdo nuomone[19], šios gėlės turėtų būti labiau vertinamos dėl spalvų įvairumo, tinkamumo puokštėms.

Iš vienmečių ir dvimečių tradicinių darželio augalų pasienio darželiuose dažniausiai buvo auginami gvazdikinis serentis, darželinė petunija, darželinė našlaitė ir didžioji nasturtė (3 pav.).

Gvazdikinis serentis (*Tagetes patula* L.) savaime paplitęs tik pačioje pietinėje Šiaurės Amerikos dalyje (Meksika, Nikaragva). Manoma, kad Lietuvoje jie pradėti auginti nuo XVII amžiaus pabaigos. Pasak Z. Gudžinsko, pirmiausia imti auginti tuometinėje Rytų Prūsijoje – dabartinėje Vakarų Lietuvoje. Liaudiškai vadinami gvazdikais, gvazdikėliais, aksomitkomis.

Dzūkijoje[2] juos vadino jaučiaruriais. Vyrams šie augalai nepatiko. Iki šiol labai populiarios gėlės (augo net 20 inventorizuotų darželių), dažnai auginamos ne tik kaimų darželiuose, bet ir šiuolaikiniuose gėlynuose. Nuo seno auginami (aptikome aštuoniose sodybose) ir didieji serenčiai (*Tagetes erecta* L.), pagal aukštį skirstomi į žemaūgius (iki 45 cm), vidutinius (46–60 cm), aukštaūgius (61–90 cm) ir gigantinius (91 cm ir daugiau). Serenčių kvapas atbaido nemažai augalų kenkėjų, kartais didžiųjų serenčių žiedai naudojami mėsos ir žuvies patiekalams pagardinti.

Petunijos kilusios iš Argentinos. Baltažiedė ir raudonžiedė petunijos į Europą pateko XIX amžiaus pirmojoje pusėje. Jas sukryžminus gautos įvairiaspalvės veislės, priskiriamos prie **darželinių petunijų** (*Petunia hybrida* Vilm.). Lietuvoje auginamos ne tik darželiuose, bet ir balkonuose, terasose pakabinamuose vazonuose.

Darželinė našlaitė (*Viola x witrockiana* Gams) yra kultūrinės kilmės rūšis, kilusi sukryžminus trispalvę, geltonžiedę ir altajinę našlaites. Pirmieji hibridai gauti XIX amžiaus pabaigoje. Manoma, kad Lietuvoje pradėtos auginti tik nuo XX amžiaus vidurio. Nors literatūros šaltiniuose pasitaiko užuominų, kad jos augintos nuo XVI amžiaus, tačiau tais laikais galėjo būti tik trispalvių našlaičių veislių[1].

Didžioji nasturtė (*Tropaeolum majus* L.) kilusi iš Pietų Amerikos (Peru). Europoje imtos auginti Leideno botanikos sode, o Lietuvoje – XVIII amžiuje vienuolynų, klebonijų ir dvarų soduose. Populiarumą lėmė puošnumas, nesudėtinga priežiūra, tinkamumas gydymui (skorbutas, kvėpavimo takų ligos, šlapimo takų uždegimai ir pūlingos žaizdos), maistui

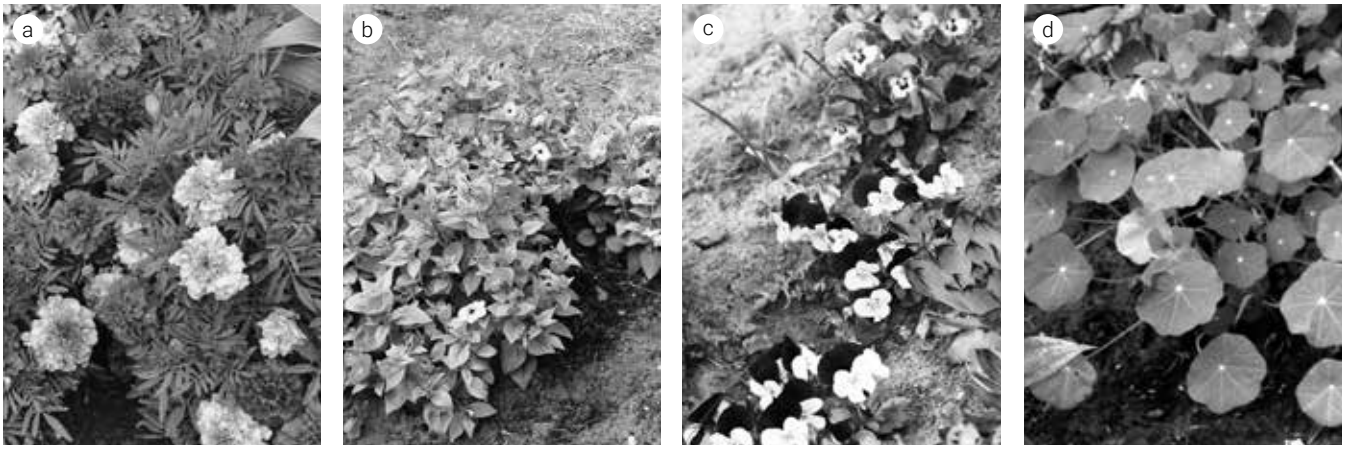

3 pav. Dažniausiai pasienio sodybų darželiuose auginami vienmečiai ir dvimečiai tradiciniai augalai: a – gvazdikinis serentis; b – daržėlinė petunija; c – daržėlinė našlaitė; d – didžioji nasturtė.

(žiedai, lapai, nesunokusios sėklos dedamos į salotas) ir kaip prieskoninis augalas (lapai), turintis stiproką kvapą, primenantį rėžiukų ir pipirnių. Dzūkijoje dar vadinamos uzarėliais.

Senieji dzūkai be medžių (mažalapė liepa, beržas) neįsivaizduodavo savo sodybų. Vertinami gražiais, kvepiančiais žiedais ir lapais, dekoratyvūs krūmai ir krūmokšniai. Pastarųjų asortimentas pildėsi ir iš kitų kraštų atvežamais augalais. Iš daugiamečių medėjančių (medžiai, krūmai, puskrūmiai ir krūmokšniai) populiariausi dar išlikę senose sodybose: paprastasis buksmedis, šviesioji hortenzija, paprastosios alyvos. Rečiau aptikome tarpinę forsitiją, vijoklinį sausmedį, daržėlinį jazminą, tikrąją levandą, baltauogę meškytę, paprastąjį putiną ir paprastąjį putiną 'Roseum', šermukšnialapę lanksvūnę ir žaliąją rūtą (4 pav.).

Šviesioji hortenzija (*Hydrangea arborescens* L.) kilusi iš Šiaurės Amerikos. Lietuvoje nelaikoma tradiciniu augalu, bet Lazdijų rajono pasienyje populiari ir pagarbiai prižiūrima net 15-oje iš 24-ių lankytų sodybų.

Šermukšnialapė lanksvūnė (*Sorbaria sorbifolia* (L.) A. Braun) savaime auga Sibire, Mongolijoje, Kinijoje ir Japonijoje. Lietuvoje pradėtos auginti XVIII amžiaus pabaigoje–XIX amžiaus pradžioje dvarų parkuose. Dabar šermukšnialapės lanksvūnės labai retai auginamos ir aptinkamos kaip senųjų želdynų palikimas.

Paprastosios alyvos (*Syringa vulgaris* L.), kilusios iš Balkanų kraštų, Lietuvoje paplitusios nuo XVI amžiaus. Dzūkijoje jos vadintos bezais ir buvo augintos bene kiekvienoje sodyboje. Senovinių alyvų žiedai daugiausia turi keturis vainiklapius ir žydi melsvai violetiniais ar baltais žiedais. Nors senąsias alyvas želdynuose išstumia naujai sukurtos veislės, mums jas pavyko aptikti net 17-oje pasienio sodybų.

Tarpinė forsitija (*Forsythia intermedia* Zabel) tarpo pusėje lankytų sodybų ir jau buvo augūs krūmai. Ši ateivė iš Kinijos, anksti pavasarį pasipuošianti geltonais žiedais, tradiciniu daržėlių augalu nelaikoma, tačiau vis dažniau sutinkama Lietuvoje.

Laikoma, kad **daržėlinis jazminas** (*Philadelphus coronarius* L.) pirmiausia buvo pasodintas XVI amžiuje Radvilų rūmų kieme Vilniuje. Sodybose išplito tik XIX amžiaus pabaigoje. Iki šiol daržėlinių jazminų pasitaiko ir miestų, miestelių parkuose. Mes juos aptikome devyniose sodybose. Sakoma, kad sužydėjus jazminams prasideda vasara ir šalnų jau nebūna. Moksliškai pagrįstų teiginių apie daržėlinio jazmino gydomąsias savybes aptikti nepavyko. Tvirtinama, kad sudrėkintus lapus patrynus atsiranda daug putų, tinkamų nešvarumams nuo odos nuplauti.

Tikroji levanda (*Lavandula angustifolia* Mill.) augo pusėje (12-oje) sodybų. Levandos kaip dekoratyvūs, vaistiniai, prieskoniniai ir eterinių aliejų turintys augalai auginami daugelyje pasaulio šalių. Vilniuje buvusių Radvilų rūmų sodo 1542–1547 metų aprašymuose nurodoma, kad augo levandos. Taigi jos nuo seno augintos ne tik dėl puošnumo, bet ir dėl naudingų savybių: tinkamumo sriuboms ir salotoms pagardinti, virškinimo sutrikimams, pūliniams, votims ir nudegimams gydyti ir kitoms reikmėms.

Baltauogė meškytė (*Symphoricarpos albus* (L.) S. F. Blake) paplitusi Šiaurės Amerikoje. XX amžiuje krūmas buvo plačiai paplitęs, nors ne visiems patiko dėl savotiško žiedų kvapo, bet nustebindavo rudenį ir žiemą ant šakelių kabančiomis baltomis uogelėmis. Augo tik penkiose sodybose pavieniais krūmais arba gyvatvorėse.

Tik vienoje sodyboje daugiau puikavosi **paprastasis putinas 'Roseum'** (*Viburnum opulus* 'Roseum'). Kartais jis vadinamas „sniego gniūžte", puteliu (Žemaitijoje). XX amžiaus pradžioje buvo plačiai auginamas dėl gražių žiedų. Pastaruoju metu juo pasigrožėti galime vis rečiau.

Dabar jau niekas nepasakys, kada ir kas pirmasis pradėjo

4 pav. Dažniausiai auginti pasienio sodybose medėjantys augalai (medžiai, krūmai, krūmokšniai): a – šviesioji hortenzija; b – šermukšnialapė lanksvūnė; c – paprastosios alyvos; d – tarpinė forsitija; e – darželinis jazminas; f – tikroji levanda; g – baltauogė meškytė; h – paprastasis putinas 'Roseum'; k – paprastasis putinas.

auginti gėles. Baisu net pagalvoti, kokia niūri būtų žemė be gėlių, kuriomis pasveikiname gimusį žmogų, džiaugiamės savo gyvenimo kelyje ir palydime išėjusįjį anapilin… Pristatėme populiariausius Lazdijų rajono pasienio sodybų darželiuose auginamus augalus ir, deja, keletą dabar tapusių nepageidaujamais (invaziniais).

Nuorodos

[1] Gudžinskas Z. (2010). *Tradiciniai Lietuvos darželių augalai*. Vilnius.
[2] Žumbakienė G. (2016). *Senieji Lietuvos gėlių darželiai*. Rumšiškės.
[3] Snarskis P. (1968). *Vadovas Lietuvos augalams pažinti*. Vilnius.
[4] Vilkonis K. K. (2001). *Lietuvos žaliasis rūbas*. Kaunas.
[5] *Botanica*. Einjährige & merjährige Pflanzen. (2006). Könemann.
[6] Gudžinskas Z. (1999). *Lietuvos induočiai augalai*. Vilnius.
[7] Valstybinė lietuvių kalbos komisija. *Nutarimai* [žiūrėta 2020-01-19]. Prieiga per internetą: http://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai
[8] Dagytė S. ir Penkauskienė E. (1978). *Prieskoniniai augalai*. Vilnius.
[9] Gudžinskas Z., Balvočiūtė, J. (2007). *Lietuvos vaistiniai augalai*. Kaunas.
[10] Budnikas V. ir Obelevičius K. (2015). *Vaistažolės*. Kaunas.
[11] Andriušytė A., Baltrušaitis V., Burinskaitė I. ir Žumbakienė G. (2008). *Dzūkijos tradicinė kaimo architektūra*. Vilnius.
[12] Vaidelienė J. ir Vaidelys J. (2001). *Darželio gėlės*. Kaunas.
[13] Pabrėža J. A. (2009). *Taislius augyminis*. I tomas. Vilnius.
[14] *Lietuvos etnografiniai regionai.* (2016). Kaunas.
[15] Misius R. (2012). Želdinimo tradicijos Lietuvos valstiečių vienkieminėse sodybose: veiklos paveldas menotyriniu aspektu. *Daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, menotyra* (03H). Kaunas.
[16] *Dvarų paveldas*. (2013). http://www.lazdijai-turizmas.lt/24841/lankytinos-vietos/dvaru-paveldas.html
[17] Dobrovolskaitė R. (2010). Development and Age of *Amelanchier spicata* shrubs. Acta Biol. Daugavp., Suppl. 2, P. 145–152.
[18] Balčiauskas L., Butkus R., Dagys M., Gudžinskas Z., Šidagytė E., Vaitonis G., Virbickas T., Žalneravičius E. (2017). *Invazinės rūšys Lietuvoje*. Vilnius.
[19] Strazdas J. (1930). *Darželio gėlės ir kambarinių augalų priežiūra*. Kaunas.

Jūratė Čėsnaitė

„IMBIERO VAKARAI“: BE GYVO BENDRAVIMO ŽAVESIO, BET SU NEMELUOTU JAUDULIU

Lapkričio pabaiga jau devintą kartą Alytaus Jurgio Kunčino viešojoje bibliotekoje pakvipo ypatingu prieskoniu. Čia kiekvienais poriniais metais organizuojami „imbierinės“ prozos festivaliai dvelkia kameriniu jaukumu ir drąsiais kūrybiniais proveržiais. Džiugu, kad ir 2020-ųjų trumposios prozos festivalis „Imbiero vakarai“ rašytojo Jurgio Kunčino atminimui įvyko pagal visą šiam renginių ciklui būdingą programą, nors tam tikrų kliūčių tikrai būta.

Dėl siaučiančių pandeminių negandų kultūros raiškos priemonės itin susiaurėjo. Visa laimė, kad kultūra yra toks fenomenas, kuris į visokias izoliacijas reaguoja kūrybiškai ir nežada kišti galvos į smėlį. Gaila, kad trumposios prozos festivalyje teko atsisakyti gyvo bendravimo žavesio, tačiau, labai pasistengus, pavyko įsitikinti, kad „stiklinė beveik pilna“. Mat, perkėlus festivalį į skaitmeninę erdvę, trumposios prozos skaitymais pasimėgavo kur kas platesnis žiūrovų ir klausytojų ratas, nei iki šiol tilpdavo bibliotekos salėje. Ir tebesimėgauja iki šiol! Juk festivalio įrašai iš interneto niekur nedingo, tad visi norintieji gali paskirti kurį tik nori vakarą neakivaizdiniam bendravimui su rašytojais. Arbata su imbieru, šeimynykščių kompanija, pritemdytos šviesos ir štai prašom – festivalis jūsų namuose (http://www.alytus.mvb.lt/Imbieras2020/). Autoriai iš ekrano žvelgia klausytojams tiesiai į akis ir su jauduliu skaito naujausius, specialiai festivaliui sukurtus trumposios prozos kūrinius.

Kas jie – šiųmečiai „Imbiero vakarų“ dalyviai? Festivaliui sukurtus prozos tekstus skaitė dvylika autorių: Andrius Jakučiūnas, Birutė Jonuškaitė, Narius Kairys, Akvilė Kavaliauskaitė, Vidas Morkūnas, Gytis Norvilas, Rolandas Rastauskas, Lina Simutytė, Povilas Šklėrius, Alvydas Šlepikas, Jurga Tumasonytė, Saulius Vasiliauskas.

Nors oficiali festivalio data jau praeityje, vis dar galima pajusti jo dvasią. Virtualioje erdvėje tebėra proga pasimėgauti dviem konkursinės programos skaitymais, o šelmiškoms asmenybėms turėtų patikti pluoštelis šmaikščių naktinių skaitymų tekstų. Vis dar įmanoma rasti dingstį „Laureato valandos“ renginio įrašo peržiūrai. Čia Dainą Opolskaitę, prozininkę, VIII „Imbiero vakarų“ Jurgio Kunčino premijos laureatę, kalbino poetė ir prozininkė, literatūros kritikė dr. Virginija Kulvinskaitė-Cibarauskė. Na, o „Atminimo valandoje“ dar kartą grįžtama prie kraštiečio rašytojo J. Kunčino kūrybos – kitokių sąsajų joje surado lituanistė ir literatūros kritikė Elžbieta Banytė. Ji taip pat priminė šiemet anapus iškeliavusio rašytojo, poeto Kęstučio Navako prozos poetiškumo akcentus. Mintimis apie lyriškąją Broniaus Radzevičiaus, vieno savičiausių XX amžiaus prozininkų, kūrybos pusę (šiemet minėtume šio talentingo rašytojo gimimo 80-metį) dalijosi ilgametis jo kūrybos tyrinėtojas dr. Dainius Vaitiekūnas.

Festivalio kultūrinių įvykių „meniu“ papildė džiazo paralelės. Visų skaitymų metu jas dovanojo tarptautiniu mastu žinomas kūrybinis duetas – saksofonininkas Kęstutis Vaiginis ir Dima Golovanovas (fortepijonas). Specialiai „Imbiero vakarams“ įrašytas muzikines improvizacijas, kaip ir visą festivalio programą, galima rasti minėtame „Imbiero vakarų“ tinklalapyje (http://www.alytus.mvb.lt/Imbieras2020/).

Intriguojančias menines staigmenas Jurgio Kunčino viešosios bibliotekos feisbuko paskyroje pasiūlė alytiškis dailininkas Arūnas Vaitkus. Menininkas nupiešė net šešiolika portretinių šaržų, juose išradingai atskleisdamas dalyvių ir su festivaliu susijusių asmenybių tipažus. Festivalį tradiciškai baigė trumposios prozos kūrinių konkurso laureatų paskelbimas. Kiek neįprasta nebent tai, kad jis įvyko pirmąją žiemos dieną. Alytaus miesto vardu teikiamą Jurgio Kunčino premiją už kūrinį „Oranžinė saulė“ pelnė poetas, dramaturgas, eseistas, vertėjas R. Rastauskas. Nepretenzingai užsimaukšlinęs pilką kepurę ir, jo paties žodžiais tariant, atlaužęs skreitinuką, rašytojas taip įtaigiai perskaitė šią novelę, kad pelnė ir klausytojų simpatijas. Tad jam atiteko ir širdžiai miela Publikos premija.

Jaunosios kartos rašytojo, poeto, slemo entuziasto, tinklaraštininko P. Šklėriaus kūrybinis akibrokštas taip pat įvertin-

tas laurais. Pristatęs kūrinį drąsiu pavadinimu „Kekšės“, Povilas pelnė neformalių naktinių skaitymų premiją. Prozininkė, literatūros kritikė J. Tumasonytė už įtaigų sodrios kalbos tekstą „Vargšas Jacekas“ įvertinta „Baltos varnos“ premija.

„Imbierai“ baigėsi, bet geros literatūros ir muzikos aura tebetvyro ore“, – sutartinai teigia festivalio globėjas, vertinimo komisijos pirmininkas Antanas A. Jonynas ir festivalio organizatorė, Jurgio Kunčino viešosios bibliotekos direktorė Giedrė Bulgakovienė. Iš tiesų gera žinoti, kad, festivaliui pasibaigus, jo durys virtualiems lankytojams tebėra atviros…

Rolandas Rastauskas – Jurgio Kunčino premija, Publikos premija

ORANŽINĖ SAULĖ

Romualdo L. atminimui

Novelė

Paniręs į karantiną Vilniuje, Artūras I. nusprendė vis dėlto išsinuomoti „CityBee“ ir aplankyti jaunystės vietas. Mintyse tardamas „jaunystės“, pagavo save gudraujant – tėvai jį išsivežė Izraelin dar kūdikį, o jaunystė tada visiems prasidėdavo tik po mokyklos. Tad ėjo veikiau gimdytojų, o ne savo pėdomis. Prisiminė velionį tėvą, paskutinio jų bendro apsilankymo sostinėje metu ištarusį: „Kaip per Rasas!“ Beveik visi neemigravę tėvų draugai buvo mirę, mokyklos ir studijų laikų simpatijos neatpažįstamos, iš inercijos rengėsi aplankyt porą tėvelio kolegų architektų Antaviliuose, bet pandemija visur laikė tvirtai užkaltus vartus. Įvykdė vos vieną užsibrėžtą tikslą – susitikti su prieš pat karantiną anapusybėn nužengusio geriausio tėvo draugo Lietuvoje, kažkada vadinto „vietos Hemu“, našle. Dovanų atvežė nuotrauką metaliniuose chromo rėmeliuose: du vyrai su lazdomis sustingę neaiškioje verandoje prie biliardo stalo. Rašytojas įsikandęs pypkę, architektas su tiems laikams nebūdingu elegantišku džemperiu. Abu priklausė tai pačiai – džiazo per radiją klausytojų ir pirmųjų rokenrolo šokėjų – kartai.

Susėdę abstrakčių šeimininko tapytų paveikslų ir knygų užsienio kalbomis apsupty prie trikampio vintažinio staliuko su kukliomis vaišėmis (kava, sausainiai, brendis), atgamino nuotraukos lokaciją ir aplinkybes – vieną prieštvaninę vasarą Palangoje, kai būsimoji našlė dar nebuvo mačiusi nė vieno gyvo menininko, o rašytojas artėjo prie daugeliui genijų likiminės 37-erių ribos.

„Nelyginant kadras iš kokio „Nouvelle Vague“ filmo, – pasakė ligi šiol Prancūzų institute tebedirbanti rašytojo našlė. – Žiūrėkit, ką aš jums parodysiu.“

Ištiesusi žiedais ir apyrankėmis kaustytą ranką, paėmė nuo lentynos nedidelį vyro novelių tomelį. Ji funkcionavo sulėtintu režimu – šnekėjo beveik neintonuodama, o ilgos rankos judėjo tarsi atskirai nuo kūno.

„Turbūt matyta?“ – paklausė Artūro I.

„O! – sušuko Artūras I. – „Stabų šviesa“! Mėgstamiausia tėvuko knyga! Tą apsakymą, „Oranžinę saulę“, jis mokėjo beveik atmintinai!“

Rolandas Rastauskas.

„Vyras neleisdavo savo novelių vadinti apsakymais“, – patais ė našlė.

„*Excuse my English*, – nusijuokė Artūras I. – O jūs žinot, kuo iš tikrųjų baigėsi ten aprašyti dalykai?“

„Kaip visada – paradoksaliu sakiniu, – nusišypsojo našlė, įsipildama iš ropinės brendžio. – Tą finalinį akordą jis ir laikė skiriamuoju novelės bruožu.“

Iki to akordo novelėje **á**rti ir **á**rti. Prabėga geros dvi valandos, per kurias du draugai, slėpdamiesi žalioje viloje nuo negailestingai pliaupiančio lietaus, niekaip negali baigti biliardo partijos prie impozantiško žalia gelumbe aptraukto marmurinio caro laikų stalo ąžuolinėmis kojomis. Iš pajūrio dangų užgulusių drumstų debesų nieko gero nelauk – kaip ir iš tarybų valdžios, tai daugelio rašytojo kūrinių leitmotyvas. Gamtos gaivalai tarsi susimokę su represiniais organais. Svarbu paminėti, kad veiksmas vyksta tiems organams paklusnios LTSR rašytojų sąjungos vilos verandoje, į kurią iš gatvės taip lengvai nepateksi – turi būti kelialapį per valdiškus namus gavęs laimingasis arba artimas to laimingojo prietelius. Artimiausiems giminaičiams kartais irgi dega žalia šviesa. Tik

socrealizmo klasikai čia turi vos ne vardinius numerius (deja, interjerai skurdūs) – tarp jų it iškasenos sušmėžuoja per likimo fuksą išlikę smetonmečio kairuoliai ar lagerius perėję apolitiški plunksnagraužiai.

Tačiau sugrįžkime prie impozantiškojo stalo, kur rusiško biliardo partijos vis dar nesugeba pabaigti du aukšti europietiškos išvaizdos vyrai. Juos lydi permaininga sėkmė, kauliniams kamuoliams kaukšint, iš lūpų vis dažniau išsprūsta lietuvių tarybinėje prozoje velniais, žalčiais ir gyvatėmis virstantys rusiški keiksmai. Vyriškis su mėlynu džemperiu ypač suirzęs (tai jis, keliskart nepataikęs, rikteli: „Viskas tarsi užkeikta!“) – baigiasi jo romanas su svaigia moterim, kuri grįžta pas nemylimą sergantį vyrą. Labai galimas daiktas, kad, jiems varinėjant kamuoliukus, ji praskrenda keleiviniu orlaiviu virš žalios smetoninės vilos. Pypkorius su pilku megztiniu bando draugą raminti, tačiau žodžiai tokiais atvejais bejėgiai. Tą hemingvėjišką tiesioginės kalbos bejėgystę aptinkame dažnoje mūsų rašytojo novelėje: tikri dalykai iš esmės neįžodinami, dar daugiau – ribinėse situacijose stiprūs žmonės nedejuoja.

Dabar jie žaidžia tylėdami, paskendę savo mintyse, kurios it traumuojantys paveikslai persikrausto į vaizduotės ekranus. Aimanų vietoje stoja nebaigta biliardo partija, ant stalo metamos lazdos ir netikėtai viltingas pabaigos akordas: pro debesis jau smelkiasi šviesa, tarsi teatro prožektorius išgriebianti gražuolę su oranžiniu skėčiu. Vyras su pypke (tai, be abejonės, autoriaus *alter ego*) nulydi ją akimis it už pilkos uždangos besileidžiančią saulę.

„Na, tai kokie gi tie dalykai? – abejingai paklausė našlė, siurbtelėdama brendžio. – Matau, jūs visai negeriat.“

„Aš suprantu, kad grožinis tekstas nėra tiksli tikrovės projekcija, bet jūsų vyras kiek palengvino sau užduotį – tėvelis buvo įsimylėjęs tokią didžiakrūtę plonakoję Mašą Goldberg, žavią raudonplaukę maskvietę, jau sėdinčią su visa šeima ant lagaminų. Turbūt pamenat, kad mano seneliai senų seniausiai buvo išvykę, o tėvas, neslėpsime, neskubėjo tik dėl Mašos – siūlė vykti drauge. Kiek pasispardžiusi toji galiausiai sutiko. O tą lemtingą vasarą Palangoje staiga ėmė ir sulaužė duotą žodį – prisipažino netrukus vyksianti su visa šeima į Vieną ir tada į Ameriką. Tėvas pasijuto išduotas. Jie susirieja, Maša skubiai išskrenda į Maskvą, o jis, grįžęs iš oro uosto, eina su geriausiu draugu į Rašytnamio vilą žaisti biliardo.“

„O, – nelauktai pagyvėjusi ištarė našlė, – jis man to niekad nepasakojo.“

„Bet visas cimusas prasideda jiems sustojus po šlapiu kaštonu ištuštėjusioj Basanavičiaus gatvėj ir išvydus basakoję su oranžiniu lietsargiu. Panelei kiek atitrūkus, jie traukia burtus, kuriam teks eit iš paskos ir pabandyt pakabinti gražuolę. Degtuko puselę ištraukia mano tėvas. Po devynių mėnesių gimstu aš. Dar po metų mes nusileidžiam Tel Avive. Tokie dalykai.“

Artūras I. nelyginant burtus ištraukė iš pakelio cigaretę, kurią vis kėlė prie lūpų, bet prisidegti neskubėjo. Pauzė ilgainiui peraugo į tylą.

„Jeigu norit rūkyti, nesivaržykit. Aš taip pasiilgstu kvapniųjų jo pypkės dūmų, – suokė našlė. – O kur dabar, jei ne paslaptis, jūsų mama?“

„Po tėvo mirties mamelė žiauriai depresavo, tad mes su sese nusprendėme ją perkelti į brangius globos namus Jeruzalėje. Arčiau Dievo, – nusišypsojo Artūras I. – Kad ir kaip jis vadintųsi.“

„O aš ėmiau tvarkyt vyro archyvą, – kiek patylėjusi pratarė našlė. – Pradėjau nuo laiškų.“

Tada vėl tingiai pasigręžė ir tarsi brėždama ore tobulą apskritimą padėjo ant staliuko mėlynu kaspinu perrištus vokus.

„Štai, gal jums bus įdomu – jūsų tėvo laiškai mano vyrui. – Ji vėl siurbtelėjo ir įdėmiai pažvelgė į Artūrą I. – Nebijokit, aš jų tikrai neskaičiau. Tokia daktariška rašysena tikrai ne mano akims.“

Tasai it sverdamas palaikė ryšulėlį ant delno, tada įsikišo į vidinę odinio švarko kišenę.

„Koks gražus gestas, ponia! Tėvelis tikrai įvertintų.“

Vakare Artūras I. apėjo tuščią kaip po neutroninės bombos sprogimo Vilniaus senamiestį. Laimei, turėjo gertuvę. Atsidūręs ant Žaliojo tilto, išgėrė į tėvų, senelių ir jų protėvių atminimo amžinąjį plevenimą virš šitos upės ir šito tilto. Virš šitų kalvų ir šitų gatvių.

Rytą kažkur ties Kryžkalniu staiga baimingai ėmė tapšnoti sau per krūtinę – laiškai, ačiūdie, saugiai gulėjo kišenėje. Mašiną Palangoje pasistatė prie Senosios vaistinės, dalis kurios dabar buvo užleista brangių gėrimų parduotuvei. Toks paradoksinis dualizmas jį, žinomą Sietlo prabangių interjerų projektuotoją, lydėjo kiekviename postsocialistinės tikrovės žingsnyje.

Tačiau dar anksti dėti tašką. Netrukus Artūrą I. išvysime Daukanto gatvėje, viloje „Diemedis“, juodaplaukės kaukėtos portjė draugijoje.

„Vaikystėje vasarodavau čia vos ne kasmet, – lengvai pamelavo merginai. – Dabar planuoju atboginti šeimyną iš Amerikos. Tuoj po to, kai vakcinuosimės. Jūs, tikiuosi, ne antivakserė? Ir, beje, nežinot, koks kažkada senojoje verandoje stovėjusio biliardo stalo likimas? Tik nesakykit, kad jį kas nors pusvelčiui perleido Kauno mafijai.“

Sužaibavusi akimis mergina tik nusijuokė ir papurtė plaukus. „Gaila, kad nematau jos burnos“, – pagalvojo Artūras I. Tada paklausė:

„Ar būtumėt tokia maloni ir leistumėt apžiūrėti kambarius?“

Ant siauros laiptinės sienų kabojo įrėmintos čia vasarojusiųjų (ir netgi rašiusiųjų!) nuotraukos. Tėvo draugas iš vienos į objektyvą žvelgė pro tamsius jų jaunystės dievuką Zbigniewą Cybulskį primenančius akinius. Tarp atviro veido plunksnos brolių ir seserų jis atrodė kaip itin retas paukštis.

„Pradėkim nuo kambario, kuriame kabo mūsų fotografijos grando vienetinis egzempliorius, – pasakė priešais kopianti portjė – jos figūrą pačiu geriausiu rakursu iš apačios Artūras I. ką tik įamžino smartfone. – Vis pamirštu – ar tai Sutkaus, ar tai Kunčiaus…“

Ir išties – jaukiame kambary šalia dvigulės lovos kabojo didžiulė fotografija. Ji privertė Artūrą I. aiktelėti. Į jį kaip gyvi iš kraštų žvelgė rašytojas ir jo geriausias draugas, apkabinę viduryje Anną Kariną primenančią gražuolę su bikiniu. Virš trijulės kažkieno nematoma ranka laikė išskleistą skėtį, kuris jautresniam žiūrovui galėjo priminti angelą. Atsipeikėjęs Artūras I. savuoju „iPhone 11“ padarė keletą nuotraukos nuotraukų. Originale jo mįslingai besišypsanti pusnuogė mama atrodė beveik laiminga. Laukiate finalinio akordo? Štai jis.

Vieną vasaros dieną Sietle Artūras I. slėpėsi nuo lietaus numylėtoje kavinėje „La Marzocco“. Iš kolonėlių lubose sklido Abelio Korzeniowskio „Satin Birds“. Atlaužęs skreitinuką atidarė nuskenuotus tėvelio laiškus „Hemui“. Ir tik dabar pastebėjo dažname motinos ranka prirašytus *post scriptum*`us, kurių tėvas, garsėjęs tiesiog liguistu korektiškumu, be abejo, neskaitydavo. Jau pačiam pirmajam motina rašė: „(…) ir kol dar Zioma neapseilėjo voko, skubu pranešti, kad Artūrėlis turi tavo akis.“

Artūras I. pakėlė galvą nuo monitoriaus ir pažvelgė į lauką. Tuoj už lietaus srovelių išmarginto stiklo nugara į jį stovinti liekna moteris ką tik suglaudė oranžinį skėtį.

Palanga, 2020 m. lapkritis

Jurga Tumasonytė – salono „Balta varna“ premija

VARGŠAS JACEKAS

Kasdien išeidama iš namų pasižiūriu į bajorų galvas, kabančias virš antro aukšto langų, – toks mano ritualas, kad dieną sektųsi, o vakare gyva ir sveika grįžčiau namo. Gipsiniai veidai visuomet vienodi – rimti ir orūs žvelgia į savo miestą iš aukštai, apsimesdami, kad nieko rimto nenutiko. Jų savininkų, pagal kurių išvaizdą ir buvo išlieti, jau seniausiai nebėra, nors vienakojis Jacekas mėgsta girtis, kad viena iš tų gipsinių galvų vešlia tarsi liūto karčiai šukuosena priklausė jo proproseneliui. Pagyrūnas tas Jacekas, be to, paskutinis svolačius, narkomanas ir skupidla.

Ryte miestas skendi rūke, ankštose gatvėse drėgna ir dvelkia šlapiu asfaltu. Nors dar tik šešta valanda ryto – žmonės jau skuba į darbus. Daugelis gatvių vis dar suniokotos, tad tenka klampoti per purvą, kuris limpa prie padų, o kai ateinu į stotį, dažniausiai paaiškėja, kad įlipau dar ir į šūdą. Jeigu nebūna apsauginių, einu į laukiamąjį, kur kiurkso pavargę, dažnai kelias paras ant grindų pramiegoję keleiviai. Ant vieno peties laikau krepšį su šaltiena, ant kito – termosą su balinta kava. Brolis mane mokė vaikščioti ratais, apsimetant, kad laukiu traukinio, ir gaudyt akimis potencialius pirkėjus. Jeigu nusipirks vienas – tai greitai pamatys ir kitas. Paprastai veikia vadinamoji ezoterika – koks bus pirmasis pirkėjas, tokia bus ir visa diena. Šįryt pirmasis mane užkalbina vyras, užsimaukšlinęs ant galvos kažin kokį žvėriuką primenančią ir tokiu oru visai netinkamą kepurę. Aiškinasi šaltienos sudėtį. Meluoju, kad iš kiaulienos. Vis tiek mėgina derėtis, kol galiausiai perka tik kavos. Vėl suku ratus. Mane pašaukia jauna moteris, bet, nespėjus ištraukti prekės, nuaidi švilpukas, o tada dundesys – žmonės ima kilti iš savo vietų. Moteris, prieš akimirką dar norėjusi šaltienos, kaip beprotė puola prie savo mantos.

Nemėgstu blaškytis minioje, kai vieni keleiviai lipa, o kiti išlipa, tad tenka pasišalinti. Lauke sutinku Liusę, kuri vėl su didžiausia mėlyne po akimi. Liusė irgi nešasi krepšį su šaltiena ir mane pamačiusi tik kažką neaiškiai viaukteli.

Popiet grįžtu į stotį ir vargais negalais parduodu šaltieną, atšalusią kavą tenka prastumti pigiau – brolis ir vėl dėl to širs. Gal geriau eiti dirbti į statybas? Galėčiau išmokti glaistyti sienas. Aišku, didelė tikimybė, kad ten dirbantys diedai iš manęs tyčiotųsi, engtų arba bandytų išdulkinti. Dulkintis, be abejo, dar galima ir už pinigus, bet man kažkaip šlykštu. Be to, brolis

Jurga Tumasonytė.

sako, kad išsiųstų mane atgal į kaimą, jeigu sužinotų apie panašius dalykus.

Su tuščiais krepšiais namo neskubu – ir taip aišku, kad šiandien daugiau nebeparduosiu, tad pėdinu į turgų, kuriame knibžda pirkėjų, pardavėjų, baubiančių gyvulių ir tarp minios nardančių, vagiliaujančių vaikiščių. Atsistoju prie „kaulų palapinės“ – miela mergaitė, slepianti plaukus po marga skara, lyg vijurkas sukasi tarp vienišų karvių tešmenų, kraujuotų skerdenų ir miegančių kiaulių galvų. Mudvi pasisveikiname, ji jau mintinai žino, ko prašysiu. Paskui stoju į eilę prie duonos, grikių ir miltų. Daugiau turguje man nieko nereikia, nes iš kaimynų gauname pieno. Jie įsigudrino laikyti ožkas balkonuose. Kadaise puošniose, gėlių ir vaisių ornamentais išpuoštose ložėse dabar mekena cibos – vien mūsų name gyvena trys. Jeigu turėtume balkoną, gal irgi būtume pagalvoję apie panašų variantą. Balkoną turi Jacekas, tačiau jis ten nieko neaugina, apskritai kiaurą dieną miega ir tik vakare kartais iškėblina su reikalais. Kartais jį kamuoja liūdesys, jis nori gerti ir verkti. Tada brolis, lyg būtų jo geras draugas, eina guosti. Kai Jacekas nemato, nugvelbia iš jo kambario kokį nors daiktelį, kurį paskui parduoda. Nors tas, niekšas, net ir sielodamasis išlieka akylas.

Grįžusi iš stoties, persirengiu naminiais rūbais ir einu

į bendrą virtuvę, kur pūpso krūva baltų, užvakar šaltienai virtų kaulų. Reikia ruošti vakarienę, tačiau visur betvarkė ir tarp taukuotų lėkščių stirtų sunku rasti tinkamų indų. Brolis iš miesto parsibeldžia kaip tik tuo metu, kai baigiu kepti blynus. Jis amžinai alkanas ir ryja kaip devyniagalvis slibinas. Kol vakarieniauja, atklibinkščiuoja Jacekas, pasirodo, visą tą laiką lindėjo kambaryje. Atrodo apsvaigęs, akys paraudusios kaip triušio. Su manimi net nepasisveikina, ištiesia ranką broliui, spusteli ir sako:

– Nori mano kambario? Padovanočiau.

Jacekas – tas bjaurus, skupidla, narkomanas – suokia, kad galėtume lengvai gauti jo kambarį, nes artimųjų giminių nebelikę. Viską užrašytų broliui, jei tik jis padėtų jam sutvarkyti vieną reikaliuką. Jacekas pastato ant stalo butelį ir išsitraukia iš chalato kišenės rūkalų. Įsikiša tarp geltonų dantų suktinę, brolis pasilenkia per stalą, paslaugiai pridegdamas išsipešusią jos uodegėlę.

Negaliu pakęsti Jaceko, turbūt labiausiai dėl to, kad jis visada mane ignoruoja, tarsi būčiau tuščia vieta. Tik kartą, kai naktį viriau kaulus šaltienai, atsibeldęs į virtuvę ilgai žiūrėjo į kunkuliuojantį puodą. „Jums reikės mokėti už dujas, visą naktį verdat“, – pagrasino.

Brolis sako, kad Jacekas kadaise buvo žymus muzikas – kažkuo grojo arba dainavo. Lyg ir turėjo šeimą, turbūt visi žuvo arba jį paliko, nes, kai buvo skirstomasi gyvenamaisiais plotais, jis gyveno šiame name vienas. Jam apie keturiasdešimt, o gal penkiasdešimt – nešioja ilgą netvarkingą barzdą ir prie kiaušo prisiplojusius ilgus pelės kailio spalvos plaukus. Amžinai pagiringas. Kartais pas jį ateina iš pažiūros dar visai padoriai atrodančių draugų, atneša kažko medžiaginiuose maišeliuose. Gal buvusių gerbėjų? Jei tokių dar apskritai yra, nes žmonių galvose dabar kiti dalykai. Kai prasigyvensiu, aš irgi atrodysiu padoriai, o gal net ir prabangiai. Miestas greitai atsistatys, vėl atidarys mokyklas. Jei tik bus iš ko, mokysiuosi kokio nors amato.

– Eik į kambarį! – nutraukia mano mintis brolis.

Kadangi jis vyresnis ir įsivaizduoja esantis už mane protingesnis – nors taip nėra – paprastai jam nesipriešinu. Nueinu į mudviejų gūžtą – kadaise baltos sienos apgraužtos snarglių žalumo pelėsio, vietoj brangaus šviestuvo ant laido kabo plika elektros lemputė. Viename gale mano čiužinys, kitame – brolio. Keli krepšiai su mūsų asmeniniais daiktais ir kartoninė dėžė, kurioje laikomi įvairiausi daikteliai, skirti parduoti.

Įlendu į patalus nenusirengusi, iškart nulūžtu. Sapnuoju, kad vaikštau traukinių stotyje ir pardavinėju gėles ryškiai raudonais mėsingais žiedais. Prie manęs prieina Liusė, ir mes pradedame aistringai bučiuotis. Jos burna primena kondensuoto pieno indelį, kurį laižau sėdėdama ant bordiūro priešais neveikiantį fontaną. Šviečia saulė, gera. Prabundu nuo šviesos ir bruzdesio – uždegęs šviesą kambaryje, brolis kuičiasi mano krepšyje.

– Ką darai? Nelįsk, ten mano! – pasipiktinu.

– Jacekui bloga, kur tavo peroksidas?

Peroksido turėjau visą litrą – buvau gavusi iš Alinos. Kadangi įvairiausių vaistų mieste trūko, laikiau nenumatytam atvejui arba mainams.

Jis randa butelaitį ir išbėga iš kambario, nuseku paskui. Jacekas guli ant purvinų virtuvės grindų, šalia tupi vaikinas iš kaimynystės, kurį pravardžiuojame Studentu.

– Žiodyk! – rėkia brolis.

Matau, kaip Studento rankos virpa, jam nepavyksta įvykdyti brolio komandos, tad jie liepia padėti man. Pasilenkiu prie rūgštimi ir prakaitu atsiduodančio kūno, įkišu pirštus Jacekui į burną ties lūpų kampais, tarsi mėginčiau priversti jį šypsotis. Pavyksta. Peroksidas kliuksi į pražiodytus nasrus. Sukliukinu visą. Jacekas gurkteli, brolis kartu su Studentu paguldo jį ant šono. Po akimirkos pro mėlstelėjusias lūpas prasiveržia baltos putos.

– Išsivemsi ir gyvensi, – plekšnoja užsimerkusiam Jacekui per petį Studentas.

Paskui brolis su Studentu tempia Jaceką į jo kambarį ir guldo į lovą. Pirmą kartą pamatau, kaip atrodo kaimyno iršva. Iki lubų daiktų prigrūstos lentynos, antikvariniai baldai. Ant sienų prikabinėta visokiausių nuotraukų ir pakabukų.

– Saugok, – liepia brolis.

Jie su Studentu kuičiasi po Jaceko lentynas.

– Jis pats manęs prašė. Norėjo, kad neskausmingai jį pradanginčiau. Kad neskaudėtų ir būtų greitai. Galvojau, kad juokauja, – šnopuodamas kalba brolis.

– O gal jis prašė tavęs metaforiškai? – klausia Studentas, rankose vartydamas paauksuotą kardą.

– Šūdaforiškai. Sakau gi, nenorėjo pats, prašė manęs. Tik liepė padaryt greitai ir be skausmo. Tai aš atėjau pas tave, ir tu davei man tų lašų.

– Galvojau, kad žiurkėms.

– Sakiau, kad Jacekui.

– Maniau, juokauji.

– Aš irgi netikėjau, kad jis gers. Bet atnešiau, ir jis pagriebęs iš manęs susipylė į degtinę ir keliais maukais išgėrė.

– Ar parašė įgaliojimą, kad atiduoda savo kambarį mums? – lepteliu.

– Ką čia kliedi, durne? – pykteli brolis.

– Gal geriau jį nuvežt į ligoninę? – klausia Studentas.

– Aha, ir prisidaryt sau bėdos. Jeigu nori, tai pats ir vežk.

Gavo peroksido, išsivėmė, išsigulės ir vėl bus kaip naujas.

Pasiėmęs kelis Jaceko daiktelius, brolis liepia man saugoti ligonį, o pats pažada greitai grįžti. Apžiūrinėju Jaceko kambarį – randu kelias nuotraukas, kuriose jis jaunas. Jaunas irgi negražus, bet kažkoks puošnesnis, laimingesnis. Yra ir visokių diplomų, knygų. O kur koks nors instrumentas, jeigu jau buvo muzikantas? Nematyt. Išsitraukiu spalvotą žurnalą – vartau, kol suima miegas.

Jaceko lova dvigulė, nutariu likti kambaryje, tad atsigulu ir užsnūstu kitam gale. Atrodo, tik trumpam atsijungiu, o tada prabundu nuo jo švokštimo. Jaceko akys stulpu, pro burnos kraštą tįsta tamsiai raudona gysla. Pašoku iš lovos, bėgu į virtuvę šaukdama brolį, bet butas tuščias. Kelias akimirkas svarstau, ar verta bėgti į kiemą kviesti kaimynų. Tik prisidaryčiau bėdos. Parbėgu į Jaceko kambarį, dabar jo kūnas kratosi lyg gavęs elektros srovės, gerai, kad bent akys užmerktos. Man atrodo, kad jis jau viena koja ne šioj žemėj ir dabar nebegali išeiti, todėl baisiai kankinasi. Ištraukiu iš po jo sušutusios galvos pagalvę ir užmetu ant veido, tada pagriebiu antklodę, sumaigiusi į gniužulą užmetu ant viršaus. Jis tebekreta, man net ima atrodyti, kad dar labiau kankinasi, tad prislegiu tą gniutulą visu kūnu. Jaučiu, kaip jis spurda, maldamasis po storu patalynės sluoksniu, tarsi kūdikis ramstydamasis į šiltą gimdos sieną. Iš kur tiek jėgų?

Kai nurimsta, bijau atidengti jo veidą, nors mirusių per šiuos metus mačiau tiek ir tiek. O štai žiūrėti į Jaceką nesinori. Vaikštau pirmyn atgal koridoriumi. Pusę dvylikos išgirstu duryse sukamą raktą – tai brolis. Išklausęs mano pasakojimą apie Jaceko mirtį, jis supyksta:

– Ką padarei, durne, ką padarei? Būtų gi pasveikęs!

Jis trenkia man antausį. Gal ir nestipriai, bet apsiverkiu ir išbėgu iš namų. Tik išėjusi į lauką matau, kad pabėgau su naminiais rūbais – kelnėmis su išdriskusiu praskiepu, purvinu, Jaceko mirtimi įsisunkusiu bluzonu. Einu nelygiomis gatvėmis, norėdama prasmegti skradžiai žemę, kai beveik kaktomuša susiduriu su Liuse. Šįkart ji geresnės nuotaikos, klausia, kaip sekasi. Vėl pravirkstu, o ji, tokia graži, kvepianti muilu, nusipudravusi veidą, mėlynę paslėpusi po saulės akiniais, stovi prie manęs susirūpinusi. Paprašau Liusės pagalbos, mainais pažadėjusi keletą dalykų, kurie ją galėtų dominti. Ji galvoja, galop numoja ranka ir sako, kad jeigu tikrai noriu, eime tuoj pat.

Pėdiname iki upės, jaučiu, kad Liusei manęs gėda, nes atrodau šlykščiai, be to, ir smirdžiu, pati užuodžiu. Prie upės statomas tiltas – vienas iš belaisvių prižiūrėtojų – mano draugės vyras. Esu kartą jį mačiusi turguje. Gana vaikiškos išvaizdos, apvalia galva, pūstais žandais. Toks negalėtų nė musės nuskriausti. Jis pamoja mums, kai prieiname su Liuse, kuri perduoda vyrui pietus ir pasivedėjusi jį atokiau papasakoja apie mane.

– Rinkis, kurio nori? – mosteli į belaisvius.

Žiūriu į būrelį dirbančių žmogystų. Visi atrodo paliegę ir lėti.

– Šito, – sakau besdama pirštu į ilgšį pliku viršugalviu.

– Tik grąžink iki rytojaus ryto, – paliepia Liusės vyras.

Gaunu pultelį ir trumpą instrukciją – jeigu belaisvis bėgtų, spausti raudoną mygtuką, ir antkaklis jam ant kaklo nutvilkys elektros srove. Geltonu mygtuku galima reguliuoti srovės stiprumą, o žalias antkaklį išjungs. Belaisvis piktai dėbtelėjo į mane, tarsi vesčiausi jį į katorgą.

– Man reikės, kad padėtum išnešti lavoną, už tai gausi šaltienos ir kavos, – sakau tam ilgšiui, kai einame gatve. Jis kažką sumurma svetima kalba, aiškiai nesuprato, ką jam sakiau.

Einame skersgatviais, prisibijau, kad kas nors pamatys ir įskųs arba belaisvis pabėgs. Kita vertus, jis neturi kur bėgt. Ištiesiu jam ledinuką, kurį randu bluzono kišenėje, jis tylėdamas paima ir išsyk įsikiša už žando.

– Namuose gausi dar, – sakau jam nutaisiusi draugišką miną.

Regis, belaisviui irgi linksmiau, jis netgi galantiškai praleidžia mane pirmą pro laiptinės duris. Lipu laiptais ir man vis labiau gaila Jaceko, to sušvinkusio nelaimėlio, į kurio namą atsikraustėme su broliu. Mudu esame blogi žmonės, kuriems reikėtų atgailauti ir gal netgi nebeužimti vargšo Jaceko kambario. Tikiuosi, pavyks surengti bent jau mažutėlaites laidotuves, pakviesti šventiką, gal netgi rasti giedotoją. Iš mūsų pusės būtų gražu. Ak, turėjome jį išsaugoti, juk dar ne tokius išgelbėja, ar ne?

Povilas Šklėrius – premija už geriausią naktinių skaitymų tekstą

KEKŠĖS

– Ko tu vis eini pas tą psichologę? – klausia mama. – Kad negražiai kalbėtum apie savo tėvus? Aš gi tau sakau: nesusidėk su moterimis, kurios turi vaikų, yra ką tik išsiskyrusios arba netvarkingos. Sūnau, nesusidėk su kekšėmis, ir viskas bus gerai!

Deja, visos merginos, kurios mane žavi, yra neseniai išsiskyrusios ir netvarkingos. Kol kas nesutikau nė vienos, kuri turėtų vaikų, bet net neabejoju – jei sutikčiau išsiskyrusią, netvarkingą ir turinčią vaikų kekšę, iškart įsimylėčiau ją. Galbūt net mirtinai.

– Ar jūs dažnai galvojate apie savižudybę? – klausia psichologė.

– Ne, bet labai dažnai galvoju apie idealią meilę.

– O kaip jūs įsivaizduojate idealią meilę?

– Manau, aš visą gyvenimą nieko kito nenoriu, tik nelaimingai įsimylėti ir numirti iš tos nelaimingos meilės.

Matau, psichologė varto akis ir išpučia šnerves.

Ko psichologei nesakau – kad kartais įsivaizduoju, jog vieno susitikimo metu ji pratrūksta ir apsiverkia.

Pasirodo, kad ji tokia kaip ir aš – nelaiminga. Ir ji nesutaria su savo motina, o tėvas jas paliko, kai ji buvo dar visai maža. Ji nemoka mylėti savęs, todėl visi jos santykiai su vyrais eina perniek. Psichologiją studijavo tik todėl, kad norėjo pati padėti sau, bet tik pažiūrėkit, kaip viskas apsivertė aukštyn kojomis, – ji turi klausytis kitų nelaimingų gyvenimo istorijų.

Kartais įsivaizduoju, kad jai taip suskydus apkabinu ją ir raminu, kalbėdamas įvairius meilius žodelius jai į mažytes ausis, – apkabinu, ir mes truputį net pasimylim, kad sušvelnintume tą jos patirtą gyvenimo skriaudą.

– O kokie jūsų santykiai su tėvu? – klausia psichologė.

Paskutinį kartą bendravau su tėvu tą dieną, kai supratau, kad netekau savo gyvenimo meilės, – iš to sielvarto visą dieną balkone gėriau alų ir ruošiausi numirti. Tuomet ir sugalvojau, kad gal reikėtų paskambinti tėvui po penkiolikos metų pertraukos. Kad paskui nebūtų per vėlu.

Surinkau jo numerį, ir jis iškart atsiliepė. Supratau, kad girtas. Aš irgi buvau girtas. Pagaliau, pagalvojau, galėsim pasikalbėti vyriškai.

– Labas, čia Povilas, – pasakiau.

– Koks Povilas?

– Tavo sūnus, – atsakiau.

Tėvas nieko neatsakė.

– Norėjau tau pasakyt, kad viską tau atleidžiu ir dėl nieko nepykstu, – pasakiau jam.

Povilas Šklėrius.

O jis vis dar tylėjo. Tada nusikrenkštė ir pasakė:

– Dabar labai rimtai manęs paklausyk. Tu joks man ne sūnus. Aš tavęs išsižadu. Ir daugiau čia, *blet*, neskambinėk.

Psichologė pasitaiso plaukus.

– Kaip jūs jautėtės, kai tėvas jūsų išsižadėjo? – klausia ji.

– Niekaip.

– Nieko nejautėt? Jums turėjo būti skaudu.

– Kad ne, nebuvo, – sakau. – Aš juk buvau užsiėmęs – galvojau, kaip čia numirti dėl tos nelaimingos meilės nuostabiai moteriai.

Matau, psichologė varto akis ir išpučia šnerves. Jaučiu, kad norėtų man trenkti, bet negali.

– Ką jūs tikitės pasiekti taip gyvendamas? – klausia ji. – Ar jums pačiam nepabodo jaustis nelaimingam ir vis įsižiūrėti niekam tikusias moteris? Ar jūs visai neturit savigarbos, ką? Ir ko jūs čia einat, a?

Dabar ji trumpam nutyla. Žiūri į mane. Aš žiūriu į ją.

– Povilai, tu… jūs juk jau esat suaugęs vyras. Na, argi sveika šitaip ilgėtis visų tų kekšių? – klausia psichologė motiniškai.

– Kekšių ilgėtis yra labai, labai kvaila, – sakau jai. – Bet didžiosios gyvenimo meilės – ne.

Padedu trisdešimt eurų ant stalo, atsisveikinu ir išeinu, jausdamas didelį, nepamatuojamą dėkingumą psichologei. Už tai, kad galiu pažinti pavydą. Už tai, kad moku paslėpti pagiežą. Už tai, kad vis dar tikiu iliuzija, jog esu mylintis žmogus.

Vida Grišmanauskienė

„ALYTAUS TEATRAS“.
PRAKALBINTAS LAIKAS – TRYS TEATRO DEŠIMTMEČIAI

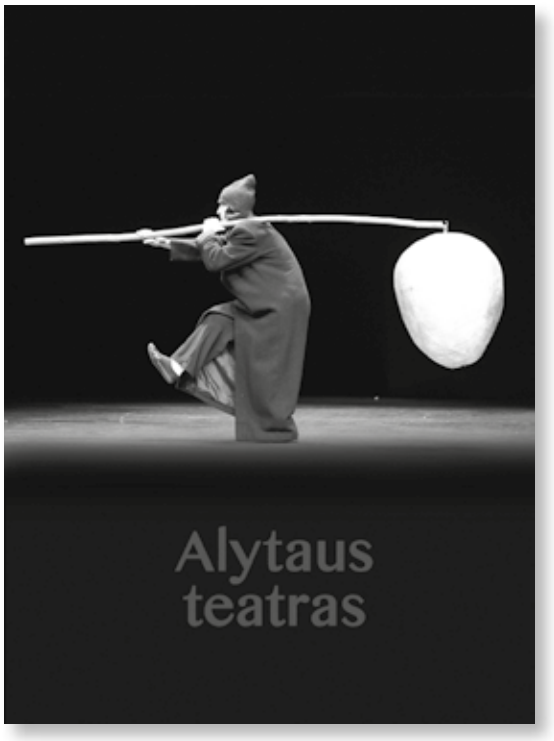

Alytaus miesto teatras suskaičiavo tris savo veiklos dešimtmečius, tiek, kiek jų turi atkurta mūsų šalies nepriklausomybė. Įvykių daug, prisiminimų ir ateities planų dar daugiau, tačiau, nors ir kruopščiai atrinkti, jie vos sutilpo į du šimtus puslapių.

Dažnai sakoma, kad teatras – tai jį kuriantys žmonės. Paprastai trisdešimtmetį pasiekęs žmogus žino, kur einantis, ko siekiantis, apie ką svajojantis, ką norintis apie save pasakyti kitiems. Teatrui tai nėra ilgas laikotarpis, bet jį pamatyti iš įvairių taškų padeda pašnekovai.

Alytaus miesto teatras turtingas žmonių, kurie buvo, yra šalia, kurie jame paliko dalelę savęs. Tad ši knyga pirmiausia žavi tuo, kad joje kalba žmonės, stovėję prie teatro užuomazgų ir ištakų, prisidėję prie jo kūrimo, brendimo, saugojimo, svajonių įgyvendinimo. Knygoje kalba režisieriai, vyresniosios ir jaunosios kartų aktoriai, teatro kritikai, scenografai, žurnalistai. Dar smagiau, kad knygoje atsirado vietos tiems, kurių rampos šviesa paprastai neapšviečia ir į kuriuos fotografo objektyvas nenukrypsta.

Trys teatro dešimtmečiai, simboliška, knygoje atsispindi trimis dešimtimis originalių pasakojimų. Pažindami pašnekovus susipažįstame su Alytaus miesto teatru. Tai istorijos, atveriančios konkretaus žmogaus santykį su teatru ir kartu su juo ar šalia jo nueitą kelią, kuris veda šiandien, o nutolęs palieka įspaudą. Pokalbiai, kaip ir žmonės, tokie įvairūs, paliečiantys pačius netikėčiausius momentus – nuo teatro pastato atsiradimo istorijos iki tarsi vulkanas išsiveržusios spektaklio refleksijos ar „istorinės patriotinės alytiškio pareigos būti spektaklyje“.

Ši juodais viršeliais (teatras mėgsta juodą spalvą), kongrevu užrašyta knyga gali sukurti ypatingą santykį su skaitytoju. Jau pati viršelio iliustracija kalba apie nešamą šviesą, o kiekvieno asmeninis santykis su knygoje pažintais ar atpažįstamais žmonėmis leis prisiminti įvykusius susitikimus, matytus spektaklius, gal net pačiam sugrįžti laiku atgal ir mėgautis atmintyje šmėžuojančiomis akimirkomis. Nenustebintų ir tai, jei tarp skaitytojo ir pasakotojų užsimegztų diskusija… keistai jaudinantis santykis su knyga tarsi žmogumi.

Dar vieną, tik vizualią, istoriją kuria knygos nuotraukos. Čia senose fotografijose užfiksuoti istoriniai momentai, teatro architektūriniai sprendiniai, rasime fotografijų su įamžintais įrašais bibliotekų kartotekose, archyviniais dokumentais. Vizualinį knygos veidą piešia fotomenininkų įamžintos spektaklių akimirkos ir užfiksuotų teatro tradicijų bei asmeniniuose archyvuose surastos nuotraukos.

Knyga „Alytaus teatras“ skirta įvairaus amžiaus, pomėgių, išsilavinimo žmonėms, norintiems pažinti teatro raidą, suprasti jo įtaką miesto kultūriniam gyvenimui, sąsajas su bendruomene. Tai unikalus, specialiai šiai knygai skirtų autentiškų pasakojimų rinkinys.

Alytaus teatras. Autorius Alytaus miesto teatras, bendraautorė Saulė Pinkevičienė, bendraautoris, sudarytojas Darius Babijonas, dailininkė Judita Židžiūnienė. Kauno technologijos universiteto leidykla „Technologija“, 2020. – 200, iliustr.

ISBN 978-609-95225-1-7

Dr. Margarita Janušonienė

SIMNO BAŽNYČIAI 500 METŲ

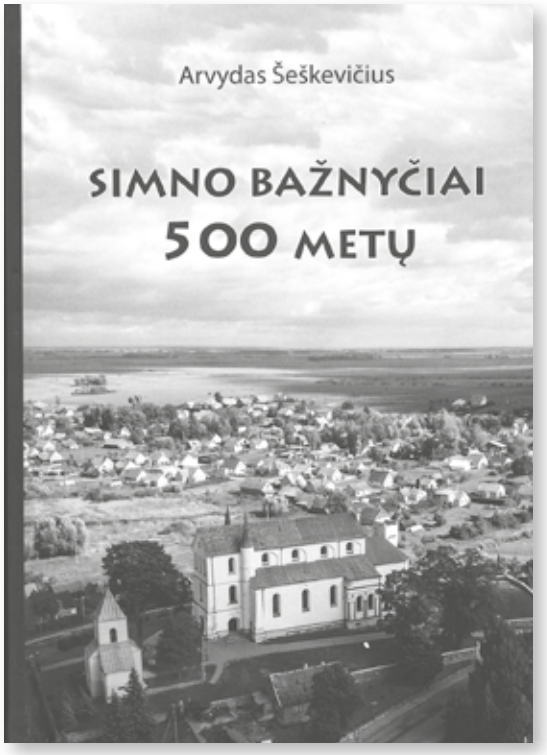

2020-aisiais Simno Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia minėjo 500 metų jubiliejų, o Simnas buvo paskelbtas viena iš dešimties Lietuvos mažosios kultūros sostinių. Svarbiu ir įsimintinu jubiliejinių metų renginiu tapo profesoriaus Arvydo Šeškevičiaus parengtos knygos „Simno bažnyčiai 500 metų“ išleidimas (leidybą parėmė Lietuvos kultūros taryba) ir pristatymas rugpjūčio 23 dieną po bažnyčios skliautais.

Seniausia Užnemunėje Simno bažnyčia pradėta statyti 1520 metais. Statybą fundavo LDK maršalka, Naugarduko vaivada ir Simno valdytojas Jonas Zabžezinskas su sūnumi Jonu. Pirmoji bažnyčia buvo skirta šv. Sofijos, Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų, šv. Jono Krikštytojo ir šv. Mikalojaus garbei. Šimtmečių tėkmėje patyrė daug negandų, ne kartą degė ir buvo niokojama, tačiau dvasininkų ir parapijiečių rūpesčiu kaskart būdavo atstatoma ir prižiūrima. Ne sykį rekonstruota, perstatyta ir pakeista, ji išsaugojo renesansinėms šventovėms būdingus stiliaus bruožus.

Simno bažnyčia labai svarbi Lietuvos architektūros ir dailės istorijai, nes yra vienintelė bazilikinė kryžminio plano renesansinė bažnyčia šalyje. Čia daug meninę vertę turinčių sakralinės dailės kūrinių – nuo gausiai puoštų įspūdingų monumentalių altorių iki smulkių kilnojamųjų kultūros vertybių, liturginių indų ir tekstilės rinkinių.

Simno bažnyčia reikšminga ne tik dėl sakralinio meno turtų. Sovietmečiu tai buvo pogrindinės patriotinės veiklos židinys: nuo 1972 metų čia buvo leidžiamas pogrindinis periodinis leidinys „Lietuvos katalikų bažnyčios kronika“. Jį kartu su bendraminčiais inicijavo ir redagavo tuometinis bažnyčios vikaras Sigitas Tamkevičius. Kronikos buvo vienintelis šaltinis, rašęs apie katalikų persekiojimus, informavęs pasaulio visuomenę apie tikrąją Bažnyčios ir tikinčiųjų padėtį Lietuvoje. Nors leidėjai ir platintojai labai rizikavo, buvo persekiojami, tačiau kronikos buvo leidžiamos iki 1989 metų.

Knygos „Simno bažnyčiai 500 metų“ autorius A. Šeškevičius Simno miesto istorijos raida domisi jau keletą dešimtmečių, yra istorinių knygų „Simnas“ (2006), „Simno ir jo apylinkių pradinės mokyklos, 1782–2012“ (2015), dviejų dalių knygos „Simno šimtmečių istorija“ (2019) autorius. Naujausioje studijoje apibendrinta dešimtmečiais kaupta gausi archyvinė medžiaga. Bažnyčios architektūra ir dailė aprašoma remiantis Lietuvos kultūros tyrimų instituto leidinio „Lietuvos sakralinė dailė“ (t. I: „Vilkaviškio vyskupija“, kn. 5: „Alytaus dekanatas“, sud. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Dalia Vasiliūnienė, Vilnius: Savastis, 2003) duomenimis.

Pratarmėje autorius užsimena knygą skiriantis ne tik Simno bažnyčios 500 metų jubiliejui, bet ir čia dirbusių kunigų, bažnyčios tarnautojų, paskyrusių savo gyvenimą Dievo tarnystei, atminimui. Būtent todėl ypač daug vietos skiriama pamaldumo istorijai, parapijų steigimui, bažnyčios santykiams su pasaulietine valdžia. Leidinio pabaigoje pateiktas Simno bažnyčiose dirbusių kunigų sąvadas.

Kruopščiai parengtus tekstus svariai papildo tikslingai parinktos archyvinių dokumentų faksimilės ir daugybė nuotraukų. Dauguma ikonografinių šaltinių publikuojami pirmą kartą ir reikšmingai papildo žinias apie Simno bažnyčią ir parapiją.

Simno bažnyčiai 500 metų. Arvydas Šeškevičius. Kaunas: Naujas lankas, 2020. – 335, [1] p., iliustr.

ISSN, ISBN, ISMN:
978-609-474-217-0 (įr.)
UDK:
272-523.42-9(474.5)
272-9(474.5)

Dr. Margarita Janušonienė

ASMENYBĖS ŠVIESOJE. DALIOS TAMULEVIČIŪTĖS PROFESIONALIŲ TEATRŲ FESTIVALIO DEŠIMTMETIS VARĖNOJE

Varėnos krašto kultūrinis gyvenimas jau kurį laiką neįsivaizduojamas be kasmetinio Dalios Tamulevičiūtės profesionalių teatrų festivalio.

Jis skirtas vienos ryškiausių Lietuvos teatro asmenybių – iš Senosios Varėnos kilusios savito braižo režisierės ir teatro meno pedagogės D. Tamulevičiūtės (1940–2006) – atminimo įprasminimui. Pirmasis festivalis Varėnoje įvyko 2010-aisiais, minint D. Tamulevičiūtės 70-ies metų jubiliejų, ir tęsiasi iki šiol. 2019-aisiais festivalis minėjo 10 metų jubiliejų. Per dešimtmetį parodyta daug įsimintinų spektaklių, būta įdomių susitikimų, diskusijų, sukauptas vertingas fotografijų archyvas.

Organizatoriai ėmėsi nelengvo darbo – dokumentuoti festivalio dešimtmečio istoriją, apibendrinti ir įvertinti sukauptą patirtį, nuotraukomis priminti įspūdingiausias akimirkas, išgyventas emocijas. Gavus Lietuvos kultūros tarybos paramą, išleistas gausiai iliustruotas albumas „Asmenybės šviesoje. Varėnos Dalios Tamulevičiūtės profesionalių teatrų festivalio dešimtmetis“. Leidinyje pristatyta D. Tamulevičiūtės biografija ir teatrinė veikla. D. Tamulevičiūtė buvo išskirtinio talento pedagogė, legendinė daugelio puikių aktorių Mokytoja.

Atskirą skyrių sudaro buvusių studentų – garsių Lietuvos aktorių ir režisierių – prisiminimai. Daugelis jų publikuojami pirmą kartą, yra emociškai jautrūs, asmeniški, padedantys įvairiais pjūviais atskleisti Mokytojos dvasinį portretą, tvirtą charakterį ir būdo bruožus.

Leidinyje daug vietos skirta D. Tamulevičiūtės premijos laureatų ir įvairių nominacijų laimėtojų pristatymui. Režisieriai ir aktoriai visuomet yra teatro prožektorių ir fotografų objektyvų taikiklyje, jiems tenka daugiausia dėmesio ir aplodismentų, tačiau šiame leidinyje nepamiršti ir teatro dailininkai, kompozitoriai, kiti prie spektaklių sukūrimo prisidėję asmenys, festivalio prizų kūrėjai.

Džiugina leidinio sudarytojos Joanos Grigaitienės pasirinkimas publikuoti ne tik teatro žmonių prisiminimus, bet ir festivalio žiūrovų nuomones bei vertinimus. Į vieną vietą surinkti pirmosios D. Tamulevičiūtės mokytojos, giminių, bičiulių ir skirtingo amžiaus žiūrovų atsiminimai atskleidžia kaleidoskopišką požiūrių į režisierės kūrybą ir jos atminimui skirtą festivalį įvairovę.

Albumas skirtas įvairaus amžiaus ir išsilavinimo žmonėms, norintiems pažinti šiuolaikinio teatro tendencijas ir Varėnos krašto kultūrinį gyvenimą. Išliekamoji knygos vertė – autentiški, anksčiau nepublikuoti teatro žmonių ir žiūrovų liudijimai, papildyti vykusiai parinktomis archyvinėmis fotografijomis.

Asmenybės šviesoje. Dalios Tamulevičiūtės profesionalių teatrų festivalio dešimtmetis Varėnoje. Albumas. Autorė ir sudarytoja Joana Grigaitienė. Varėna: Naujasis lankas, 2020. – 230, [10] p., iliustr.

ISSN, ISBN, ISMN:

(įr.)

UDK: 792(474.5)(084)(092)

DZŪKIŠKAS KALENDORIUS, ATVERIANTIS GRYBAVIMO SLĖPINIO GELMES

„Kap kas sako, kad lepeška – cikra miškų karalienė su cikrausiu karūnu, katry tep gražai dera prieg koto. Kadaise dzūkai jas sau imdavo cik gerokai paaugusias, su maliukėm nesismulkydavo, bet dartės kokius jau trisdešimc metų lepeška daugeliu ne cik dėl gardumo, ale ir dėl piniginės…“ Šitaip voveraitę aprašo Juozas Žitkauskas, vėl išleidęs jau gražia kasmetine tradicija tapusį dzūkišką kalendorių.

Voveraitė Dzūkijoje turi beveik tris dešimtis vardų, o lepeška – tik vienas iš jų. Ar žinojote, kad voveraitę dzūkai vadina gaidkoje, gaiduku, lapaite, lapeika, lapele, lape, lepeške, lepioška, lisica, lisycia, lisička, lisišku, ruduke, ruduška, rudziuku, voveruke, voveruška, voverute, žydagrybiu, žydeliu, žyduku ir žydzuku? O raudonikį – beržiniu, padbereznyku, varnėku, varnagrybiu?

„Jei ne grybai ir ne vuogos“ – šitaip skamba „Dzūkų kalendoraus 2020“ šūkis. Kalendorius šįkart šlovina grybus ir dzūkams šventą grybavimo tradiciją. Leidinį, kurį jau ketvirtą kartą išleido asociacija „Vilniaus dzūkuliai“, puošia grybų bei gražiausių Dzūkijos vietovių koliažai. Miestų, miestelių horizonte matyti miškas. Leidinyje rasite ne tik įdomių, dzūkų tarme surašytų smagių faktų apie grybus, patarimų grybautojams („Gardzausia žvynabudes, cikrinius, kazlėkus, raudonikius, kitus gerus valgomus grybus kepc neapvyrtus“), bet ir receptų, itin praversiančių šiemet, kai ruduo lietuviams buvo dosnus grybų.

„Dzūkų kalendorus“ siūlo pasigaminti grucės (perlinių kruopų) šucinį su grybais, dzovytų grybų prėską, rūgytas rudmėses, grybus su silke, dzūkiškas ausytes, džiovintus grybus su cibuliais, sūdzytą vištaitę ir kitus gardžius dzūkiškus patiekalus. Pavyzdžiui, smožytos pyrmos lepeškaitės gaminamos šitaip: „Lašiniai spyrginami an skarvados. Dedami cibuliai, nuplautos lepeškos, druska, pipirai, krapai ir cibulių lambai. Viskas rozu smožinama, ir an pabeigos galima dėc smetonos, kam pacinka. Valgyc su šviežom būlbėm, o jeigu nėra, tai ir sanos bus gardu.“

Šitaip pristatomas grybavimas – viena iš svarbiausių Dzūkijos nematerialaus kultūros paveldo tradicijų. Leidinį vartantys dzūkai galės prisiminti senuosius, legendinius receptus ir patyrusių grybautojų triukus, o visiems kitiems „Dzūkų kalendorus“ – galimybė žvilgtelėti į miškingojo krašto tradicijas, susipažinti su spalvinga dzūkų tarme, grybavimo ritualais, pasigėrėti įspūdingomis nuotraukomis, kurių autoriai yra Rokas Gelažius, Mindaugas Lapelė ir Valentinas Ivinskas.

Kalendoriaus sudarytojas, asociacijos „Vilniaus dzūkuliai“ pirmininkas J. Žitkauskas sako, kad kuriant „Dzūkų kalendorų“ jam svarbu, jog jis atliktų ir šviečiamąją funkciją, kad jį vartantis žmogus galėtų ne tik nuotraukomis pasigrožėti, bet ir sužinoti šį tą naujo. Jo pastangos buvo įvertintos – „Dzūkų kalendorus 2019“ pripažintas geriausiu kalendoriumi Lietuvoje ir pelnė Lauryno Ivinskio premiją.

Naująjį kalendorių planuojama pristatyti Lietuvos miestuose bei miesteliuose, o pats pirmasis leidinio pristatymas įvyko Marcinkonyse, Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcijos Marcinkonių lankytojų centre, spalio 16 dieną. Renginyje dalyvavo rezervato direktorius Eimutis Gudelevičius, pavaduotoja Lina Žukauskienė, Biologinės įvairovės skyriaus vedėjas dr. M. Lapelė, fotomenininkas Algimantas Černiauskas, Lietuvių kalbos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja, kalbininkė dr. Asta Leskauskaitė, dailininkas, fotografas R. Gelažius ir kalendoriaus sudarytojas J. Žitkauskas. Dainavo Marcinkonių etnografinis ansamblis (vadovė Rimutė Avižienė).

BANYTĖ MIGLĖ, MENOTYRININKĖ, MUZIEJININKĖ
Gimė 1973 m. Kaune. 1998 m. Vytauto Didžiojo universitete apgynė darbą „Etninės architektūros tyrinėjimai Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje“ ir įgijo menotyros magistro laipsnį. Nuo 1995 m. dirba Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, o nuo 2008 m. vadovauja jo padaliniui – A. ir P. Galaunių namams-muziejui. Parengė publicistinių straipsnių, katalogų, surengė ne vieną parodą, tarp kurių „Rojaus sodai. Istoriniai Lietuvos želdynai dailėje ir fotografijoje (1999, Kauno paveikslų galerija), „Sodžiaus lobių ieškotojai“ (2010, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus), „Lietuvos meno palikimo sargyboje“ (2015, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus), „Kasdienybės geometrija. Art Deco Kauno interjeruose“ (2018, A. ir P. Galaunių namai-muziejus) ir „Kasdienybės geometrija. Apie rėdymosi meną tarpukariu“ (2020, A. ir P. Galaunių namai-muziejus). Taip pat organizavo šiuolaikinių autorių kūrybos parodas, kartu su LDS Kauno skyriumi – parodas ir skulptūros simpoziumus. Yra knygos „Juozas Zikaras“ bendraautorė (kartu su Vaiva Laukaitiene).

BINGELIS VYTAUTAS, PENSININKAS
Gimė 1936 m. Purplių kaime, Merkinės valsčiuje, Alytaus apskrityje. Baigė Purplių kaimo pradinę mokyklą, mokėsi Merkinės gimnazijoje. 1961 m. išėjo vairuotojų kursus, įgijo vairuotojo profesionalo specialybę. 1961 m. sukūręs šeimą gyveno Dubininko kaime (Marcinkonių apylinkė). Dirbo vairuotoju Varėnos autotransporto įmonėje, Marcinkonių ligoninėje. 1969 m. su šeima apsigyveno Druskininkuose. Iki pensijos dirbo vairuotoju Druskininkų miesto ligoninėje, vėliau ten pat liftininku. Tebegyvena Druskininkuose.

BLAŽULIONYTĖ DALIA, ISTORIKĖ, PAVELDOSAUGININKĖ
Gimė 1980 m. Valkininkų kaime, Varėnos rajone. 2002 m. baigė kultūros istorijos ir antropologijos bakalauro, 2005 m. – paveldosaugos magistro studijas Vilniaus universitete. Dirba Dzūkijos nacionaliniame parke ir Čepkelių rezervato direkcijoje Kraštovaizdžio apsaugos skyriaus patarėja. Pagrindinė veiklos sritis – Dzūkijos nacionalinio parko kultūros paveldo tyrimai ir sklaida.

ČERNIAUSKAS ALGIMANTAS, FOTOMENININKAS
Gimė 1953 m. Igarkoje. Vilniaus universitete baigė žurnalistikos studijas. Nuo 1992 m. dirba Dzūkijos nacionaliniame parke. Žurnalo „Dainava“ ir Dzūkijos nacionalinio parko laikraščio „Šalcinis“ redakcinės kolegijos narys. Publicistinius straipsnius spausdina įvairiuose periodiniuose Lietuvos leidiniuose. Knygų „Merkinės istorijos bruožai“, „Antrasis Dzūkijos kultūros kongresas“, „Nerūpėjo niekur išvažiuoti“, „Tarp žemės ir dangaus“ bendraautoris. Lietuvos fotomenininkų sąjungos narys. Kartu su broliu Mindaugu išleido autorines knygas: „Fotografija I“, „Fotografija II“, „Fotografija III“. Respublikinės Balio Buračo premijos (2008), Vyriausybės kultūros ir meno premijos (2011), Nacionalinės Jono Basanavičiaus premijos (2018) laureatas.

DAPKŪNIENĖ (PINKEVIČIŪTĖ) STASĖ, BIOLOGĖ, GAMTOS MOKSLŲ DAKTARĖ
Gimė 1954 m. Žagarių kaimo gale, prie Jonkiškės (dabar gimtoji vieta priskirta Jonkiškės kaimui), Lazdijų rajone. 1961–1969 m. mokėsi Seirijų vidurinėje mokykloje (dabar – Antano Žmuidzinavičiaus gimnazija), vėliau, tėvams persikėlus gyventi į Kauną, – Kauno Salomėjos Nėries vidurinėje mokykloje. Ją baigusi studijavo Vilniaus universitete (1972–1977) ir įgijo biologo (mikrobiologo), biologijos ir chemijos dėstytojo kvalifikaciją. Darbinė veikla: mikrobiologiniai tyrimai Visasąjunginio agrometeorologijos instituto Lietuvos agrometeorologinėje laboratorijoje (1977–1983), Lietuvos žemdirbystės instituto Vokės filialo „Meristema“ laboratorijoje (1984–1997), Vilniaus universitete (nuo 1998 m. iki dabar) ir Lietuvos aplinkos ministerijos Augalų genų banke (2005–2019). 1992 m. apgynė gamtos mokslų daktaro disertaciją. Šiuo metu dirba Vilniaus universiteto Botanikos sode mokslo darbuotoja. Domisi senųjų dekoratyvių augalų senuose kaimo sodybų darželiuose paieška, inventorizacijos ir išsaugojimo klausimais. Parengusi kelias dešimtis mokslinių publikacijų, 12 metodinių priemonių (viena ir su bendraautoriais) dekoratyvių augalų (raktažolė, vilkdalgis, bijūnas, jurginas, kardelis, lelija, viendienė, raganė, begonija, skiauterutis, kaladis, tulpė) morfologinių dekoratyvių savybių vertinimo klausimais.

GRIŠMANAUSKIENĖ VIDA, ŽURNALISTĖ, VISUOMENININKĖ
Gimė 1969 m. Alytuje. Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultete įgijo magistro laipsnį. Daug metų dirbo radijo stotyje vyr. redaktore. Šiuo metu yra Alytaus miesto teatro direktoriaus pavaduotoja. Rengia straipsnius kultūros, teatro tema. Žurnalistikos srityje pelnytas ne vienas apdovanojimas. Geriausių radijo ir televizijos laidų konkurse „Pragiedruliai“ už radijo kultūros laidas bei laidas vaikams laimėti trys laureato apdovanojimai. 2006 m. įteikta Alytaus miesto kultūros premija, 2020 m. už aktyvią veiklą – „Teatrakmenių“ apdovanojimas.

GUDAVIČIUS HENRIKAS, EKOLOGAS
Gimė 1943 m. Kalniškių kaime, Kelmės rajone. Lietuvos žemės ūkio akademijoje įgijo agronomo specialybę. Šiuo metu pensininkas. Dzūkijos nacionalinio parko laikraščio „Šalcinis“ redaktorius. Knygų „Musteika“, „Margionys“, „Mardasavas“, „Kapiniškės, Rudnia, Dubininkas“, „Merkinės istorijos bruožai“, „Antrasis Dzūkijos kultūros kongresas“, „Nerūpėjo niekur išvažiuoti“ bendraautoris ir sudarytojas, knygų „Gamtmeldžio sodas“, „Laiškai iš kaimo“ autorius. Publicistinius straipsnius spausdina leidiniuose „Metai“, „Liaudies kultūra“, „Dienovidis“, „Literatūra ir menas“, „Valstiečių laikraštis“ ir kt. Nacionalinės Jono Basanavičiaus premijos (2018) laureatas.

JANUŠONIENĖ MARGARITA, DAILĖTYRININKĖ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ DAKTARĖ
Gimė 1967 m. Alytuje. Vilniaus dailės akademijoje baigė meno istorijos ir teorijos studijas. Nuo 1991 m. dirba Kultūros paveldo departamento Alytaus teritoriniame padalinyje. Rašo mokslinius ir publicistinius straipsnius paveldosaugos temomis. Tyrinėjimų kryptys: paveldosaugos istorija ir teorija, dailės paveldo apsaugos metodologija, dailės paveldo restauravimo teorija ir praktika, kilnojamųjų kultūros vertybių apsauga.

KAVALIAUSKAITĖ ANDRA, REŽISIERĖ, DRAMATURGĖ, AKTORĖ IR MENO VADOVĖ
Gimė Kaune. Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje dvejus metus studijavo aktoriaus meistriškumą, vėliau Klaipėdos universitete įgijo teatro režisieriaus bakalauro laipsnį. 2012 m. Kauno valstybiniame muzikiniame teatre dirbo režisiere, 2013–2014 m. savo įkurtoje jaunimo teatro studijoje *_made in soul_* su jaunimu dirbo kurdama savo teatrinę metodiką. Nuo 2015 m. aktorė, režisieriaus asistentė, vėliau – trupės vadovė, nuo 2019 m. – Alytaus miesto teatro meno vadovė. 2019 m. tapo „Auksinio scenos kryžiaus“ laureate.

MACIULEVIČIENĖ (NEVINSKAITĖ) IRMA, BIOLOGĖ
Gimė 1968 m. Ginčionių kaime, Lazdijų rajone. Vilniaus lengvosios pramonės technikume įgijo rūbų modeliuotojo konstruktoriaus specialybę, Vilniaus pedagoginiame universitete – biologijos bakalauro, Kauno technologijos universitete – viešojo administravimo magistro laipsnius. Nuo 2008 m. dirba Veisiejų regioninio parko direkcijoje vyr. specialiste (ekologe). Vykdo gyvosios gamtos stebėseną, monitoringus. Dalyvauja projektuose Lietuvoje ir užsienyje. Specializuojasi herpetologijos srityje. Nuo 2000 m. respublikinio retųjų augalų aplinkotyros klubo „Medumėlė“ narė.

MALAŠKEVIČIŪTĖ BIRUTĖ, ISTORIKĖ
Gimė 1976 m. Alytuje. Vilniaus universitete įgijo istorijos magistro laipsnį. Dirba Alytaus turizmo informacijos centre. Domisi ir renka istorinę medžiagą apie Alytų, Dzūkiją. Šiomis temomis yra skelbusi nemažai publikacijų spaudoje. Skaito pranešimus mokslinėse konferencijose. 2005 m. apdovanota Alytaus miesto savivaldybės kultūros premija. Parašė knygas „Kasdieniai nutikimai tarpukario Alytuje“, „Kaip Alytėlis Alytų pažino“.

PETRUSEVIČIENĖ VILMANTĖ, MUZIEJININKĖ
Gimė 1960 m. Kėdainiuose. Nuo 1962 m. gyvena Alytuje. Vienuolika metų dirbo Alytaus kelionių ir ekskursijų biure. Nuo 1998 m. dirba Alytaus kraštotyros muziejuje. Rašo straipsnius apie poetą Anzelmą Matutį ir muziejaus veiklą „Alytaus naujienoms“. Yra parašiusi straipsnius „Miesto sodas“, „Miesto sodas 2“ („Dainava“, 2001/1, 2010/1), „Laiškai Anzelmui Matučiui liudija draugystę“ („Dainava“, 2008/1), „Alytaus miesto parko sodininkai“, „Jis kūrė mūsų miestą. Stasys Taškūnas (1897–1942)“ („Alytaus šviesuolių portretai“, 2007, 2009).

POŠKUS VIDAS, DAILĖTYRININKAS
Gimė 1977 m. Alytuje. 1995–2001 m. studijavo dailės istoriją ir teoriją Vilniaus dailės akademijoje (VDA). 2007 m. apgynė disertaciją humanitarinių mokslų srityje tema „Antikos atgaivinimo problema Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mene“. Parašė knygas „Nedingęs Vilnius: miesto akupunktūros“ (2016), „Menininko dirbtuvė: 42 istorijos“ (2017). Šiuo metu dirba VDA muziejuje ir parodų salėse „Titanikas“. Rašo dailėtyrinius ir kritikos tekstus Lietuvos kultūrinėje spaudoje, veikia kaip menininkas.

PUGAČIAUSKIENĖ VIRGINIJA, ISTORIKĖ
Gimė 1973 m. Mančiagirės kaime, Varėnos rajone. 2010 m. Vilniaus pedagoginiame universitete įgijo magistro laipsnį. Nuo 2006 m. dirba Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcijoje. Tyrinėja parko teritorijoje esančių kaimų istoriją, domisi senaisiais amatais, lieja žvakes, riša sodus. Rengia straipsnius Dzūkijos nacionalinio parko leidžiamam laikraščiui „Šalcinis“.

RASTAUSKAS ROLANDAS, POETAS, ESEISTAS, DRAMATURGAS, VERTĖJAS
Gimė 1954 m. Vilniuje. Vilniaus universitete (VU) baigė anglų kalbą ir literatūrą. 1978–1986 m. dirbo redaktoriumi Operos ir baleto teatre, dėstė VU. 1986 m. persikėlė į Klaipėdą, organizavo gatvės vaidinimus-performansus. Stažavosi Londono nacionaliniame, Edinburgo „The Traverse“ ir Skarboro teatruose. Klaipėdos universiteto docentas. Daugelio tarptautinių kultūros projektų ir konferencijų dalyvis, meno festivalių konsultantas. 1989–1990 m. „Atgimimo“, 1993–2003 m. „Lietuvos ryto“, 2003–2004 m. „Akiračių“ (Čikaga), nuo 2005 m. „Verslo klasės“ skiltininkas. Išleido eilėraščių knygas „Albumas“ (1987), „Tinginio raudos“ (1992), „Aktorius pasitraukia“ (1996), „Metimas“ (2006), „Vienišos vėliavos“ (2014), pjesių rinkinį „Lenktynių aitvaras. Talmantas žuvėdra“ (1989), „Bermudų trikampis: teatrinės istorijos“ (2011), esė rinktines „Kitas pasaulis“ (2004), „Privati teritorija“ (2009). Apdovanojimai: 2000 m. Kultūros ministerijos premija už publikacijas „Lietuvos ryto“ dienraštyje, 2001 m. Kultūros ministerijos premija už geriausią metų kultūrinę publikaciją, 2006 m. Ievos Simonaitytės bei Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto premijos, 2010 m. Nacionalinė kultūros ir meno premija, 2012 m. Publikos premija trumposios prozos festivalyje „Imbiero vakarai“, 2014 m. premija už geriausių naktinių skaitymų tekstą trumposios prozos festivalyje „Imbiero vakarai“.

SNIEŠKIENĖ VILIJA, BIOLOGĖ, BIOMEDICINOS MOKSLŲ DAKTARĖ
Gimė 1956 m. Jurbarke. 1980 m. Vilniaus universitete įgijo biologo, biologijos ir chemijos dėstytojo diplomą. 1993 m. apgynė disertaciją „Uždaro grunto gėlių bakterinės ligos ir jų sukėlėjų biologinės savybės“ ir įgijo biomedicinos daktaro laipsnį. 1980–1983 m. dirbo Botanikos institute, o nuo 1983 m. iki dabar – fitopatologe Vytauto Didžiojo universiteto Botanikos sode. Tiria dekoratyviųjų augalų ligas, miestuose augančių sumedėjusių augalų būklę. Nuo 2017 m. domisi Lietuvos kaimų daržėlių augalais.

ŠKLĖRIUS POVILAS – JAUNOSIOS KARTOS RAŠYTOJAS, POETAS, SLEMO ATLIKĖJAS, TINKLARAŠČIO "„ARSONIST'S PRAYERS“ AUTORIUS
Gimė 1987 m. Marijampolėje. Augo Alytuje. Mokėsi Panemunės vidurinėje mokykloje. Studijavo suomių ir lietuvių kalbas, tačiau studijos atrodė ir neįdomios, ir labai sudėtingos, todėl nebaigė net pirmo kurso, perstojo į archyvistiką. Baigė leidybos magistrantūros studijas Vilniaus universitete. Šiuo metu gyvena Vilniuje ir dirba VU Komunikacijos fakulteto Komunikacijos skyriaus vadovu, radijo stoties „Start FM“ direktoriumi. Dirbdamas universitete atrado anksčiau nepatirtą malonumą dirbti su įvairaus amžiaus moksleiviais, tad nusprendė išbandyti mokytojo profesiją pagal programą „Renkuosi mokyti“. Būdamas paauglys pradėjo rašyti dienoraštį, apsakymus, eilėraščius. Raše nemąstydamas, kam jam to reikia ir ką tai duoda, be to, rašymas buvo ir vienas prasiblaškymo būdų. Su poezijos rinkiniu „Balti sparnai“ du kartus dalyvavo „Pirmosios knygos“ konkurse. 2016 m. išleido autobiografišką romaną „Ko negalima sakyti merginai bare“, kurio dauguma personažų tikri. 2017 m. pasirodė antrasis pusiau autobiografinis romanas „Mano tėvas, mano sūnus“. Trečiasis romanas ieško leidėjo.

TUMASONYTĖ JURGA – PROZININKĖ, LITERATŪROS KRITIKĖ
Gimė 1988 m. Kaune. Mokėsi „Aušros“ gimnazijoje. 2011 m. Vilniaus universitete įgijo lietuvių filologijos bakalauro, o 2015 m. – literatūrologijos studijų programos filologijos magistro laipsnius. 2011 m. laimėjo Lietuvos rašytojų sąjungos organizuojamą „Pirmosios knygos“ konkursą ir išleido novelių rinkinį „Dirbtinė muselė“. 2012 m. už šią knygą gavo Kazimiero Barėno literatūrinę premiją. Aktyviai reiškiasi literatūriniame lauke – rašo knygų recenzijas ir apžvalgas kultūrinėmis temomis, rengia interviu su rašytojais ir menininkais, yra prisidėjusi prie įvairių renginių organizavimo („Vilniaus literatūrinis festivalis“, „Paviljono knygų savaitgalis“, audiovizualinės poezijos festivalis „Tarp“). 2010–2013 m. dalyvavo slemo turnyruose. Jos tekstai versti į estų, latvių, vokiečių, rusų, kroatų ir anglų kalbas. Rašytojų sąjungos narė nuo 2019 m. 2019 m. knyga „Undinės“ pateko į Metų knygos rinkimų penketuką, o 2020 m. įtraukta į Kūrybiškiausių metų knygų dvyliktuką.

2020•2

dzūkų kultūros žurnalas

DAINAVA

Dzūkų kultūros draugės
ir Alytaus apskrities literatų klubo „Tėkmė“ žurnalas
Savanorių g. 6, LT-62142 Alytus
Tel. (8 315) 51990
Leidžiamas nuo 2000 m.

ISSN 1648-0384